UNIVERSAL
LIBRARY
OU_204336
UNIVERSAL
LIBRARY

OUP—67—11-1-68—5,000.

OSMANIA UNIVERSITY LIBRARY

Call No. 183 / P27S1 Accession No. 11400

Author పొరపాటిన కష్టాలు

Title శ్యామల

This book should be returned on or before the date last marked below.

Approved for School use

ఆంధ్రప్రచారిణీగ్రంథమాల. 23.

శ్యామల

వేంకటపార్వతీశ్వరకవులచే

రచియింపఁబడినది.

రెండవకూర్పు 1000.

ఆంధ్రప్రచారిణీగ్రంథనిలయము.

పిఠాపురము.

1927

వెల రు. 1—8—0

శ్రీ విద్వజ్జన మనోరంజనీ ముద్రాక్షరశాల,

పి ఠా పు ర ము.

1927

లేదు. అతఁ డింకను నెంతసేపు కనుపెట్టుకొని యుండవలయును ? ఈ
విధముగా నింకను వచ్చుటనే వేచియున్నందువలన లాభమేమున్నది ?
రెండుజాములు తిరిగిపోయెను. ఇంకను నాలస్యముచేసినచో నీవిజనా
రణ్యమధ్యమునందే యీరాత్రి గడపవలసివచ్చును. కాని యిది వఱ
కాకస్మికముగఁ గన్నులఁబడి నిమిషములో మాయమైపోయిన యాబా
లికామూర్తిని మరల నొకసారి చూడవలయు నని యాయువకుని హృ
దయము వ్యాకులపడుచుండెను. సన్న్యాసి పూజనుండి లేచులోపలఁ
బోయి యాబాలికను జూచిరావలయు నని యాతఁడు భావించుకొని
యెను.

అతఁ డామందిరమునుండి వెలుపలికి వచ్చుట కుద్యుక్తుఁ డయ్యె
ను. కాని యాతనిపాదము లేకారణముననోగాని ముందఱికిఁ జాఁగలే
దు. అతని యవయవము లేవియు నెందుచేతనో యాతని యాజ్ఞను
బాలించుటకు సంపూర్ణముగ నంగీకరింపకుండెను. ఇంతలో వెలుపల
నున్నయాతనిగుఱ్ఱము తృష్ణార్తిచే వికలస్వరముతో సకిలింపఁ జొచ్చె
ను. మందిరమునఁ బ్రవేశించినప్పటినుండియు నాయువకుఁడు తనగుఱ్ఱ
ముమాటయే మఱచి యుండెను. ఇప్పటి యాహేషారవమువలన నా
తని కాయశ్వముమాట జ్ఞప్తికి వచ్చెను. అప్పు డాతఁ డుచ్చస్వరము
తో “ఈసమీపమునం దెవ్వరైన నున్నచో దయయుంచి దాహపీడి
తంబగు నాయశ్వమున కించుకజలప్రదానము చేయుఁడు” అని కేక
వైచెను.

ఆమందిరమధ్యమునం దాతనిగంభీరస్వర మతిగంభీరముగఁ బ్రతి
ధ్వనిత మయ్యెను. ఆప్రతిశబ్దము నాలకించి యాతఁడు విస్మితుఁడై న
లువంకలఁ దిలకించెను. సన్న్యాసికూడఁ జకితుఁడై నేత్రోన్మీలనముం
గావించెను. కన్నులు దెఱచిన సన్న్యాసింగాంచి యువకుఁ డాతనితో

సంభాషించుట కుద్యుక్తుఁ డయ్యెను. కాని సన్న్యాసి హస్తసంజ్ఞచే మాటాడవలదని సూచించుచు "ఓయీ! నీవుధర్మవిరుద్ధముగ నిప్పుడిట్టి యసమసాహసకార్యముం గావించితివి. ఇందువలన నీకు విశేషముగ విపత్తు కలుగఁగలదు. ఏమైన నేమి? నీవొకప్పుడీవిశాలరాజ్యమున కధిపతి వయ్యెదవు. కాని నీవు స్త్రీప్రాణరక్షణ విషయంబున జాగరూకుఁడవై యుండవలయును—ఇఁక నింటికిఁ బొమ్ము! ఈరాజ్యము నీదియే యగును—ఇది జగన్మాతయనుజ్ఞ—ఇచ్ఛాలీల—" అనియెను. తరువాత నాసన్న్యాసి రెండుమూఁడుమాటలతో హస్తసంజ్ఞచేయుచు నాయువకుని మందిరంబునుండి వెడలిపొమ్మని యాజ్ఞాపించెను. ఆయువకుఁడు సన్న్యాసి నింకెయో ప్రశ్నము లడుగవలయు నని తలంచెను గాని యట్లుచేయఁజాలకపోయెను—ఎవ్వరో యాతని నామందిరమునుండి త్రోసివేయుచున్న ట్లయ్యెను. ఆతఁడు మందిరమునుండి వెలుపలికి వచ్చెను. అప్పటికిఁగూడ నాతనికర్ణములయందు "అనుజ్ఞ-ఇచ్ఛ-లీల-" అను మాటలు మూఁడును బ్రతిధ్వనితము లగుచుండెను.

ఆతఁ డిఁక నేమిచేయుటకుం దోఁపక సోపానములపై నిలిచి యుండి యొకదీర్ఘనిశ్వాసము విడిచి తనగుఱ్ఱమువంకఁ దిలకించెను. కాని, యదియేమి! అదిగో! అపరమహాలావణ్యమయియగు దేవీమూర్తి—ఆజానులంబిత వినీలకుటిలకుంతలవిరాజితయు, విశాలతరళ నయనయుగళయు, మనోహరనాసికావసనశోభితయు, శృంగార చిత్రప్రతిమయు నగునాబాలికామూర్తి యదియే!—ప్రయత్నపూర్వకముగఁ దన యశ్వమునకు జలప్రదానముం జేయుచున్న యాదివ్యమూర్తి నాతఁడు కనుఁగొనియెను. ఆమెను జూచినతోడనే యాయువకునిహృదయమున నానందోదయ మయ్యెను. ఆతఁ డామె నింకొకసారి చూడవలయు నని యిదివఱకే తలంచుకొని యుండెను. కాని యకస్మా

పూర్వంబు లగు సన్న్యాసి వచనములవలన నాతని హృదయంబున మ
ఱియొక యభినవభావోదయమైనది. సన్న్యాసి నింకను బ్రశ్నింపవల
యునను నుద్దేశము కలిగియున్నను నాతఁడు మఱిమాటాడఁజాలకపోయె
ను. కాని యిప్పు డాతఁ డాబాలికం జూచి యీమెమూలమున విశేష
ములం దెలిసికొనవచ్చు నని భావించుకొనియెను.

అప్పు డాతఁ డతిత్వరితముగ నాబాలికయొద్దకుఁ బోయి సమీ
పమున నిలువఁబడి "నీవెవ్వరు? ఈసన్న్యాసి యెవ్వరు? మీ నివాస
మెక్కడ? ఈమందిరమునం దెంతకాల ముండెదరు? మీవారింక నెవ్వ
రును లేరా? మరల నీసన్న్యాసిని సందర్శించుటకు సమయ మెప్పుడు?"
అని యీవిధముగా నాతఁ డొకదాని వెనుక నొకటిగ ననేకసంగతులం
గూర్చి యాబాలిక నడిగెను. కాని యాబాలిక యాతని యొక్క ప్ర
శ్నకైనఁ బ్రత్యుత్తర మీయలేదు. ఆమె యుదాసీనభావముతో నా
యశ్వమునకు నీళ్లు పోయుచుండెను. జలప్రదానానంతరమున నామె
తన జలపాత్రముం దీసికొని మందగమనముతోఁ దన యింటివైపునకు
వెడలిపోయెను. అప్పు డాతని కామె నడ్డగించుటకుఁ దగిన సాహసము
లేకపోయెను.

ఆబాలిక యల్లే శివ మందిరమునొద్దకుఁ బోయి యాయువకుని
వంకఁ దిరిగిచూచి మెల్లమెల్లగఁ దనదక్షిణహస్తము నూఁపుచు నాతనిఁ
దనదక్షిణాంగుళికి లక్ష్యము చేసి మిగుల మెల్లగ, మిగుల గంభీరము
గ, మిగుల భయంకర మగుస్వరముతో "ఓయువకుఁడా! జాగరూ
కుఁడవై యుండుము? ఎప్పటికైన నేనే నిన్నుఁ జంపి తీరుదును! ఇది
యే జగన్మాతయనుజ్ఞ—ఇచ్ఛ—లీల!" అనియెను.

ఆయువకుఁ డున్మత్తునివలె నాబాలికవైపునకుఁ బరుగెత్తుకొని
పోయెను. కాని కేవల మామందిరప్రాచీర మాతనికిఁ దగులుట

మాత్రి నైనది. ఒక్కనిమిషములో నాబాలిక మందిరమునఁ బ్రవేశించి గుభాలునఁ దలుపులను మూసివైచెను. ఇఁక నాయువకుఁ డాబాలికను జూడఁజాలకపోయెను.

అప్పు డాతఁడు బలముగఁ దనచేతులతో నాతలుపులను గొట్టనారంభించెను. కాని యెవ్వరు నాతనిశబ్దములకుఁ బ్రతివచనమునీయలేదు. ఆయువకుఁ డప్పుడాద్వారసోపానముల నవరోహించి శ్రీమగ సన్న్యాసియుండు చోటికిఁ బోయెను. అప్పటి కాద్వారముకూడ మూయఁబడియే యుండెను. అచ్చటఁగూడ నాతఁడు తలుపులపైఁ గరాఘాతములం గావించి చూచెను. కాని యెవ్వరు నెట్టిప్రత్యుత్తరము నీయలేదు. ఏదియో యొకయట్టహాసధ్వని మాత్రము మాతనికర్ణకుహరములఁ బ్రతిధ్వనిత మగుచుండెను. ఏహృదయము భయమనుమాట నెఱుంగదో, యట్టివీరపురుషునిపాషాణహృదయమునఁగూడ నాకస్మికముగ నిప్పు డేదో యొకవిధమగు భయము సహస్రమూర్తులం దాల్చి విజృంభింపఁదొడంగెను. అతఁడు తడఁబడుచున్న యడుగులతోఁ, గొట్టుకొనుచున్న గుండెలతో మెల్లగఁ దనయశ్వమునొద్దకుఁ బోయి నిమిషములో నాగుఱ్ఱము నధిరోహించి దారుణకశాఘాతముం గావించెను. ఆదెబ్బతో నాయశ్వ మతిశీఘ్రముగ నాస్థానమును విడిచి యంతర్హిత మయ్యెను.

మూఁడవప్రకరణము.

విజయరాయలు నిడుఁబ్రోలుమండలమునకు సేనానాయకుఁడు. తనివయసు ముప్పదియైదుసంవత్సరములకు మించి యుండదు. అప్పటి

కాతఁడు మహావీరుఁడని దక్షిణహిందూస్థానమునం దంతటను బేరుమోచి యుండెను. ఆతని బాహుబలమూలముననే నిమఁబ్రోలురాజ్యనామము సుప్రసిద్ధమై పరజనభయంకరమై యుండెను. ఆతని గౌరవము దక్షిణహిందూదేశ మంతటను వ్యాపించి యుండెను.

ఆకాలమున మన్నెరాజుల విద్రోహములు ప్రబలి యుండుటచే వారియున్నతుల నడఁగించి రాజ్యమునకు సుఖముం గూర్చుభారము మహారాజగు మాధవరాయనిపై నుండెను. మాధవరాయఁడు కడు వృద్ధుఁడు. అంతియకాక యనేకకారణములచే నాతఁడు రోగశోకోపహతుఁడై యుండెను. నిమఁబ్రోలుమండల విఖ్యాతిని నిలుపుటకును, క్షత్రియోచితగౌరవమును బ్రకాశింపఁజేయుటకును నాతని కింక సామర్థ్యము లేక యుండెను. కాని యంతమాత్రమున నిమఁబ్రోలుమండల కీర్తిసౌరభము ప్రభావహీనము కాలేదు. రాజకుమారుఁ డగువిజయరాయలు సర్వసేనానాయకుఁ డగుటయే యందులకుఁ గారణము.

మహారాజకుమారుఁ డగువిజయరాయలు నిమఁబ్రోలుమండలమునకు సర్వసేనానాయకుఁడు. అంతియకాని యువరాజుమాత్రము కాఁడు. ఆతఁడు తండ్రికి జ్యేష్ఠపుత్రుఁడు కాఁడు. ఆతని జ్యేష్ఠభ్రాత యగుదేవరాయ లొకకుమారునిం గని యకాలమున లోకాంతరగతుఁ డయ్యెను. ఆకుమారునిపేరు రామరాయలు. ఆతఁడే యీనిమఁబ్రోలుమండలమునకు యువరాజు. అతఁడే మహారాజగు మాధవరాయని

[illegible]న నొకప్పుడు మహారాజు కాఁగలఁడు. రామరాయని కిరు
[illegible]ర్త వయ సుండెను. కాని యాతఁడు వీరపురుషుఁడు కాఁడు.
[illegible]ద్ధవిద్యను బాగుగ నభ్యసించెను. సుక్షత్రియపరాక్రమము
[illegible] ప్రతిరక్షణాభిముఖముదును వ్యాపించియున్న
దే. కాని యాతనికి యుద్ధమనిన నంతగాఁ బ్రియము లేదు.

రామరాయలు నిరంతరము నేకాకిగా యుండుట కిష్టపడుచుండును. పుస్తకమును జదువుకొనుచున్నప్పు డాతఁడు సర్వకార్యములను మఱచిపోవుచుండును. అతఁ డెల్లప్పుడు నాలోచనానిమగ్నుఁడై యుండును; ఎప్పుడును విషణ్ణహృదయుఁడై యుండును. కాని యాతనిహృదయముమాత్రము మహోదారమైనది. దీనులదుఃఖములయం దాతని హృదయము వ్యాకులపడుచుండును. దుఃఖార్తులదుఃఖముల నివారించువిషయమున నాతఁ డెల్లప్పుడును బ్రయత్నించుచుండును. అతఁడు యువరాజే; కాని, రాజభవనమునందలి వైభవాడంబరముల నాతఁడు ప్రేమించువాఁడు కాఁడు. అతనికి మనోహరయానాదులును, సర్వాంగసుందరంబులగు నశ్వంబులును, సర్వాభరణభూషితంబు లగుభద్రగజంబులు ననేకము లున్నవి. అతనిమనోరంజనముకొఱ కెన్నియో యమూల్యవేషభూషణము లున్నవి. కాని యాతఁడు వాని నెన్నఁడు నుపయోగించుటలేదు. సామాన్యునివలె నాతఁ డొంటరిగ నానగరము నం దిరుగుచు నవసరమైనప్పుడు దీనులదుఃఖముల నివారించుటకుఁ దగినకార్యములం జేయుచుండును.

కుమారరామరాయలు తనపినతండ్రియగు విజయరాయల నెంతయో గౌరవించుచుండెను. అంతియకాక విశేషముగఁ బ్రేమించుచుండెను. అతఁడు పినతండ్రిని జనకునివలెఁ జూచుకొనుచుండెను. విజయరాయలుకూడఁ దనయన్నకుమారుఁ డగురామరాయలను ~~ కుమారునికంటె నెక్కుడుగఁ బ్రేమించుచుండెను. అంతె[illegible] చ్చుటయు లేదు; అంతటివాత్సల్య మెచ్చటను లేదు. వృద్ధుఁ ఘనరాయునికిఁ జాలమంది బిడ్డలు పుట్టిరి. కాని వారందఱ [illegible] కాలముననే విడిచి లోకాంతరమున కేఁగిరి. కేవలము గ రుఁ డగువిజయరాయలుమాత్రము జీవించియుండెను. కాఁ

రాజగు మాధవరాయలు తనచిన్నకుమారుఁ డగువిజయరాయని దన ప్రాణములకంటె నధికముగఁ బ్రేమించుచుండెనని విశేషముగఁ జెప్ప నక్కఱ లేదు. మొత్తముమీఁదఁ దనకుమారుఁ డగువిజయరాయనికిని మనుమఁ డగురామరాయనికిని గలపరస్పరప్రేమభావముం గాంచి యా మాధవరాయలు తనవార్ధక్యమున సకలకష్టములను మఱచి సుఖస్థుఁడై యుండెను. ఆకారణముచే రాజ్యప్రజలందఱునుగూడ వృద్ధమహారా జునసంతరమున నీరాజ్యవైభవమున కించుకంతయు లాఘవము కలుగఁ బోదని తలంచుకొనుచు నానందింపఁదొడంగిరి.

విజయరాయనివంటి సదాశయసంపన్నుఁ డగుమహాపురుషుఁ డా రాజ్యమునందు మఱి యెవ్వఁడును లేఁడు. దురభిమాన మనునది యొ ట్టిదో యాతఁ డెన్నఁడు నెఱిఁగి యుండలేదు. ఆతనిహృదయమున చెట్టికోరికయును లేదు. ఆతని కేవిషయమునందు నెట్టియభావమును లేదు. యుద్ధమే యాతనిజీవితమునందలి ప్రధానోద్దేశము. వీర్యశౌర్య ములే యాతనిమూలమంత్రములు. వీరుఁడనిపించుకొనుటయే యా తనిజీవితమునకుఁ బరమావధి. అపరాధులను శిక్షించుటయే కాని క్ష మించుట యాతనిస్వభావము కాదు. ఎల్లప్పుడు నెల్లవారిని సంతుష్టు లుగాఁ జేయుటయందే యాతఁడు సంతోషముతోఁ బ్రయత్నించు చుండును. సామాన్యసైనికుఁడు మొదలు సేనాపతివఱకు నాతని దమ ప్రాణములకంటె నెక్కుడుగఁ బ్రేమించుచుండిరి. అందుచే వారెల్లరు నిర్భయముగ నాతనికొఱకుఁ దమప్రాణములనైన నర్పించుటకు సిద్ధ ముగా నుండిరి. కావుననే విజయరాయ లజేయుఁ డనిప్రఖ్యాతి నొం దుటకు సమర్థుఁ డయ్యెను.

మన్నెరాజులందఱును దుర్వృత్తులై ప్రజోపద్రవములం గల్పిం చుచుండుటచే నట్టివిద్రోహులదుండగముల నణఁగించుభారమును విజ

య రాయలు సహింపవలసివచ్చెను. విజయరాయ లెన్నఁడును దనవిధాయకకృత్యములయందు వెనుకంజ వేయువాఁడు కాఁడు. తండ్రిచే ననుజ్ఞాతుఁడై యాతఁడు పదివేలసైన్యముతో నుత్తరారణ్యరాజన్యదుర్గములపైఁ దాడివెడలెను. అతఁడు పెల్లు మహాసంరంభముతోఁ బోయి యావద్దుర్గములనెల్ల సాధించి స్వాధీనముచేసికొనియెను. ఆప్రాంతములయందెల్ల విజయరాయని విజయకీర్తులు విఖ్యాతము లయ్యెను. ఆరణ్యకదస్యుపీడితు లగుప్రజ లెల్లరును నాతనిదివ్యకీర్తిని గానము చేయుచుండిరి. వనదుర్గములయందలి మన్నెదొరల హృదయములయందు [illegible]నామము భయంకరముగఁ బ్రతిధ్వనించుచుండెను.

విజయరాయనిదాడికి వెఱచి పాఱిపోయిన వనదుర్గనాయకులలోఁ గొందఱు అప్పుడప్పుడు మరల విజృంభించుచుండుటచేఁ బ్రచ్ఛన్నముగ నట్టివారిని బట్టి దండించుటకై యాతఁ డొంటరిగ నరణ్యములం బ్రవేశించి తిరుగుచుండును. ఆతని ననుసరించి సైనికులుగూడఁ బ్రచ్ఛన్నముగ వచ్చుచుందురు. ఇట్టి ప్రయత్నమునందే తిరుగుచు నాతఁ డొకనాఁడు భద్రారణ్యమునందలి మందిరప్రాంతమునకు వచ్చి యుండెను. అప్పు డేమేమి జరిగెనో యంతయు మాపాఠకులకుఁ దెలిసియే యున్నది.

నాలుగవప్రకరణము.

అరణ్యమును దాఁటిపోవునంతవఱకును విజయరాయలు గుఱ్ఱమునుగొట్టి ప్రబలవేగమునఁ బరుగెత్తింపఁ దొడంగెను. అంతవఱకుఁ

డానేమిచేయుచుండెనో యేమేమి భావించుచుండెనో యెంతమాత్ర
ము నాతనికిఁ దెలియుటలేదు. ఆవిశాలారణ్యమధ్యమునుండి పరుగెత్తి
పోవుచున్న యాతనియశ్వపదశబ్దము దిగంతముల బ్రతిధ్వనించుచు
న్నకొలఁదిని, తీవ్రవేగమువలనం బొడమిన యెదురుగాలి యాతనితలను
దిమ్మెత్తించుచున్నకొలఁది నాతఁడు మఱింతవేగముగ గుఱ్ఱమును బరు
గెత్తింపనారంభించెను. అంతపట్టున నాతనిహృదయమునం దెట్టిభావము
ను, మఱియెట్టికోరికయు నుదయింపలేదు. ఇప్పు డాతని కిట్టను శోకపో
యినను నాతనిహృదయమునం దాయిచ్ఛయు, నాభావమును బ్రవేశిం
చుటకు విశేషపరిశ్రమ నందెను. ఆతఁ డాయశ్వము నతివేగముగఁ బ
రుగెత్తించుచు నాతీవ్రవేగసాహాయ్యమునఁ దనహృదయమునుండి య
ట్టిభయంకరభావములను దొలఁగించివైచుటకై విశేషముగఁ బ్రయా
సపడుచుండెను. కాని యాప్రయత్నము కొనసాగుట లేదు. అప్పు డా
తఁడు హతాశుఁడై యశ్వగమనవేగమును శాంతింపఁజేసి తనలో నేమే
మియో భావించుకొనుచు మెల్లమెల్లగ నుత్తరారణ్యాభిముఖుఁడై పో
వుచుండెను.

"నేను రాజ నగుదునా? ఇది యెట్లుతటస్థించును? నాప్రా
ణమగు కుమారరాయ లకాలమునఁ గాలాధీనుఁడై పోవునా? ఏమో?
యెవ్వరు చెప్పఁగలుగుదురు? అతని కేమైన నాపత్తు కలుగఁగూడదా?
ఆతఁడు మరణించునేమో యెవ్వరెఱుంగుదురు? ఈప్రపంచమునందు జీవి
తముకంటె నశాశ్వతమగువస్తువు మఱియొకటి యేమున్నది?" ఇట్టి
యాలోచనములతో నాతనిహృదయము కొట్టుకొనిపోవుచుండెను. ఆతఁ
డు సహజముగనే కుమారుని మిగులఁ బ్రేమించుచుండెను. కాని య
ప్పు డాతని కాదుఃఖసమయమునఁ దెలియకుండఁగ నేదియో యానంద
భావముకూడ నుత్పన్నమగుచుండెను. ఆతఁడు మహారాజగును—ఈ

విశాలరాజ్యమునకంతకు నాయకుఁడే ప్రభువగును—ఇది సత్యమే యగునా? రాజగుటవలన నేమి సుఖము? మానవుఁడు రాజు కావలయును. ఏ యంతగఁ బ్రయాసపడుట యెందుకో? అందువలన నాతని కెంతమాత్రమును సుఖము లేదే? రాజపదము సత్యవా చింతాకర మైనదనియు, దుఃఖావాసమైనదనియు ననుభవజ్ఞులసిద్ధాంత మై యున్నది. ఇట్టి స్థితిలో విజయరాయని హృదయము ... యానంద మొందుటకుదయించెను? అయినను నాతని హృదయమునుండి విచార మొందుటకుఁ బోయినది కాదు?

దుఃఖతరంగములును, సుఖతరంగములునుగూడ నాతనిహృదయమును ఘటించి మైచుచుండెను. వీనితోఁగూడ భయతరంగములును సమ్మిళితములు లగుచుండెను. కాని యుండేది సత్యము? ఆతఁడు నిజముగాఁ జంపఁబడునా? ఆతని కకాలమరణము తటస్థించునా? ఇది జరిగితీరవలసినదే యగునా? ముఖసందర్శనమాత్రముననే సకలజీవుల మోహింపఁజేయఁజాలు పరమరూపలావణ్యవతి యగు నాదేవీమూర్తి—ఆబాలికామూర్తి—నిష్కరుణముగ నాతని విశాలవక్షమున నీ తీక్ష్ణాంద్రాయుధమును బ్రయోగించునా?

అట్లు కాదు. ఇది యంతయు నాతని మానసి...
ఆతనికి భయముకలిగించి మందిరమునుండి వెడలఁగొట్టు...
యిట్టి కృత్రిమకల్పనమును గావించి యుండును. మానవజీవితమునందలి భవిష్యద్రంగమును దర్శింపఁజేయుటకు మనుష్యుఁ డెప్పటికైన సమర్థుఁడు కాఁజాలునా? కపటాత్ము లగువారు మూర్ఖులను మోసము చేయుటకై యిట్లే జ్యోతిర్విద్య యను నెపంబున భవిష్యత్ఫలంబులను సూచించుచుందురు. విజయరాయఁడు బాలుఁడు కాఁడు; మూర్ఖుఁడును గాఁడు. అట్టివాఁ డింతలో నింత యవ్యక్తుఁ డై పోయినాఁడే

మి? ఇంత యేల? రక్తప్రవాహిని యగు రణక్షేత్రమునం గూడ నిమిషమైన నెవ్వని హృదయము చలియింపకుండెనో, సునిశిత ఖడ్గబలంబున సమస్త శత్రుమండలమును బరికంపితమై పోవుచుండెనో యట్టి ప్రతాపశాలి యగు విజయరాయని హృదయముకూడ నొక సామాన్య సన్న్యాసి వాక్యములవలనను, నంతకంటె నధికమనోహారిణి యగు నొక బాలికపలుకులవలనను నొక్కసారిగ నిష్ఫలమై పరివర్తితమై పోవుచుండెడేమి? అయ్యో! విజయరాయఁడు నిమిషమున కొక్కొకవిధముగఁ బోవుచున్నాఁడేమి?

అతఁ డొక్కసారి బిగ్గరగ నవ్వెను. హృదయభావములను దూరీభూతములుగఁ జేయుటకై యట్లు నవ్వెను. తోడనే యాతఁడు తన యశ్వమును జబుకుతోఁ గొట్టి యతివేగముగఁ బరుగెత్తించెను; ఎట్లో యొకవిధముగ నానాభావసమ్మిళితంబగు తన హృదయవికారమును బోఁగొట్టుటకుఁ బ్రయత్నించెను. కాని యెంతమాత్రము నట్లు చేయఁజాలకపోయెను.

[illegible]కాలమునకుఁ బూర్వమే యాతఁడు తన శిబిరమునఁ బ్ర[illegible]తని యాకారముం గాంచి సైనికు లెల్లరును విస్మితులైరి. కాని యెవ్వరు నాతనిం గూర్చి యావిషయమునఁ బ్రశ్నించుటకు సాహసింపలేకపోయిరి. కాని యారాత్రి సేనానాయకు లందఱు నచ్చటచ్చటఁ గలిసికొని విజయరాయని మనోవికారముం గూర్చి యాలోచించుకొనిరి. ఆరాత్రి విజయరాయఁ డెవ్వరితోడను మాటాడలేదు.

అయిదవప్రకరణము.

మఱునాఁడె సూర్యోదయమున లేచినతోడనే సైనికులకందఱకు విజయరాయలు నిమ్మక్రోలుపట్టణమునకుఁ బ్రయాణముచేయుచున్నాఁ డను సంగతి తెలియవచ్చెను. ఆత్మబంధుఁడును మంత్రికుమారుఁడును నగు విద్యాధరునకు సమస్తసైన్యము నొప్పగించి యాతఁడు రాజధానికిఁ బోవ నెంచెను. ఇంతతొందరగా విజయరాయఁడు రాజధాని కేలపోవలసి వచ్చెనో యెవ్వరికిని తెలియుట లేదు. అందఱును విస్మితు లగుచుండిరి. కాని యీసంగతి విజయరాయని నడుగుట కొక్కరికిని సాహసము కలుగలేదు.

మఱునాఁడు సమస్తసైనికుల నొక్కచోఁ జేర్చి విజయరాయలు "నేనొకవిశేషకారణముచే రాజధానికిఁ బోవుచున్నాను. నాప్రియబంధువగు విద్యాధరుని నాస్థానమునందు నిలిపి పోవుచున్నాను. నేను శీఘ్రముగనే మరలి వచ్చెదను. అంతవఱకును మీరందఱు నీనూతనసేనాపతిని నావలెనే భావించి గౌరవించుచుండవలయును. ఇదియే నాకోరిక. నేను పోయెదను. నాగౌరవమును, నాకీర్తిని, నిమ్మక్రోలురాజ్యగౌరవమును మీచేతులయం దుంచి పోవుచున్నాఁడను. ఇటు చూడుఁడు! నాగౌరవమును దక్కించి నిమ్మక్రోలు రాజ్యవైభవోన్నతులను శతగుణాధికములుగ వర్ధిల్లఁజేయుఁడు" అని యాజ్ఞాపించెను. సైనికు లామాటలకుఁ బ్రత్యుత్తరముగ జయజయధ్వనులను జేసిరి.

ఒకశుభముహూర్తమున నాఁటిమధ్యాహ్నమే విజయరాయలు రాజధానికిఁ బ్రయాణమయ్యెను. ఇంత యాకస్మికముగ నిట్లు చేయుట కేమికారణము? విజయరాయ లిప్పుడే రాజగుటకుఁ గుతూహలపడు

చుండెనా యేమి? లేదు. అట్లు త్వరపడుట లేదు. ఆకోటిక యాతని హృదయమునం దొకనిమిషమైన నిలిచియుండలేదు. అట్లయినచోఁ గుమారుని క్షేమసమాచారముం దెలిసికొనుట కాతఁడు వ్యాకులపడు చుండెనా యేమి? లేదు. అట్లును దలంచుటలేదు. అట్లయుండెనే యున్నయెడల నొకదూతను బంపి యనాయాసముగ నాసమాచారము ను దెలిసికొనవచ్చునుగదా! ఇఁక నింతశీఘ్రముగ శిబిరమును విడిచి రాజధానికిఁ బోవుటకుఁ గారణ మేమైయుండును? విజయరాయఁడు రాత్రి యొకనిమిషమైనను నిద్రింపఁజాలకపోయెను. ఒక్కనిమిషము మాత్రము కన్నుమూసెను. కాని యానిమిషములోనే యాతఁ డొక భయంకరస్వప్నముం గాంచెను. ఆబాలిక తనహృదయతలంబున వాఁడికత్తితోఁ బొడిచినట్లును, విశాలవక్షోభాగమంతయు రక్తసిక్తమై పోయినట్లును, మర్మభేదనంబగుబాధచేఁ దాను దారుణవ్యధ ననుభవించినట్లును, నావనసుందరి రాక్షసీమూర్తిందాల్చి తనవక్షముపైఁ గూరుచుండి వెచ్చనిరక్తమును పానముచేయుచున్నట్లును నాతఁడు కలలోఁ గనుగొనియెను.

అప్పు డాతనికి నిద్రాభంగమయ్యెను. తోడనే యాభయంకర స్వప్నముకూడ నంతర్హితమైపోయెను. కాని యాతఁ డేవిధముచేసినను నాచింతాశల్యమును దనహృదయమునుండి తీసివేయఁజాలకపోయెను. భయమన నెఱుంగని యాతనిహృదయ మప్పుడు భయప్రకంపితమై పోవుచుండెను. ఆతఁడు జాగ్రదవస్థలోఁగూడ నన్నివైపులను రక్తమయశరీరిణియగు నాదేవీమూర్తినే చూడఁదొడంగెను. ఇచ్చట నున్నచో సత్యముగఁ దన కాబాలికచేతులలో మరణింపవలసివచ్చునను భయ మాతనిహృదయమును గళవళపెట్టఁదొడంగెను. ఏది మొట్టమొదటఁ గేవల సందేహముగను ననుమానముగను వారాత్రము తోఁచి

యుండెనో యదియే యిప్పుడు సత్యముగను విధాయకమైనదిగను బరివర్తితమయ్యెను. ఘాతుకురా లగుబాలికచేతులలోఁ దనకు మరణము తటస్థించుననిఁ యాతనిహృదయమున దృఢవిశ్వాసము కలిగెను. యుద్ధమునం దెవ్వఁడు పరమానందముతోఁ బ్రాణదానము చేయుటకు సిద్ధపడియుండునో యట్టివానికి ఘాతుకులచేతులలోఁ బశువువలె హింసింపఁబడుట తటస్థించినప్పు డింపుకమనుత్వము కలుగకమానదు. విజయరాయఁడు సరిగ నట్లయయ్యెను.

ఆతఁడు చచ్చుటకు సిద్ధపడియుండలేదు. ఇంకను నీప్రదేశమునందే యున్నచో నానరఘాతినికి సమీపమునందే యున్నట్లగును. ఇంకను నెన్నిసారు లిట్టిభయంకరస్వప్నములు వచ్చునో యెవ్వ రెఱుంగుదురు? ఏదేనొకసమయమున నేదేనొకమిషచే నాదారుణబాలిక యెప్పుడువచ్చి తనహృదయరక్తముపానముచేయునో యెవ్వరుచెప్పఁగలరు? ఈయాలోచనాపరంపరలచే నాతఁడు పరాభూతుఁడైపోయెను. ఇట్టిభయముచేతనే యాతఁ డొకసారి యపరిమితభయుఁడై యేమిచేయుటకుం దోఁపక యారణ్యమధ్యమునందలి దేవిమందిరమును బరిత్యజించి పలాయితుఁ డయ్యెను. మరల నిప్పు డిట్టిభయముచేతనే యాతఁడు శిబిరమును వదలి పలాయితుఁ డగుచుండెను.

ఆఱవప్రకరణము.

విజయరాయలు రాజధానిని సమీపించి యాలోచించుకొనఁ జొచ్చెను. “నేను మహారాజునొద్దకుఁ బోయి యేమనిచెప్పుదును? ఇంతయాకస్మికముగ శిబిరమును విడిచివచ్చినందుల కేమికారణమును

జూపింతును! ఒక సామాన్యసన్న్యాసబాలికాభయంబు సేసలను విడిచి రాజధానికిఁ బాఱిపోయి వచ్చితి నని యేవిధముగనైన బయలుపడినచో నప్పుడు నాకెంతతలవంపులుగ నుండును? ఎవ్వనిభయముచే సమస్తశత్రుమండలమును బరికంపితమై పోవుచుండెనో యట్టి నేనొక బాలికకై భయపడుచుంటినా?—ఈయవమానము పరిచారితమగుటకుఁ బూర్వమునందే నేను మరణించుట మేలుగనుండును" అని యాలోచించుకొనియెను.

రాజధానిసమీపమునకు వచ్చియు విజయరాయలు నగరమునఁ బ్రవేశించుటకు సాహసింపలేకపోయెను. ఆతఁడు మరల శిబిరమునొద్దకుఁ బోవుటకు గుఱ్ఱమును మరలించెను. ఆతనిపార్శ్వవర్తులాతనిభావముంగాంచి విస్మయాక్రాంతహృదయులైరి. విజయరాయని బుద్ధి చెదరిపోయినదని యందఱకును దెలిసిపోయెను. వారుకూడ నిశ్శబ్దముగఁ దమగుఱ్ఱములను మరలించి సేనాపతివెనుకనే మెల్లగ నడపించుచుండిరి కాని విజయరాయలు కొన్నియడుగులుమాత్రము పోయి యతివేగముగ మరల నశ్వమును ద్రిప్పి చబుకుతో బలముగఁ గొట్టెను. మర్మయాతనచే నాతనియశ్వ మతివేగముగ రాజధానివైపునకుఁ బరుగెత్తుకొనిపోయెను. పార్శ్వవర్తులు కొయ్యబొమ్మలవలె విజయరాయని వెనువెంటనే బయలుదేఱిరి.

విజయరాయ లొక్కసారిగ రాజప్రాసాదమునం బ్రవేశించి మహారాజును దర్శించుటకై పోయెను. ఆకస్మికముగ నాతనింగాంచి నగరివారందఱు నాశ్చర్యమందిరి. ఆతని ముఖలక్షణములం గాంచి మఱియు నధికాశ్చర్యనిమగ్నహృదయులై పోయిరి. కాని యెవ్వరు నాతని మాటాడించుటకు సాహసింపలేకపోయిరి. విజయరాయలు తండ్రిని దర్శించి యాతనిపాదధూళిని శిరంబునం దాల్చి „తండ్రీ! మీయాశీ

ద్వారపరిభాగమువలన శత్రుపరివృతులనందఱను బాఱఁద్రోలి వచ్చితిని. ఇఁక నిచ్చట మఱి యెట్టియావశ్యకకార్యములును లేకుండుటచే నీయాసంగ్రామవృత్తాంతమును మహారాజునకు స్వయముగ నివేదించుటకై నేనే బయలుదేఱి వచ్చితిని. చాలదినములనుండి దేవర శ్రీపాదదర్శనము లభింపకుండుటచే నాహృదయము మిగుల వ్యాకులపడుచున్నది" అని విన్నపము గావించెను.

మహారాజు పరమానందముతో విజయరాయని నాలింగనము చేసికొని యాతనిమస్తకమును మూర్కొనియెను; అనంతర మాశుభసమాచారము నగరమందంతటను వాద్యోత్సవములతోఁ బ్రచురింపఁ జేయుట కాజ్ఞ యొసంగెను. ఇంతమాత్రముచేతనే యావృద్ధమహారాజు సంతుష్టుఁడై యూరకుండలేదు. అప్పుడే యొకపెద్ద సభ చేయుటకు నిశ్చయించెను. పూజ్యులును, మాన్యులు నగుసభ్యులు సభకు వచ్చునంతవఱకును మహారాజు కుమారునివలన యుద్ధసమాచారములను వినుచుండెను.

రెండుగంటలు దాఁటకుండఁగనే పెద్దసభ కూడెను. ఆసభామధ్యమున సర్వజనసమక్షమునందును మహారాజగు మాధవరాయలు తనపుత్రుఁడగు విజయరాయని రాజబిరుదముచే నలంకృతునిం గావించెను. సైనికులు జయజయధ్వనులం గావించిరి. దుర్గమునందు విజయభేరులు మ్రోఁగింపఁబడియెను. ప్రతిముఖద్వారమునను వాద్యోత్సవములు గావింపఁబడియెను. నగరమంతయు నానందోత్సవములతో నిండిపోయెను.

అప్పుడు సభామధ్యమున యువరాజగుకుమారరాయలు నిలువఁబడి పినతండ్రి యగువిజయరాయల నుద్దేశించి 'ఆర్యా! మీవలన నీవీరక్షత్రియవంశము గౌరవాన్వితమైనది. అందులకుఁ బ్రతిఫల

ముగఁ బూజ్యుఁడగు పితామహుఁడు రాజబిరుదముచే మిమ్ముల నలంకరించి యున్నాఁడు. క్షత్రియవీరులును, సైనికులును మీవిజయమును గొనియాడి మీయెడఁ దమకృతజ్ఞతను వెల్లడించుకొని యున్నారు. ప్రజలందఱు నానందోత్సవములతో నగరమంతయు నలంకరించి మిమ్ము సన్మానించుచున్నారు. ఇప్పటి నాహృదయములోని యానందమును నేనేమూలముగాఁ దెలియఁజేయఁ గలుగుదును? నాకుఁ గల సర్వస్వమును నేనిప్పుడు మీకు సమర్పించుచున్నాఁడను. ఇది మొదలుగ మీరే యీనిజబ్రోలురాజ్యమునకు యువరాజులును భావిమహారాజులును. ఏమనిన—మీరే యీరాజ్యసింహాసనము నధిరోహించుట కర్హులై యున్నారు" అనియెను.

సభవా రందఱును లేచి నిలువఁబడి "యువరాజునకు జయము గుఁగాక!" అని కీర్తింపనారంభించిరి. వృద్ధమహారా జానందబాష్పముల నాఁచికొనఁ జాలకపోయెను. రామరాయని యౌదార్యముచే విజయరాయని హృదయ మానందరసప్రవాహముఁ దేలిపోయెను. అతఁడు సాదరంబుగ సస్నేహముగఁ గుమారు నాలింగనము చేసికొని 'వత్సా! నిజముగ నీవే మహారాజ వగుటకుఁ దగిన గుణనిధివి. ఇట్టి యుదారహృదయునకు, నిష్టిమధురస్వభావునకు దాసానుదాసుఁడనై యీజీవయాత్రానిర్వహణము చేయఁగలిగినచో నేను ధన్యుఁడ నగుదును.' అనియెను.

మహానందముతో నానాఁటిరాజసభ ముగిసినది. యువరాజగు రామరాయనిం గూర్చియు, సర్వసేనాధిపతియగు విజయరాయనిం గూర్చియుఁ గావింపఁబడుచున్న జయజయధ్వనులచే నగరమంతయు నాందోళిత మయ్యెను; గగనభాగము విదీర్ణము కాఁబోచ్చెను. ఆ యానందోత్సవమునందు విజయరాయలు తనయుఁ గాఢాశ్లే[illegible]

ము, భద్రారణ్య మధ్యస్థంబగు దేవీమందిరవృత్తాంతము, సన్న్యాసి వృత్తాంతము, బాలికావృత్తాంతము నంతయు నొక్కసారిగ మఱచిపోయెను.

మనుష్యహృదయమువంటి రహస్యస్థాన మీప్రపంచమునం దేదియును లేదు. మనస్సునం దెప్పు డెట్టిభావ ముదయించునో, కొన్ని సామాన్యకారణములచే మనస్సునం దెప్పు డెట్టియభూతపూర్వపరివర్తనము కలుగునో యీసంగతి పరీక్షించి యెవ్వరు చెప్పఁగలుగుదురు? విజయరాయ లెట్టి యభూతపూర్వహృదయపరివర్తనముచే రాజధానికి మరలి వచ్చెనో, యామూలకారణము నాతని మనఃప్రపంచమునఁ గలిగిన యీయానందపరివర్తనముచే నిమిషములో మఱచిపోయెను.

పదవప్రకరణము.

రాజసభారంగమున మహారాజు కొలువుదీర్చియున్న కాలమునకు సరిగ రాజప్రసాదమునకు వెనుకనున్న మండలోద్యానమధ్యమునందలి యొకవిలాసమందిరమునం దిరువురురమణీమణులు కూర్చుండి యూసు కొనుచుండిరి. వారి సమీపమునను పార్శ్వములందును మఱికొందఱు సుందరులు నివసించియుండిరి. ఆయిరువురు రమణులలో నొకయువతివయ యిరువదియైదు వత్సరములు; రెండవకాంతకుఁ బదియాఱేండ్లప్రాయము. ఇరువురు నతిలోకసుందరీమణులే. ఎట్టిసౌందర్యముండినఁ బరమరూపవతు లగుదురో యట్టిసౌందర్యము వారిరువురకును గలిగి యుండెను. కాని యీయిరువురి యందమునకును విశేషవిభేద మున్నది.

అందొక యువతిపేరు మంగళ. రెండవయామె పేరు సరళ. ము

గళ సర్వసైన్యాధిపతి యగు విజయరాయనిపత్ని. సరళ యువరాజగు కుమారరామరాయల యర్ధాంగలక్ష్మి; నిజుబోలురాజ్యమునకు మహారాజ్ఞి. మురళి ప్రధానమంత్రి తనయ. సరళ మంత్రికుమాడగు విద్యాధరుని కుమార్తె. మహారాజు తనమంత్రిని సంతోషపెట్ట యాతనియింటి యాఁడుబిడ్డల నిరువురను దనయింటి కోడండ్రిగాఁ జేసికొనియెను. వృద్ధరాజు మిగుల దూరాలోచనము కలవాఁడు.

మురళియందమునందుఁ దీక్ష్ణభావ మున్నది. ఆమెవంకఁ జూచినచోఁ గన్నులు మిఱుమిట్లు గొనును—హృదయము చెదరిపోవును—ప్రాణము చలించిపోవును. ఆమెనయనములు చంచలములు; పలుకులు భావగర్భితములు; గమనములు కరుణమందములు. ఆమెను జూచినవో భయమగును; మనఃపాత్రములు సురాపానము చేసినవియుం బోలె నవశము లైపోవును.

కాని సరళరూప మట్టిది కాదు. కోమలత్వమునందలి పరిపూర్ణవికాస మీరూపమునం దున్నది. ఆమెవంకఁ జూచినచో హృదయమునం దొకవిధమగు పవిత్రభావ ముదయించును; ఆమె స్వర్గమునుండి యవతరించిన దివ్యమూర్తి యేమో యని తోఁచును. ఆమెను జూచినచో భక్తిభావ ముదయించును; దేవతంబోలెఁ బూజింపవలయు నను కోరిక కలుగును. ఆమె కన్నులయందు దయయు వాత్సల్యభావము, సరళతయు నెల్లప్పుడు ప్రకాశించుచుండునో యామె వదనమండలమునందు లజ్జ, వినయము మాధుర్యము మొదలగు సద్భావములు సర్వదా ప్రజ్వలించుచుండును.

ఆయుభయులు నొకయింటి యాఁడుబిడ్డలు; మేనత్తయు, మేనగోడలును—ఉభయులును బరస్పరము ప్రేమించుకొనుచుండిరి. అందు సరళ తనమేనత్త యగుమురళిను దనప్రాణముంబోలెఁ బ్రేమించును.

చుండెను. మురళియును సరళను మిగులఁ బ్రేమించుచుండెడిది. కాని యాసరళను రామరాయలు పెండ్లియాడినది మొదలుగ నామెపై మురళి ప్రేమభావము పూర్వమువలె లేదు. ఇట్టి భావము క్రమముగ నామెపై [illegible] హృదయ యగుసరళ మురళివిషయంబున నెట్టియపరాధమును జేసియుండలేదు. మీఁదుమిక్కిలి యామె మురళిసన్నిధి నతివినయభావముతో సంచరించుచు ననేకోపాయములచే నామెకు సంతోషముం గూర్చుకార్యములనే చేయుచుండెను. అందువలన మురళి తనకోపస్వభావమును గోపనము చేసికొనుచుండెను. అంతమాత్రమే కాని యామె సరళను శాంతభావముతోఁ వీక్షించుట లేదు. యువరాజును పెండ్లియాడుట యొక్కటియే సరళ యపరాధము. ఇంకను నామెయపరాధ మేమనిన:—ఆమె విజయనగరరాజ్యమునకు భావిమహారాజ్ఞి కాఁగలుగుటయే. ఆమాట తలంచుకొని మురళి యప్పుడప్పు డున్మత్తప్రాయ యగుచుండెను. ఆమె తన మనస్సునందు "విషపానము చేసియైన సుఖముగ మరణింతునుగాని దీనిని మహారాజ్ఞి యని పిలువఁజాలను. దీనిసన్నిధిని జేతులు జోడించుకొని నిలువఁజాలను." అని యనుకొనుచుండును.

సరళస్వభావయు, వినయవతియు, శుద్ధహృదయయు నగుసరళను మురళి తనకంటె నికృష్టురాలుగాఁ దలంచి మనమునం దీసడించుకొనుచుండెను. "ఇదియా రాణియగుటకుఁ దగినది? ఒకదెబ్బకొట్టిన మొర్రోయని యేడ్చు నీయల్పజీవి మహారాజ్ఞి యగుట కర్హురాలు కాదు. పరమేశ్వరుఁడు నాకే మహారాజ్ఞి యగుటకుఁ దగిన గుణములను బ్రసాదించి యున్నాఁడు. నేనే రాణి నయ్యెదను." అని యామె భావించుకొనుచుండును.

ఎనిమిదవప్రకరణము.

-:o:---

ఉద్యానవనమునందలి పొదరింటిలోఁ గూర్చుండియున్న యా యిరువురు యువతులలోనను బ్రసిద్ధమగుసభాభవనమునందలి సైనికులజయజయ ధ్వనులు మురళికిఁ గర్ణగోచరము లయ్యెను. సరళ యెప్పుడు నేపని చేయుచుండునో యాపనియందే నిమగ్నహృదయ యై యుండును; బాలికవలె నాపనియందే తదేకధ్యానముతో బాహ్యజ్ఞానశూన్యయై యుండును. గర్వమతి యగుమురళ మాత్ర మట్లుగా నుండఁజాలదు. సర్వదా యామె చెవులు రిక్కించుకొని బాహ్యప్రపంచము నందలి సామాన్యశబ్దమును సైతము గ్రహించుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండును. ఆమె యొక కార్యమును జేయుచుండియు సహస్రకార్యములపై మనఃప్రాణములను బ్రసరింపఁజేయుచుండును. అందుచేతనే ముందుగ నా సైనికుల జయధ్వనులా మెకర్ణకుహరములఁ బ్రవేశించెను.

అప్పు డామె యాటలు మానివైచి "ఇట్టి సమయమున వెలుపల నా కలకలధ్వను లేమి?" అని యనుకొనుచుఁ జెంతనున్న యొక చెలికత్తెం జూచి "వకుళా! అవ్వల నా కలకల మేమి? సైనికుల జయధ్వనులవలె బోధ యగుచున్నది—కేవల మంతియే కాదు. నలుదెసలఁ దూర్యధ్వనులుకూడ వినఁబడుచున్నవి. వినుచుంటివా?" అనియెను. వకుళ సగౌరవముగ "దేవీ! నేను వెలుపలకుఁ బోయి యదియేమో తెలిసికొని వత్తునా?" అనియెను. అప్పుడు సరళ చిఱునవ్వుతోఁ "దెలిసికొనుట కేమున్నది? చిన్నమామగారేదియో యొక యుద్ధమున విజయముం గాంచియుందురు. ఆసమాచారమే వచ్చియుండును. అందుచే మహారాజ్ఞీయానందోత్సవములను గావించుచున్నారు. రమ్మా వకుళా! కమలా రమ్మా! రావే విమలా! మన మం

మండపమును బోయి యాయుత్సవముం దర్శించి యానందింతము రండు!” అనియెను.

ఆనందముచే మురళవదనమండలమున సుఖచంద్రికలు ప్రకాశించుచుండెను. కాని యామె తనహృదయభావమును మఱుఁగు పఱచి “ఆయన యెన్నిగొప్ప యుద్ధములను జయింపలేదు! అప్పు డింతటి సమారోహ మేమియును లేదే?” అనియెను. సరళ నవ్వెను.—ఆన వ్వులం దెట్టి మర్మమును లేదు; ఎట్టి యహంకారమును లేదు; ఎట్టి యభిమానమును లేదు; ఎట్టి యంతర్భావమును లేదు—కేవలసారళ్యమును మాధుర్యమును మాత్రమే. అట్టి నవ్వు నవ్వుటకు సరళహృదయయగు సరళకే తెలియును. అట్టి మధురహాసము చేయుచు సరళ “అత్తా! ఇప్పుడు బోధపడినది. చిన్నమామగారు మన్నె రాజుల నందఱను జయించి స్వయముగనే వచ్చియుందురు. ఇది నిశ్చయము. లెమ్మ! మన మందఱమును బోయి దర్శింతము” అనియెను.

మురళ “సరళ కంఠమాత్రముననే యానందము! నేనట్లు భావించుట లేదు. వకుళా! నీవు పోయి రాజసభలో నేమి జరుగుచున్నదో చూచిరమ్మ!” అనియెను. వకుళ వెడలిపోయెను. క్రమముగా నాటలు ముగింపఁబడెను. మురళ యాలోచనానిమగ్నయై యాఁడు సింగమువలె నాస్థలమునం దటునిటుఁ దిరుగుచుండెను. సరళ యిరువురు ముగ్గురు సఖులతోఁ బూవులఁగోయుటకుఁ బోవుచు ‘అత్తా! మామగారులోపలికివచ్చినతోడనేయిక్కడనుండియాయనయుత్తమాంగమునఁ బుష్పాంజలి విడువవలయును.’ అనియెను. కొలఁదిసేపటిలో వకుళ వచ్చి “విజయరాయలు వచ్చియుండెను. అతని వి జ య ము న కు సంతసించి మహారా జాతనికి రాజబిరుదము నొసంగి యుండెను. యువరాజగు కుమారరాయలు సభాంగణముఁ దనపినతండ్రికిఁ దనయువ

రాజపదమును సమర్పించియున్నాఁడు. కాని విజయరాయలు కుమారు నాలింగనము చేసికొని నీవే భావిమహారాజుగా నుండఁ దగినవాఁడవని యాశీర్వదించెను. ఇప్పుడే వారిరువురును గలసి యంతఃపురమునకు వచ్చుచున్నారు' అని చెప్పెను.

ఆమాటలను విని సరళ 'అత్తా! వింటివా? నేను చెప్పినమాట సత్యమేగద! చిన్నమామగారు వచ్చుచున్నారు. రమ్ము వకుళా! మనము పూవులను గోయుదము' అనియెను. సఖులందఱును మురళను రాణి యని పిలుచుచుఁ దమతమ యానందములను బ్రకటించుచుండిరి. అప్పుడు సరళయుఁ దనహృదయానందమును బట్టఁజాలకపోయెను. ఆమె యెట్లు తన యానందమును సూచింపవలయునో నిశ్చయింపఁజాలక మురళ నలంకరించుచు 'రావేవకుళా! కమలా! రమ్ము! మాయత్త యిప్పుడు మహారాజ్ఞి యైనది. రండు! ఈమె నిప్పుడు రాణివలె నలంకరింతము' అనియెను.

ఆనందము విశ్వవ్యాప్తమై యుండెను. నలువంకల నానందరసతరంగము లుద్వేలితములగుచుండ నెవ్వరు నిరానందులై యుండఁగలుగుదురు? కాని యిప్పుడు మురళహృదయమున మాత్ర మానందోదయము కాలేదు. అందఱి యానంద ప్రవాహములయందును నామె నిరానందభావము తేలిపోవుచుండెను. అప్పు డామె తనలో 'ఏమైన నేమి? ఆయన మహారాజగుఁగాక! నేనెట్లు మహారాజ్ఞి నగుదును? నేను రాణిని గాఁజాలను? రాణివంటిదాన నైతిని' అని మాటిమాటికిఁ దలపోయఁదొడంగెను. తుద కామురళిహృదయమున నట్టి విచారభావము బలవంతముగఁ బ్రచలిత మగుచుండెను. ఇఁక నామె యాభావమును మఱుఁగు పఱుపఁజాలకపోయెను. ఇంకను నచ్చటనే యున్నచోఁ దనహృదయము వ్రక్కడి యగునను నుద్దేశముతో నామె యతి

వేగముగ నాస్థలమును విడిచి పోవఁదొడంగెను. ఆమెం జూచి సఖులందఱు నొకరిమొగ మొకరు చూచుకొన నారంభించిరి. అప్పుడు సరళ 'అత్తా! ఇది యేమి? రమ్మురమ్ము! మన మందఱమును అన్న గారిని బహూకరించి వత్తము రమ్ము' అనియెను.

అందఱు నాయుద్యానమునుండి బయలుదేఱి రాజభవనమునకుఁ బోవుచుండిరి. అందఱు నానందరసమున నోలలాడుద మని వేడుకపడుచుండిరి. సరళప్రయత్నము లన్నియు విఫలము లయ్యెను. మురళప్రవర్తనమువలన వారిహృదయము లన్నియును జెదరిపోయినవి. వారియెదుట నిఁక నొకనిమిషమైనను నానందము నిలువఁజాలకపోయెను. సరళ యెంతప్రయత్నించినను మరల వారి కట్టియుత్సాహమును గల్పింపఁజాలకపోయెను. తుదకు వారియానందహృదయములయందు విషాదచ్ఛాయ లావరించుకొనియెను—సరళమనసు కూడఁ జెదరిపోయినది.

వెలుపల నంతట నానందోత్సవములు—లోపల నట్టి వేవియును లేవు. ఇతరజను లందఱు నానందము నుపభోగించుచున్నారు-స్వజనులకుమాత్ర మట్టిభోగభాగ్యము లేదు. తలఁచుకొన్నది యొకటి—జరగినది మఱియొకటి! విజయరాయలును కుమారరామరాయలునుగూడ నంతఃపురమునకు వచ్చిరి. వారిని సన్మానించుటకుఁ దగిన యుపకరణము లన్నియును సమకూర్పఁబడియే యున్నవి. కాని వానిలో జీవకళ లేదు—ఉత్సాహకళ లేదు—ఆనందకళ లేదు.

సామ్రాజ్యప్రకరణము.

అలంకరింపఁబడిన శయనమందిరమున దుగ్ధఫేననిభం బగువ పర్యంకముపై మురళ చింతానిమగ్నమానసయై పరుండి యుండెను. ఆమె హృదయమునం దిప్పు డించుకంతయును శాంతి లేదు. భర్త యిప్పుడు రాజయ్యెను; ఇప్పు డామె రాణి యైనది. నిజుబోలు రాజ్యము నందలి ప్రతిగృహమునందు నామెభర్తనామము ప్రతిధ్వనించుచుండెను. ఇంతటి యానందదినము మఱియొకటి యుండునా? కాని యామెకు సుఖము లేదు. ఆమెహృదయమున మాత్ర మానందము లేదు. సమీపముననే యడుగులచప్పుడు వినవయ్యెను. స్వామివిచ్చేయుచుండె నని భావించి మురళ యతిశీఘ్రముగ లేచి కూరుచుండెను. ఇట్టి యానందదినమున స్వామిసమ్ముఖమునఁ దాను విషణ్ణభావముతో నుండుట సిగ్గుచేటని భావించి యతికష్టముచే నామె తన హృదయమునం దానందమును బ్రవేశపెట్టుటకుఁ బ్రయత్నించెను. ఆమె తనవిచారావృత వదనమండలమున హాసచంద్రికల నుద్దీపింపఁజేయుట కెంతయో శ్రమపడియెను. ఎల్లరు నెంతయో యానందమున మగ్నులై యున్నారు. తానును నట్లే యానందనిమగ్న హృదయయై యుండుటకు వేడుకపడియెను. కాని యామెప్రయత్నము లన్నియు విఫలములై పోయెను. హృదయభావము దాఁగియుండుట యెట్లు?

విజయరాయ లామెవదనమును విలకించి యులికిపడియెను. ఆతఁ డాముఖమునం దేమిచూచెనో కాని యాచూపుమూలముననే యాతనిహృదయమునం దేదియో భావముదయించి మంచు గ్రమ్మిన ట్లయిపోయెను. కాని యాభావ మొక్క నిమిషము మాత్రమే యుండె

ను. ఉత్తరక్షణముననే మరల నాతఁడు మురళవదనమును దిలకించెను. అప్పటి కది హాసవిలసితమై యుండెను—ఆనందోద్దీపితమై యుండెను. అచ్చట దుఃఖచిహ్నమైనను లేకుండఁబోయెను.

చాలదినముల కైన సమ్మేళనము ! ఆమె తనభర్తను బ్రాణములకంటె నధికముగఁ బ్రేమించుచుండెను. చిరకాలమునకు స్వామిదర్శన మగుటచే నామె తన హృదయమునే మఱచిపోయెను. ఎదుటనున్న నాథునిం జూచుటతోడనే యప్పు డామెహృదయమునఁ బ్రేమప్రవాహము కూలంకషముగఁ బొంగిపొరల నారంభించెను. ఆప్రవాహము నందు హృదయమునందలి యితరభావము లన్నియును నిమిషములోఁ గొట్టుకొని పోయెను. అప్పుడు మురళి సుఖసంభాషణమువలన దుఃఖభావముల నన్నిటిని మఱచిపోయెను.

విజయరాయలు తనవిజయయాత్రలలోఁ జానేమి కార్యములం గావించినదియు వరుసగాఁ దనప్రియురాలగు మురళకుఁ జెప్పనారంభించెను; కాని భద్రారణ్యదేవీమందిరవృత్తాంతమువఱకుఁ జెప్పి యాకస్మికముగ సంభాషణము నాఁపివైచెను. అనేకకారణములచే నాతఁ డావృత్తాంతమును బ్రకటించుట కిష్టములేని వాఁడయ్యెను. ఇంతియకాదు. ఆతఁ డావృత్తాంతమును మఱచిపోయియే యుండెను. తన ప్రయాణ సందర్భముం గూర్చి చెప్పుటకుఁ బ్రారంభింపకయే యుండినయెడల నాతని కావృత్తాంతము జ్ఞప్తికి రాకపోయియే యుండును. ఇప్పుడాకస్మికముగ నాసంగతి స్మృతికి వచ్చుటచే నాతనిహృదయమున నేదియో ప్రబలాఘాత మైనట్లయ్యెను. ఆతఁ డామాటను దాఁచి మఱియొక విషయముం గూర్చి మాటాడసాగెను. కాని కుశాగ్రబుద్ధియగు మురళను మఱపించుట మాత్రము సామాన్యమైన పనికాదు. విజయరాయలు మాటాడుచు మాటాడుచు నాప్రసంగము నాఁపివైచెను.

మురళి యాసంగతి నంతలోనే గ్రహించి ‘మీరు నాకంతయును జెప్పుటలేదు. ఏల చెప్పరు? నేను మీసహధర్మిణిని గానా?’ అనియెను.

విజయరాయ లింక నుపాయాంతరము గానక, “అంతయు, నీకుఁ జెప్పియే యుంటిని” అనియెను.

ముర—లేదు. అంతయుఁ జెప్పలేదు. మీరు చెప్పఁ దలఁచుకొననప్పుడు నే నేమి చేయుదును? నేనుమీపాదదాసినిగానా?

విజ—ఒకసంగతి మాత్రము నీతోఁ జెప్పలేదు. కాని యా మాట నీవు విన్నచో నవ్వుదువు.

ముర—నవ్వుట యెందులకు? మీకిష్టము లేనిచోఁ జెప్పవలదు.

విజయరాయ లింక నామాట చెప్పఁజాలక దేవీమందిరవృత్తాంత మంతయును మురళి కెఱింగించెను. మురళి నిశ్చలముగ నంతయును వినియెను; ఏమియును మాటాడలేదు! విజయరాయని మాటలు ముగిసినతరువాతఁగూడ నామె యేమియును మాటాడ లేదు. ఆతఁడు కొంతసేపటివఱకు నామెముఖమువంకఁ జూచుచు బిమ్మట “నీ వింకను నవ్వవేమి?” అనియెను. అప్పుడు మురళి “నవ్వు వచ్చినప్పుడు నవ్వెదను?” అనియెను.

పదియవ ప్రకరణము.

సరళయును దనస్వామి వక్షోభాగమున నర్ధశాయినియై భర్తృముఖమండలమును విశాలనయనములతోఁ దదేకదృష్టిం చు నాతనివలన రాజసభావృత్తాంతముల నాలకించుచుండెను.

కోరిక యూనంగితులను దెలిసికొనవలయు నని కాదు. రాజ్యము పోయి పరిస్థితులు వచ్చి రామరాయలు తన వృత్తాంతమును జెప్పుచున్నను సరళహృదయ యగునాపె యాతని మొగమ్ముం గాంచుచు నాతని యమృతమయంబు లగు పలుకుల నాలకించుటతోడనే యాలకించుచుండెను. ఆమె సభావృత్తాంతములను వినుటలేదు. భర్తృముఖోద్గతంబు లగుమధురవచనములవలనఁ గల్గు నానందముం గావించుకొనుచుండెను. ఆమె రామరాయలంజూచినతోడనే తన్నుం దాను మఱచిపోయెను. ఆమె కేవలమాతనివదనమండలమును సందర్శించి హృదయమున నివ్యక్త మహానందము ననుభవించుచుండెను.

రామరాయలు తన యువరాజపదమును బరిత్యజించిన వృత్తాంతముం జెప్పుచు "సరళా! నిజముగా నాకు రాజుగానుండవలయు నను కోరిక లేదు. తండ్రి యందుల కంగీకరించినచో నేను కృతార్థుఁడ నగుదును. విజనస్థలంబునకుఁ బోయి నీవును నేనును బరమానందముతో నివసించి సుఖజీవనము చేయఁగలుగుదుము" అనియెను. సరళ సంతోషముతో "మంచిది అట్లే యగుఁగాక! దానికేమి?" అనియెను.

రామ—సరళా! మనుజునికోర్కె లన్నియును ఫలించునా? మనకుఁ గోరిక యున్నదిగాని యని మనలను విడుచుట యెట్లు? నేను ? విజయనగరసామ్రాజ్యమున కుత్తరాధికారిని!

సర—అవును. మీరు మహారాజు లయ్యెదరు. మీకు మహారాజులగు నను కోరిక లేదా?

రామ—నేను మహారాజ నైనచో నీవు మహారాజ్ఞివి కావా?

ఇట్లు చెప్పి రామరాయలు సాదరంబుగను సప్రేమంబుగను సఖమండలమును దిలకించెను. సరళ లేచి "ఒకమాట చెప్పెద వినుఁడు!" అనియెను.

రామరాయలు నవ్వుచు « నవ్వుట యెందులకు ? ” అనియెను.

సర—అయినచో వినుఁడు—నేను మహారాజ్ఞిని గాఁజాలను.

రామ—అది యేమి ?

సర—నేను కలఁ గంటిని—ఆమాట చెప్పిన మీరు నవ్వెదరు. ఈసంగతి నేను మీ కిదివఱకే చెప్పియుంటిని.

రామ—నవ్వను—సరళా ! ఇఁక నవ్వను ! ఏమికల గంటివో చెప్పుము.

సర—నవ్వరుగద ?

రామ—నవ్వను.

సర—నాయొడలు జల్లు మనుచున్నది !

రామ—నీవంటిముగ్ధ నెచ్చటను జూచియుండలేదు. ఇంత సందేహమేల ? నవ్వను; నవ్వను; ముమ్మాటికి నవ్వను. చెప్పుము.

సర—ఇఁకఁ జెప్పెదను. తఱచుగఁ గలలు వచ్చుచుండును—కలలో నావంటి యువతియొకతె నాకగపడి నాచేయిపట్టుకొని సన్మానించుచు « సరళా ! నీవు మహారాజ్ఞివి కాఁజాలవు. నేనే రాణి నయ్యెదను ” అని చెప్పినది.

రామరాయలకు నవ్వెట్లు వచ్చును ? అతఁడు భయపడియెనో విస్మితుఁ డయ్యెనో యావిషయముంగూర్చి స్థిరముగఁ జెప్పజాలము. అతఁడు కొంతసేపటివఱకు నిరుత్తరుఁడై యుండి « ఆయువతి యెవ్వరు ? నీ వెప్పుడైన నామెను జూచితివా ? ” అనియెను.

సర—లేదు. ఆమె యీదేశ స్త్రీ కాదు.

రామ—ఆసంగతి నీకెట్లు తెలిసినది ?

సర—ఆమె దుస్తులు మనదేశ స్త్రీల దుస్తులవంటివి కావు.

రామరాయ లాలోచనానిమగ్నుఁ డయ్యెను; అంతలోనే మఱి

లుఁ దెలిసి వచ్చుకొని యిట్లాలోచించుచున్నదో సరళ భయపడు నని భావించుకొని " సరళా! స్వప్నవృత్తాంతము లెన్నఁడైన సత్యము లగునా? నీవు నాయాదరపాత్రురాలవు; ప్రాణప్రియవు; అర్ధాంగలక్ష్మివి. సరళా! నీవే యీనిడుబ్రోలురాజ్యమునకు మహారాజ్ఞి వయ్యెదవు" అనియెను. సరళ మెల్లఁగఁ దలయూఁచెను; ఏమియు మాటాడలేదు. కొంతసేపటి కిరువురును నిద్రించిరి.

విశేషానందముతో విజయరాయలు తనపత్నిని జూడఁబోయెను. అంతకంటెను బరమానందముతో రామరాయలు సరళ నాదరింపవలయు నని కుతూహలపడియెను—కాని యెట్లో యెచ్చటినుండియో వచ్చి యీయిరువురి యానందములమీఁదను విషాదచ్ఛాయ లలముకొనియెను.

పదునొకండవప్రకరణము.

నిడుబ్రోలుమండలమునకుఁ గేవల ముత్తరభాగమున మహారణ్యము కలదు. అందుఁ గ్రూరులగు కోయలు నివసించుచుండిరి. కొన్నిపల్లెల కొకనాయకుఁ డుండి యాయరణ్యకులను శాసించుచుండును. అట్టినాయకుని దైవముగ జూచుకొనుచుఁ గోయలందఱు నాతని వశవర్తు లగుచుండిరి. ఆనాయకులకుఁ గొండలే దుర్గములు. ఆయరణ్యరాజ్యమంతయుఁ జాలయేండ్లవఱకు నట్టినాయకులచేతనే పరిపాలింపఁబడుచుండెను. ఆనాయకులలోఁ గూడఁ బరస్పర కలహములు తటస్థించినప్పుడు బలవంతులగువారు బలహీనులను నిగ్రహించి కొన్నిపల్లెలను దమరాజ్యమునందుఁ గలుపుకొనుచుండిరి.

ఆకోయజాతికి భక్తివిశ్వాసములే ప్రధానములు. క్రూరులగు టచే నొకగుంపువారు వేరొకగుంపువారిని జేగనియరు. కొంతకాలము నకు శూరసేనుఁడను నొకరాజు ... బుద్ధిబలంబునను బాహుబలంబు ననుగూడ నాకోయనాయకుల నందఱను వైవసము చేసికొని క్రమము గ వారలకును నావనరాజ్యమున కంతికును నధీశ్వరుం డయ్యెను. అంతకుఁబూర్వ మీయరణ్యరాజ్యమునందలి కొంతభాగము నిడుబ్రోలురాజ్యమునకు లోఁబడియుండెడిది. శూరసేనుఁడు ప్రభువైనప్పటినుండియు నాభాగము మరల నరణ్యరాజ్యమునకే చేరిపోయెను. ఆరాజ్యమునకు రాజధాని గిరిదుర్గము. గిరిదుర్గమునకును నిడుబ్రోలురాజ్యమునకును వైవిధముగఁ బరస్పరవైరకారణ మేర్పడియెను. శాంతిప్రియుఁ డగుమాధవరాయలు రాజ్యలోభముచే శూరసేనునిపైఁ గత్తికట్టి మహారణ్యమంతయు రణక్షేత్రముగఁ జేసి గౌతమీపుణ్యజలంబుల రక్తస్రోతకలుషితములుగాఁ జేయుట కిష్టపడలేదు. అంతియకాక యాతని జీవితమునఁ జాలభాగము కష్టములతోనే నిండియుండుటచే యుద్ధములు చేయుట కాతనికిఁ దీరికయే లేకపోయెను.

అసహాయశూరుండగును, మహారణప్రియుండు నగువిజయరాయ ... యుండుటనే పూర్వవైరమును బురస్కరించుకొని మహాసంరంభముతో గిరిదుర్గముపై దాడివెడలి శూరసేనునితో నిరువదిదినములు యుద్ధముచేసి తుదకా శూరసేనుని సమిత్రభాంధవముగ నాశనము చేసివైచెను; ఆమహావిజయానంతరముననే మాధవరాయలు పరమానందముతోఁ దన కుమారుని సర్వసేనానాయక పదంబున కభిషిక్తునిం గావించెను.

విజయరాయలు గిరిదుర్గమును జయించెనే గాని యరణ్యరాజ్య మాతని కప్పటికిని స్వాధీనము కాలేదు. తమరాజునే దైవముగఁ జూ

చుకొనుచుండు స్వామిభక్తిపరాయణు లగునాకోయ లిప్పటికి నప్పుడప్పుడు గుంపులుగుంపులై నిడుబోరులు మండలములపైఁ బడి దోఁచికొనిపోవుచుండిరి. విజయరాయలు గిరిదుర్గమును జయించిన తరువాత మరలఁ బూర్వరీతినే వనదుర్గములు బయలుదేఱెను. ఆత్మరాజ్యమున కధికసంతాపకరంబు లగునట్టి వనదుర్గములను రూపుమాపుటయందే యాతఁడు నిమగ్నుఁడై సమయము వచ్చినపుడెల్ల వాని నొక్కటొక్కటిగ నాశనము గావించుచుండెను. కాని యాగంభీరవిశాలారణ్యమధ్యమునం దచ్చట నేమి జరుగుచున్నదో యెవ్వరికిఁ దెలియును?

పంచత్రింశవప్రకరణము.

ఎంతటి ప్రపంచకజ్ఞానవిహీనులైనను, నెంతటి మూఢులైనను భారతవర్షమున జన్మించినంత మాత్రమున దేవుఁడనియు, దేవత యనియు, గురువనియుఁ, బ్రభువనియు భక్తివిశ్వాసములుండుట సహజము. తమకు సర్వస్వరూపుఁ డగుసూరసేనుఁడు గతించిన తరువాత నాయారణ్యకులు చూడఁజుట్టమును, మ్రొక్క దైవమును లేక యష్టకష్టముల పాలైపోయిరి.

అప్పుడు వారందఱును దమ్ము పాలించుప్రభువునుగోరి కనఁబడిన ఱాళ్ళ కన్నిటికిని గైమోడ్పు లర్పించిరి; చెంతనున్న చెట్లకన్నిటికిని జేతులెత్తి మ్రొక్కిరి. నదుల మునింగిరి; నగములఁ బూజించిరి; కులదేవతలఁ గొలిచిరి; కోలఁ బరిభ్రమించిరి. పరమేశ్వరుఁడు వారలఁ గరుణించి యొకప్రభువును బ్రసాదించెను.

ఆయాయారణ్యకులప్రభు వొకబాలకుఁడు. ఆబాలకుని వయసు పదియాఱేండ్లకు మించి యుండదు. అయినను నాతఁడే సమస్తారణ్యములకును బ్రభువయ్యెను; వృద్ధులు, బాలకులు, ప్రబలులు, దుర్బలులు వేయేల! కోయలందఱును నాతని యధికారము నంగీకరించిరి. ఆమహారణ్యమున గిరిగహ్వరములయందును, దరుమండములయందును, నదీతరంగములయందును, తోఁటలయందును, బాటలయందును, బల్లెలయందును బ్రాంతరములయందును నెల్లయెడల బాలరాజగు 'వనరాజు' పవిత్రనామము ప్రతిధ్వనిత మగుచుండెను. అతని యాజ్ఞ వేదవాక్యముగఁ బ్రతిపాలింపఁ బడుచుండెను.

పూర్వమువలె నిప్పు డంతఃకలహములు లేవు. కోయనాయకులతో నెప్పుడైన నించుక పరస్పరాభిప్రాయభేదములు కలిగి నప్పుడు వనరాజునకు విన్నవించుకొని యాతని యానతి ననుసరించి ప్రవర్తించుచుండిరి. ఆజాతి యెట్టిదియో యందులకుఁ దగిన రాజుకూడ లభియించెను; వనరాజు రాజకుమారుఁడు గాఁడు. అతఁడు నాయకునివలెఁగాని, ప్రభువువలెఁగాని ప్రవర్తించుట లేదు. ఆతనికి రాజభవనము లేదు; దుర్గము లేదు; మంత్రిలేఁడు; సభ్యులు లేరు; అంగరక్షకులు లేరు; సైనికులు లేరు; గుఱ్ఱములు, నేనుఁగులు మొదలగు వాహనాడంబరము లేవియు లేవు. సమస్తారణ్య రాజ్యపాలకుఁ డగునావనరాజున కేమియును లేవు. అరణ్యకులే యాతనికి సర్వస్వము నై యుండిరి.

చంచల హృదయులును, సరళస్వభావులును, సాహసికులును, భ్రమణశీలురును, విలాసప్రియులును,వనవగత వైభవాడంబరులు నగు కోయలకు సరిగనట్టి ప్రభువే లభియించెను. వనరాజు సర్వదా సర్వప్రదేశములను సంచరించుచుండును. ఆతఁ డెచ్చట నున్న నదియే రాజధాని; అక్కడి నాయకులే మంత్రులు; అచ్చటి కోయలే సైనికులు.

కాని యాతఁడు నిరంతరము సారణ్యకులతోఁ గలసి యుండుట లేదు. ఒక్కొక్కప్పు డాతఁ డెవ్వరికి నగపడకుండ నంతర్ధానుఁ డగుచుండును. అతని స్థిరనివాస మేదియో యెవ్వరికని దెలియదు. అతఁ డెప్పుడెచ్చట నుండునో యెవ్వరికిని దెలియదు. కాని యాయారణ్యకుల కావశ్యకమైనప్పుడు వారు వెదకుకొనకుండఁగనే యాతఁ డచ్చటికి వారికి సాక్షాత్కరించుచుండును.

వనరాజు కోయలవలె నల్లనివాఁడు కాఁడు; అట్టి మోటుఁదనము కలవాఁడును గాఁడు. కాని యాతనిఁ జూచినచో విశేషనాగరకత నందిన జాతులలోఁగూడ నిట్టివాఁడు జన్మించి యుండఁ డని బోధ యగుచుండును. ఆతని సర్వాంగములును మాంసలములు, బలిష్ఠములు, సుందరములు నై యుండెను. చిన్నతనము నుండియు వ్యాయామాదులవలన నాతఁడు తనశరీరమును బలిష్ఠముగఁ జేసికొనియున్నట్లాతని రూపమును బట్టి బోధ యగుచుండును. అతఁడు పదియాఱేండ్ల బాలుఁ డనుమాట నిజమే. కాని యాయుద్ధవిద్యావ్యాపారమునందాతనితో సమాను లగువీరు లెవ్వరును లేరు. ఆతని యుద్ధవిద్యానైపుణ్యముం దిలకించినచో నావిషయమునం దాతఁడు విశేష శిక్షాలాభమును బొందియున్న ట్లగపడును. అతని సాహస మసమానమైనది; శౌర్యవీర్యము లనుపమానము లైనవి. ఇంతియకాదు. అతఁడు జగన్మోహనమూర్తి!

ఆతని వదనసౌందర్యమున ననిర్వచనీయం బగులావణ్యముకలదు. ఆమోహనమూర్తి నెంతసేపు తిలకించినను దనివి తీరదు. ఆతని జూచినతోడనే నేత్రముల కమృతస్నానము చేసినట్లగును. ఆతని ప్రేమింపకుండ నెవ్వరు నుండఁజాలరు. అంతటి వీరశృంగారమూర్తి నెవ్వరు నెచ్చటను జూచియుండలేదు. ఆతనివేషమును సుందరమైనదియే.

ఆతఁడాజానులంబితంబగు తననీల కేశదామమును జేర్చి నమువలపై సిగవైచుకొని దానిపై మణిమయంబగు సువర్ణవలయము నలంకరించుకొని యుండును. ఆవలయమధ్యభాగమునం గూర్పఁబడిన ప్రదీప్త వజ్రమణిఖండమునకు సరిగ నుపరిభాగమున సర్వదా సాంపరిమయూర పింఛ మింద్రధనుఃకాంతులను బ్రసరింపఁజేయుచుండును.

ఆతని పరిధానము పీతాంబరము—ఆతనివెనుకభాగమున సుందరం బగుకృష్ణాజినము వ్రేలాడుచుండును. దానిపై ధనుస్తూణీరములు విరాజిల్లుచుండును. ఆపార్శ్వమున నతిమనోహరంబుగ నొక చిన్నవీణ విలసిల్లుచుండును. పార్శ్వమున వ్రేలాడుచున్న నిశితకృపాణమును, గటితటంబునఁ గూర్పఁబడిన శాణితచ్ఛురికయు, నాచెంతనే నిలుపఁబడిన మోహనమురళియు నాతని యందమునకు వింతచందముం గూర్చుచుండును. అతఁడెల్లప్పుడును స్ఫటిక రుద్రాక్షమాలికా లంకృతుఁడై యుండును. ఆతనిఫాలతల మొకప్పుడు సింధూరతిలకవిలసితమై యుండును; మఱియొకప్పుడు రక్తచందనచర్చితమైయుండును. ఆతఁడొకప్పుడును వాహనముల నుపయోగించుటలేదు; పాదచారియై తిరుగుచుండును. అట్లయ్యును దలంచిన మాత్రముననే యెల్లయెడల నాతని దర్శనము లభియించుచుండెను. అందువలననే గోపగోపికాబృందము గోపాలబాలకృష్ణునింబోలెఁ గోయలందఱు నాబాలకృష్ణుని—ఆవీరబాలుని—ఆనవరాజును బరమేశ్వరునిగ భావించి సేవించుచుండిరి.

పదుమూఁడవప్రకరణము.

వనరా జెవ్వఁడు? పరమహంసపరివ్రాజక శ్రీశారదానంద పూజ్యపాదుల ప్రియశిష్యుఁడు. అట్లు కాకున్నచో నొకసామాన్య బాలుఁడు సమస్తశాస్త్రాభ్యాసమును ప్రకాశనగుటకు సమర్థుఁ డెట్లగును? శారదానందుఁడు పోవునప్పుడెల్ల నాతని వెంటనే యీబాలుఁడాతని పూజాద్రవ్యములను మోసికొనుచుఁ బోవుచుండును. వనరాజు తన్నైదేండ్ల ప్రాయమునుండియు శారదానందుని శ్రీపాదములను సేవించుచు నాతని ప్రియశిష్యుఁడై యుండెను. స్వామి యతి ప్రయత్నముతో నతివాత్సల్యముతో నాతని కెల్ల విద్యలను బ్రసాదించెను.

వనరాజు వీణావాదనమునం దద్వితీయుఁడు; అతని వీణావాదనకై పృథ్వి మన్ననీయమైనది. అతని మనోమోహనగానముచేఁ గఠిన పర్వతములుకూడఁ గరఁగిపోవుచుండును. విశేషపరిశ్రమ చేయించి శారదానందస్వామి తన ప్రియశిష్యుని సంగీతవిద్యాపారంగతుని గావించెను. అతని ప్రేమామృతగానమునకు—వీణామధురగానమునకు—మురళీమోహనగానమునకు—వనసత్త్వములుగూడ వశీకృతములై పోవుచున్నప్పుడు కోయలాతని భక్తితోఁ గొలుచుచుండిరని చెప్పుటలో వింతయేమున్నది?

ఇంతియకాదు. స్వామి యీబాలుని శరీరబలప్రవర్ధనకరంబులగు వ్యాయామములయందును, వివిధాయుధప్రయోగోపసంహారములయందును, సమస్తసమరధర్మములయందును నద్వితీయుని గావించెను. ఆయుధశిక్షాసందర్భమున నాచార్యుఁడగు ద్రోణుఁడుకూడ నర్జునుని నింతటివాత్సల్యముతో విద్యనేర్పియుండలేదు. ఇంతయేల? శారదా

నందస్వామి యాతనికి రాజరాజేశ్వరుఁడగుటకుఁ దగినవిద్యాశిక్షణముం గావించెను. రాజలక్షణములన్నియు గలవాతనియాకారముం గాంచి శారదానందస్వామి యాతని నెట్లయినను మహారాజుం జేయవలయు నని తలంచుకొనియెను. ధర్మసంస్థాపనార్థముగఁ బరమేశ్వరుఁడుకూడ నిట్లే సంకల్పించియుండెను.

శారదానందుఁడు నిరంతరవనసంచారియగుటచే నాతనికిఁ గోయలందఱును బరిచితులై యుండిరి. శాంతమూర్తియుఁ బ్రేమార్ద్రహృదయుఁడును, దపోనిధియు, భూతదయాపరుండును, మధురప్రియభాషియు నగునాస్వామిని గోయలందఱును గురువుగను బ్రత్యక్షదైవముగను భావించుచుండిరి. నిరంతరము నాస్వామిననుసరించియే తిరుగుచు సకలజనసమ్మోహనాకరుండై యలరారుచున్న యాబాలకునిం గూడ నెల్లరును బరమాదరముతోఁ బ్రేమింప నారంభించిరి.

అట్టిమనోహరరూపమును నట్టిమధురస్వభావమును నట్టిసుందరవిలాసమును, నట్టిపవిత్రచరిత్రమును గలబాలుని వారిదివఱ కెన్నఁడును జూచియుండలేదు. కావుననే వారందఱు నాతని బ్రేమింపఁదొడంగిరి. మఱియు నాతనిమోహనసంగీతమును, విజ్ఞానమును, బుద్ధిసూక్ష్మతయు బలపరాక్రమములును, సాహసమును, యుద్ధనైపుణ్యమునుగూడఁ గ్రమక్రమముగ వారలహృదయములయందలి ప్రేమభావమును వర్ధిల్లఁ జేయుచుండెను. తుద కాప్రేమయే యాబాలునకుఁ బదియాఱేండ్లు నిండియు నిండకమునుపే యామహారణ్యరాజ్యమున కాతఁడు ప్రభువగుటకుఁ గారణమయ్యెను. భగవత్స్వరూపుఁ డగుశారదానందస్వామి కోయలప్రార్థనము నంగీకరించి యాబాలుని వారికి రాజుగాఁ బ్రసాదించెను.

గురుదేవుఁ డగుశారదానందస్వామి యీవిధముగఁ గోయల న

నుగ్రహించి పిమ్మట నాయరణ్యరాజ్యమునుండి యంతర్హితుఁడై పోయెను. ఇప్పుడు వనబాలుఁడు వనరాజయ్యెను. అంతటినుండి వనరాజునకు స్వామిసేవాభాగ్యము దూరమయ్యెను. అతఁ డిప్పు డొంటరిగ నరణ్యరాజ్యమునఁ బరిభ్రమించుచుండెను. అతఁ డెప్పుడైన నొక్కచోఁ గోయలనందఱను సమావేశము చేయఁదలఁచినప్పుడు మురళీగానము చేయుచుండును. ఆమధురగానము నాలకించినతోడనే యాయరణ్యరాజ్యమునం దీమూలనుండి యామూల కెల్లతావులకును వంశీధ్వనులమూలమున సమాచారము లందిపోవుచుండును. ఆవంశీధ్వనులందినతోడనే యెల్లపల్లెలయందలికోయలును రణవేషాలంకృతులై బాణబాణాసనధారులై శీఘ్రముగఁ బ్రభుసన్నిధానమునకు వచ్చి చేరుచుందురు. ఏదైన విశేషకార్యములేనిచో వనరాజు తమ్మూరక యాహ్వానము చేయఁడని వారెల్లరును బాగుగ నెఱుంగుదురు. అతఁడు రాజైనపిమ్మట సమస్తారణ్యకుల నొక్కచో సమావేశము గావించిన దిప్పటి కొక్కసారిమాత్రమే.

పదునాలుగవప్రకరణము.

భద్రారణ్యమునం దొకచిన్నదేవీమందిర మున్నది. ప్రప్రథమమునఁ జూచినవారి కదియొక సామాన్యమందిరముగా నగపడును. కాని యది యారణ్యకజనులకందఱకును ప్రధానతీర్థస్థానమును ప్రధానదేవతామందిరమునై యున్నది. ఆయారణ్యకు లప్పుడప్పు డీమందిరమునకు వచ్చి దేవీపూజాదికములం గావించి పోవుచుందురు. కోయ

లందఱు నావశ్యకమైనప్పు డొక్కచోఁ గలిసికొనుస్థానముగూడ నీమం దిరమే. మహారణ్యమునందలి కోయలందఱును వనరాజు వేఁడుకను బూరించినప్పు డీమందిరమునొద్దకే గుంపులుగుంపులుగఁ జేరుకొను చుందురు. ఇప్పటికి వారందఱు నొక్కసారిమాత్రమే యీమందిరమునఁ గలిసికొనియుండిరి. ఈమందిరమునం దెప్పుడు నెవ్వరును నివసించి యుండరు. దేవీపూజార్థ మచ్చట నర్చకు లెవ్వరును లేరు. దేవీపూజ ప్రతిదినము జరుగుటయును లేదు. కోయలపూజల కర్చకులతో నిమిత్తమును లేదు. కోయ లప్పుడప్పుడు తమశక్త్యనుసారముగఁ గోళ్ళు, గొఱ్ఱెలు, మేకలు, నెనుబోతులు మొదలగువానిని దీసికొనివచ్చి దేవికి బలిప్రదానముం గావించి మొక్కులఁ జెల్లించుకొని పోవుచుందురు; సురాపానము కావించి యానందసామ్రాజ్యమున కధీశ్వరులై తల్లియగు నాదేవీమూర్తికి నలువంకల నానందతాండవములఁ జేయుచుందురు. ఆనృత్యములతోఁ బాటు సంగీతములును వాద్యధ్వనులునుగూడ దెసలఁ బ్రకంపితములుగఁ జేయుచుండును. రాత్రివేళలయందు వారు కోలలఁ బ్రజ్వలింపఁజేసి వినోదక్రీడలఁ గావించుచుందురు. కోయలు వచ్చి యాదేవీమందిరమునఁ బూజలఁ గావించుచున్నప్పుడు వారియానంద ధ్వనులచే నయ్యరణ్యమంతయు మాఱుమ్రోగుచుండును.

ఆమందిరమునం దొక్కరును లేకుండుట యెన్నఁడును లేదు. ఆమందిరమునం దప్పుడప్పు డొకయున్మాదిని యగపడుచుండును. ఆమె కూడ నతిలోకసామాన్యమైనది. ఉన్మాదగ్రస్తం బగునాయమరూపము జలదపూరితాకాశప్రాంతంబగు చంద్రరేఖంబోలె శోభాయమానమగుచుండును. తైలవిరహితంబు లగు నామెదీర్ఘకుంతలములు విడివడి యాజానులంబితములై వెన్నునను వక్షమునను జీరాడుచుండును. ఆమె యతిమలినం బగుజీర్ణవసనమును ధరించియుండును. పూసలపేరులు

పగడాలదండలు, స్ఫటికమాలికలు, రుద్రాక్షతావళములు, పుష్పహారములు మొదలగు నానావిధమాలికలామెకంఠసీమ నలంకరింపఁబడియుండును. కుండలపెంకులకోవలును జింతగింజలచేరులనుగూడ నామె ధరియించును. ఆమె నిరంతరము కపోలభాగమునం దంతట స్పష్టముగఁ గుంకుమబొట్టు పెట్టుకొనుచుండును. ఇఁక నామె కిట్టియలంకారములును లేవు. కాని యీయున్మాదిని యనేకములగు నరణ్యవస్తువులను దన కలంకారములుగ సవరించుకొనుచుండును. సాధారణముగఁ బిచ్చివాండ్రిం జూచినచోఁ జాలభయమగుచుండును. కాని యీయామెం జూచినప్పుడు భయము కలుగకుండుటయేకాక మరలమరలఁ జూడవలయుననియే వేడుక యగుచుండును—ఆమెతో మాటాడవలయు ననియే కోరిక కలుగుచుండును. ఇంతియకాక యీయున్మాదినియం దింకొక విశేషమున్నది. ఆమె గానము చేయుచుండును. అంతటిమధురసంగీతమును సచరాచరం బగునీప్రపంచమునం దెవ్వరు నెన్నఁడును వినియుండలేదు. ఆమె సంగీతజ్ఞానము సహజమైనది; స్వరజ్ఞానము స్వభావసుందరమైనది; మాధుర్యమును స్వతంత్రతావిలసితమైనదియే. ఆయున్మాదిని కేవలము గీతములఁ బాడుచుండును. అవియు స్వభావమధురములైనవియే—అతిమనోహరగీతము లింక నెచ్చటను లేవు. ఆగీతములయం దామెహృదయమే లీనమైపోవునో యామెహృదయమునం దాగీతములే లీనములై పోవునో యెవ్వరికిని బోధపడుట లేదు. ఆమె సంగీతముచేఁ బాషాణహృదయములుగూడఁ బ్రేమపరిప్లుతములై పోవుచుండును. ఆగానామృతశ్రవణముచే హరిణీహరిణములును, మయూరీమయూరములుకూడ నానందనృత్యములు చేయుచుండును; క్రూరసత్త్వములుకూడ సాధుజంతువులై పోవుచుండును.

ఆరణ్యకన్య లామందిరమునకుఁ బూజార్థము వచ్చినప్పు డెల్ల

నుముగ నాశ్యామలను వెదకుచుందురు. శ్యామల లేకున్నచో వారిపూజలు సరిగ సాగవు. శ్యామలపాటలు వినఁబడకున్నచో వారియానందము సంపూర్ణము కాఁజాలదు. కాని యెల్లప్పుడును వారి కామెదర్శనము లభింపదు. ఆయున్మాదిని యొక్కొక్కప్పు డామందిరమునం దుండదు. ఎక్కడకుఁ బోవునో యెవ్వరికిని దెలియదు. చాలమంది కోయలొక్కచోఁ జేరినప్పుడు తఱచుగ శ్యామల యంతర్హితయై పోవుచుండును. ఆమెకు శ్యామలయను పే రెవ్వరు పెట్టిరో తెలియదు. కాని యెవ్వరైన నామెను పేరడిగినచో నాయున యని నవ్వుచు నవ్వుచుఁ దల యూఁచును; నృత్యము చేయును; జీర్ణవసనాంచలముచే మొగము గప్పుకొని కిలకిల నవ్వుచు—మరల నవ్వుచు నవ్వుచుఁ గరతాళములు వైచుచు "నాపేరు—శ్యామల—శ్యామసుందరి—సామగాయని—సోమపాయిని—ప్రేమమోహిని" అని నవ్వుచు నవ్వుచుఁ బాడుచుఁ బాడుచు నంతర్హితయై పోవుచుండును.

పదునైదవప్రకరణము.

విజయరాయలు విడిచివచ్చిన తరువాత మహారణ్యమునందలి పర్వతపంక్తులలోఁ గొన్నిదినములనుండి వేణుధ్వనులు వినఁబడుచున్నవి. కొండలనుండి కొండలకును, పల్లెలనుండి పల్లెలకును, గ్రామములనుండి గ్రామములకు నావంశీధ్వనులు పరివ్యాప్తము లగుచుండెను. క్రమముగ నాధ్వను లచ్చటినుండి నిచ్చటి యుదయమునఁ జాలదూరమువఱకు వ్యాపించినవి. మహారణ్యములోని పల్లెలయందంతటను వంశీధ్వనులు నిండిపోయెను. సమస్తపర్వతపంక్తులను, సర్వారణ్యభాగములయం

దము నభినవచైతన్యోదయ మయ్యెను. ఆహారవిహారముల నుజ్జగించి కోయలందఱును నానావేషాలంకృతు లగుచుండిరి. గుంపులుగుంపులై వారందఱును మందిరాభిముఖులై వచ్చుచుండిరి. ఒకరినొకరు పిలుచుకొనుచు వనరాజదర్శనమునకుఁ దొందరపడుచుండిరి. చెల్లె లన్నల నలంకరించుచుండెను; భార్యభర్త నలంకరించుచుండెను. తనయ తండ్రి నలంకరించుచుండెను. ఆకోయ లందఱు నలంకృతులై [illegible] వ్రునారు ?

గుంపులుగుంపులుగ వారందఱును దేవీమందిరము కొఱకు వచ్చి విడియుచుండిరి. అందఱును వనరాజదర్శనమున కువ్విళ్లూరుచుండిరి. ఉదయాస్తమయముల జనశూన్యమైయున్న యామందిర మిప్పుడు వేల కొలఁది కోయల గమనాగమనములచే సందడిపడుచుండెను. ఇప్పుడప్పుడు పలుదెసలఁ గోలాహలముగ నుండెను——ఎచ్చటఁ జూచిన హాస్యధ్వనులే——ఎచ్చటఁ జూచిన నామోదధ్వనులే——ఎచ్చటఁ జూచిన విజయధ్వనులే.

కాని వనరా జింతవఱకును వచ్చియుండలేదు. కొన్నిదినముల నుండి యాతనిజాడ యగపడుట లేదు——ఎప్పటినుండి కోయరాజ్యమున వేణుధ్వని యారంభము లయ్యెనో యప్పటినుండియు నాతఁ డెవ్వరికి నగపడుట లేదు. కేవల మాతనిమురళీగానము మాత్రమే వినఁబడుచుండెను. ఇప్పు డానేఁటివఱకు నొకమూల విడిచి వనరా జెచ్చట నంతర్హితుఁడై యున్నాఁడో——అన్నిపల్లెలయందును బర్యటనముచేసి యాతనిమురళి యాతనిహస్తము నలంకరించుటకు నాతఁ డెవ్వరికి నగపడఁడు !

ఇట్టి వింతల జాలమంది యారణ్యకులం జూచినప్పుడు శ్యామల పొంగిపోవుచుండెను. కాని నేఁడు మాత్రము ముస్తాబు చేయలేదు. ఒక్కచోఁ జేరియున్నకోయల సందడి నొకసారి చూడవలయు నని యామెకు

గోపీ! స్త్రీ సిగ్గెంగోలుదు! అట్లు చేసినఁ కానిచ్చును. నేఁడామె వారందఱికిని పాటను దిద్దుచుండెను. పలుమార్గముల నేకస్వరము సమన్వయిం పఁజేయు:—ఆమెపాటలో నిప్పుడును ... ...—... ... ... నారి. శ్యామలలు నారసింహముచుండెను. ప్రక్కనఁ బదియిరువదిమంది కోయలఁ జుట్టును జేర్చుకొని వారికి సంగీతము వినిపించుచుండెను. ఆమె నందఱును భక్తిభావహృదయములతోఁ జూచుచుండిరి. చాల మంది యామెను దేవీమూర్తిగ భావించి పూజించుచుండిరి. అనేకు లామెను దమప్రాణములకంటె నెక్కుడుగఁ బ్రేమించుచుండిరి. కొంద ఱు వస్త్రములను గొందఱలంకారములను గొందఱాహారపదార్థములను నామెకుఁ బ్రియపూర్వకముగ నర్పించుచుండిరి. వారందఱునుగూడ నీమందిరమునందలి దేవీమూర్తిని బూజించుటకుఁ దమశక్తికొలఁదిగఁ బూజాద్రవ్యములను దెచ్చియుండిరి. అట్లే వారు శ్యామలకును మంచి మంచి వస్తువులను దెచ్చి సమర్పించుచుండిరి.

శ్యామలను గోయలందఱును బాగుగ నెఱుగుదురు. వారికిఁ బ్రత్యేకజాతీయాదర్శము లేక నెట్టినియును లేవు. అప్పటి యాయాదర్శము లకందఱకు నొక్కటే పరమావధిగా నుండెను. వారిదేవీమూర్తి—వారి శ్యామలామూర్తి—వారివనరాజమూర్తి—ఈమూఁడు మూర్తులయందే యెల్లప్పుడును వారిమనఃప్రాణములు విలీనములై యుండును; వారి సర్వస్వము నర్పింపఁబడుచుండును. ఇప్పుడు వారందఱు నొక్కచోఁజేరి వారిశ్యామలామూర్తిని, వారి దేవీమూర్తిని దర్శించి యానందించుచు న్నారు—ఇఁక వారికి వనరాజమూర్తి సాక్షాత్కరింపవలసియుండెను. అందుకొఱకే యందఱు నుత్కంఠితులై ప్రతీక్షించుచుండిరి.

పదునాల్గవ ప్రకరణము.

" వేణుగానరవంబు ♦ వినవచ్చె నేఁటి
యమునలో నప్పుడే ♦ యమ్మ! యేమొకాని
ప్రియసఖీ! చెప్పవే ♦ పొదరిల్లునుండి
బయలుదేరెనఁటమ్మ ♦ బాలకృష్ణుండు?
శిఖిపింఛకాంతులు ♦ చెలరేఁగెనేమొ
తరుపత్రములలోనఁ ♦ దళతళల్ పుట్టె;
ప్రియసఖీ! యప్పుడే ♦ బృందావనమునఁ
గొలువుదీర్చెనఁటమ్మ ♦ గోపాలమూర్తి?
గిరిమల్లికలతావి ♦ గిరికొన్నదేమొ
యాకాశమండలం ♦ బవశమైపోయె;
కల్యాణి! చూడవె! ♦ కన్నులఁగప్పి
మోసగించునొ యేమొ ♦ మోహనమూర్తి?"

శ్యామల యిట్లు పాడుచు నంతలో గీతము నాఁపివైచి పరితాపములఁ జెందుచు నవ్వుచు లేచి నిలువఁబడియెను. అనంతర మల్లే నవ్వుచు నవ్వుచుఁ బరుగెత్తసాగెను. ఆమె మధురసంగీతమునకు ముగ్ధలై కోయలందఱు నామెచుట్టును మూఁగనారంభించిరి. ఆమె యతివేగముగ దేవీమందిరమువైపునకుం బోవుచుండుటం గాంచి వారందఱును, దత్తరముతో నామెకుఁ దోవయిచ్చిరి. శ్యామల యొక్కపరుగునఁ బోయి యామందిరమునఁ బ్రవేశించి ద్వారమును మూసివైచెను. తలుపులువైచినశబ్ద మాయరణ్యమునం దతిదూరమునఁ బ్రతిధ్వనించెను. అప్పు డయ్యారణ్యకు లందఱును దమతమకార్యములయందు నిమగ్నులై యుండిరి.

ఆకస్మికముగ నాయారణ్యకజనసమాజమునం దంతటను గలకలము బయలుదేఱెను. అప్పుడు వారందఱు నొక్కసారిగ యోధవేషాలంకృతులు కాఁజొచ్చిరి. ఆకోణమునుండియు నంతట నాయుధశబ్దములు టంకారధ్వనులు నొక్కసారిగ వెలువడియెను. వారందఱును దమతమనాయకుల ననుసరించి వరుసలుతీఱి నిలిచియుండిరి.

దూరమునం దేదిగాని శత్రుసైన్య మగపడుచుండెనా యేమి?-- లేదు. సర్వప్రియం డగువనరాజు మధురమురళీగానము వినఁబడుచున్నది; శీఘ్రముగనే వనరాజు వారికి సాక్షాత్కరింపనై యుండెను. అందుచేతనే వారందఱు నీవిధముగ నుత్కంఠులై యెదురుచూచుచుండిరి. అదియే యామోహనవేణుగానామృతము!—అంతటి మధురవేణుగానామృతమును గోయలెల్లు మఱవఁగలుగుదురు? ఆమహారణ్యమం దంతట నమృతమును వర్షింపఁజేయుచు నామధురమోహనగాన ముద్దీపిత మగుచుండెను. ఏమురళి యింతవఱకు నెల్లయారణ్యకులహస్తములయందును జిందులుద్రొక్కుచుండెనో యామూర్తులమురళి యదియే-చిరపరిచితం బగునామధురస్వర మదియే! ఇప్పటికామురళి స్వామిహస్తముల నలంకరించినది. ఆతఁ డావేణువు నందికొని గానము చేయుచున్నాఁడు! ఇఁక నాతఁడు ప్రత్యక్షము కాఁగలఁడు.

తొట్టమొదట నాకోయలందఱు నాగాన మెచ్చటనుండి వినఁబడుచుండెనో తెలిసికొనఁజాలకపోయిరి. ఇప్పుడు తెలిసినది. ఆచెంతనున్న గిరిశిఖరమునుండి పాడుచు నావనరాజు దిగివచ్చుచుండెను. అదియే యామురళి. ఆమనోహరశిఖిపింఛ మట్లే యాతనిశిఖాశిఖరమునఁ జిందులుద్రొక్కుచుండెను. ధనుస్తూణీరములు, కృపాణము, ఛురిక, వీణ, కృష్ణాజినోత్తరీయము—అన్నియు నట్లేయున్నవి. ఆతఁడు పీతాంబరమునే ధరించియుండెను; గళమున స్ఫటికరుద్రాక్షమాలికలు యథా

పూర్వముగనే విలసిల్లుచున్నవి. ఫాలభాగమున సిందూరతిలక మొప్పటివలెనే మెఱయుచుండెను. ఆమూర్తియే వనరాజమూర్తి!

అకస్మాత్తుముగ నందఱకు నాదివ్యమూర్తి ప్రత్యక్షమయ్యెను. కోయలందఱిహృదయములును బరవశములై పోయెను. అతఁడు నిజముగ దేవతాస్వరూపుఁ డని యిదివఱకే వారు నమ్మియుండిరి. ఆదివ్యమందిరమునందలి దేవీమూర్తియే—కరకపాలమాలికాలంకృతదివ్యశక్తియే స్వయముగఁ దమ్ముఁ బరిపాలించుటకై వనరాజమూర్తిం దాల్చి సాక్షాత్కరించుచున్నట్లు వారికిఁ దోఁచెను. అప్పు డాయారణ్యకులందఱు నాతనిం దర్శించి భక్తివిశ్వాసములతో నొక్కపెట్టున జయజయధ్వనులం జేయసాగిరి. వారిజయధ్వనులు దిగంతములఁ బ్రతిధ్వనించుచు నయ్యనంతారణ్యమున ననంతవాయుతరంగములం దేఁది యనంతాకాశమున విలీనములై పోవుచుండెను.

అప్పుడు వనరాజు కోయలను సమీపించి ప్రసన్నవదనముతో దక్షిణహస్తము నెత్తి సుందరగంభీరమధురస్వరంబున « ఓదేవీదాసులారా! సోదరులారా! వరాభయదాయని యగువనదేవి—జగన్మాత మమ్మలను సర్వదా కాపాడుచున్నది. ఆభువనమాత యాజ్ఞగా నేను మీకిందఱకు నాజ్ఞాపించుచున్నాఁడను. నిరంతరరణపిపాసుఁ డగు నిమ్మఁబ్రోలు సేనాపతి విజయరాయలు చిరకాలమునుండి మిమ్ములను బీడించుచున్నాఁడు. తనబిడ్డల రక్తవాహినులం గాంచి తల్లియగు వనదేవత కన్నుల నీరు పెట్టుకొనుచునే యున్నది. కాని ప్రతీకారమున కిప్పుడు సమయము కాదు. సమరప్రియుఁ డగు నాతఁడు ససైన్యముగ మరల నిప్పుడే పిమ్మట ప్రయత్నించునేని మీరెల్లరు మునుపటి వలెనే యాతని కంటఁ బడకుండఁ దప్పించుకొని యుండుఁడు! పూర్వవైరములం దలఁచుకొని యాతనితోఁ గలహింపవలదు. అవనిరాజన్యుఁడు చెప్పెడు నె

ట్టి కల్లోలమును గల్పింపవలదు. అమృతమూర్తియగు దేవి యనుగ్రహముచే మన కెట్టి లోపమును లేదు. నిర్దయుఁడై మనలను క్రూరసత్త్వములవలె భావించుచు హింసించుచున్న విజయరాయ లచిరకాలములోనే తనపాపఫలము ననుభవింపఁగలఁడు. శాంతజీవనుల మగుమనకు శాత్రవముతో నిమిత్తము లేదు. ఇదియే దేవియుద్దేశము—తల్లియాజ్ఞ—ఆజగన్మాతయనుజ్ఞను బరిపాలించుటయే మనకుఁగర్తవ్యము-జయ మహామాతకు జయమగుఁగాక!" అనియెను.

మఱియొకసారి యామహారణ్యమంతయు జయజయధ్వనులతో నిండిపోయెను. దశదిశల నానందకోలాహలధ్వనులు చెలరేఁగెను. అప్పుడు వనరాజు కోయలతోఁ గలిసిమెలసి క్రీడింపనారంభించెను. ఇప్పుడతనికి గంభీరభావములేదు; రాజభావములేదు. ఇప్పుడాతఁడు సామాన్యునింబోలి కోయలతోఁ గలసిపోయెను; వారితోఁగలసి యానందనిమగ్నుఁడైపోయెను. ఆనాటిమధురసంగీతమును, మనుని మోహనము రాగమును బరమానందముతో నాలకించుచు నారణ్యకు లందఱు నప్పటనే యాదినము నత్యానందకోలాహలముతోఁ గడిపివైచిరి.

మఱునాఁడు వారందఱును దమతమయిండ్లకు బయలుదేఱి పోయిరి. అప్పుడు మరల నెప్పటివలె నాప్రదేశము నిర్జనారణ్యమైపోయెను. ఎప్పటివలె నా దేవీమందిరముకూడ జనశూన్యమైపోయెను. కేవల మావిజనకాననమున దూరమునుండి శ్యామలామధురగానము మాత్రము నలువంకలఁ బ్రతిధ్వనిత మగుచుండెను. ఏకాకిని యగుశ్యామల వనవిహంగమువలెఁ దనమనఃప్రాణముల నేకీభవింపఁజేసి యిచ్ఛవచ్చినతీరున గానము చేయుచుండెను.

“ కాలియఫణిఁజూచి ♦ కార్చిచ్చుఁ జూచి
[illegible]! ♦ [illegible] కేల?

కొదవలన్నియుఁ దీర్చు ♦ గోపాలమూర్తి
మీపాలనుండఁగా ♦ మీకేమిభయము?

* * * *

గోపాలకుల వీడి ♦ గోవుల వీడి
పాడుచు నాతోడఁ ♦ బరుగెత్తివచ్చి
బాలకృష్ణుఁడు చాల ♦ బడలినాఁడమ్మ
విరజాజిచెల్లెలా! ♦ విసరవేమమ్మ!

పదునేడవప్రకరణము.

మురళి మునుపటిమురళి కాదు. ఆమె గర్వము రాణియైన తరువాత శతగుణము లధికమయ్యెను. ఆమెనిగూఢహృదయ మిప్పుడు మఱింతనిగూఢమైనది. ఇప్పుడు మురళి సఖులతో నానందముగను జనవుగను దఱచు మెలంగుటలేదు. సరళకుమాత్ర మెప్పుడో యొకప్పుడామెదర్శన మగుచుండెను. కాని మునుపటి యాటపాటలును వినోదవిలాసములును మాత్రము లేవు. ఆమె తనమందిరాంతరమునఁ దనయాలోచనములలోనే యెల్లప్పుడును మునిఁగి తేలుచుండెను. ఆమె మనసులో నేమున్నదియో యామెకే గాని మఱియెవ్వరికిని దెలియుటలేదు. ఇంతమాత్రముచే నితరుల కెవ్వరికిని లాభముగాని నష్టముగాని లేదు; కాని యామెహృదయపరివర్తనముచే నంతఃపురమునందలి సుఖశాంతులకును వినోదవిలాసములకును మాత్రము లోపము వాటిల్లెను.

కాని తుదకామె కేకాంతసుఖమార్గము దొరకినది. కొలఁది ది

నములలోనే మురళి రాజాంతఃపురమును విడిచెను. మహారాజగు సాధనరాయలు కుమారుఁడగు విజయరాయనికిఁ గేవలము రాజ్యాధిపత్యము నొసంగుటతోఁడనే తృప్తివహించి యుండలేదు. అతనికొక జాగీరునుగూడ నొసంగి యొకమహారాజప్రాసాదమును గట్టించి యిచ్చెను; మఱియు నచ్చటికిఁ బోయి యామందిరమునఁ బ్రవేశించి స్వేచ్ఛగనుండుట కనుజ్ఞ నొసంగెను. విజయరాయలు మురళితోఁ గూడ నా ప్రాసాదమున నివసించి యుండెను. మురళి మహారాజాంతఃపురమును విడిచినప్పటినుండియు నెప్పటివలె నచ్చట నానందకిరణములును, సుఖకిరణములును ప్రసరించుట కారంభించెను.

విజయరాయ లిప్పుడు రాజయ్యెను—అతనికొక పెద్దజాగీరుగూడ నున్నది. ఇట్టి స్థితికి వచ్చినప్పుడైన నొకమహోత్సవము గావింపకుండుట బాగుగనుండదు. అందువలననే విజయరాయలు నూతనప్రాసాదమునఁ బ్రవేశించి యొక మహోత్సవముం జేయుటకు మహాసంరంభముతోఁ బ్రయత్నింపఁదొడఁగెను. దేశమునందలి పేరుమోసిన పెద్దలందఱకును శుభవార్త లంపఁబడియెను. మహారాజును యువరాజునుగూడ విజయరాయని ప్రాసాదమునకు వచ్చి యామహోత్సవమును సందర్శింపవలయును. విజయరాయ లీమహోత్సవమునకై విశేషద్రవ్యమును దృణప్రాయముగ వ్యయము చేయుచుండెను. ఏవిషయమునఁగూడ నెట్టి లోపమును గలుగఁగూడదని యాతని ముఖ్యోద్దేశము. కేవలము రాజబంధులను, నధికారులను మాననీయులనుమాత్రము పిలుచుటయే కాదు. దేశమునందలి ధనవంతులగు వర్తకులకును, సామాన్యప్రజలకుఁగూడ నాహ్వానము లంపఁబడియెను. దరిద్రులకును భిక్షుకులకును నన్నవస్త్రధనదానములం గావించుటకుఁ దగిన యేర్పాటులు చేయఁబడియెను. ఈమహోత్సవ వృత్తాంతము దేశవిదేశముల

యందుఁగూడ వ్యాప్త మయ్యెను. ఎల్లచోటుల నుండియుఁ జాలమంది ప్రజ లాయుత్సవమునకు విచ్చేసి యుండిరి.

ఆమహోత్సవమునకుఁ బూర్వరాత్రి మురళి తనస్వామియెడలఁ బరమాదరమును, బరమప్రేమమును, బరమోత్సాహమును బ్రకటింప సాగెను. అంతటియాదరమును, నంతటిప్రేమమును, నంతటియుత్సాహమును విజయరాయ లిదివఱ కెన్నఁడును జూచియుండలేదు. అప్పుడాతఁడు పత్నీవ్యామోహముచే ముగ్ధుఁడై పోయెను. ఆసమయమున మురళి యాకస్మికముగ " నాథా! మీరు మహారాజు లయ్యెదరా?" అనియెను. ఆమాటకు విజయరాయఁడు మలికిపడి ' మురళా! నీవెన్నఁడు నిఁక నిట్టిమాట చెప్పకుము! అందువలన నాహృదయము దహించుకొనిపోవును. నాప్రాణములు చలించిపోవును. నామనసున మహారాజును గావలయునను కోరిక లేనేలేదు. కాని యాదేవీమందిరమున నామాయావినిభయంకరవాక్యములు వినకుండ నున్నంతవఱకు మాత్రము నాహృదయమునం దట్టి యుద్దేశము తనంతతానే లీలామాత్రముగఁ దలసూపినది. ఎంత ప్రయత్నించియు దానినిహృదయమునుండి మరలించుకొనఁ జాలనైతిని—మురళా! నీవెన్నఁడు నిఁక నిట్టి మాట చెప్పకుము!' అనియెను.

నాథునిమాటకు మురళిహృదయమునం దభూతపూర్వానంద ముదయించెను. అప్పు డామె యాభావమును మఱుఁగుపఱచి ' ఆసన్న్యాసిరూపమున జగన్మాత పలికిన పలుకులు సత్యములు. ఆవిధముగఁ దప్పక జరగితీరును ' అనియెను.

విజయరాయ లాకస్మికముగ లేచికూర్చుండి మెల్లమెల్లగ ' ఏమి! నేను మహారాజ నయ్యెదనా?—ఎట్లు?—రామరాయలు జీవించియుండఁగనే?' అనియెను.

మురళి—చచ్చుట యెంత సేపు?

ఆమాట యాతనిహృదయమున మెఱుపువలెఁ బ్రవేశించెను. ఆతఁడు మురళిను దదేకదృష్టితోఁ జూచుచు "నీయొద్ద నిజము చెప్పకుండు టేల? నేనీజాగీరును రాజభవనమును బడసినప్పటి నుండియు ననిర్వచనీయానందము ననుభవించుచు నింతమాత్రమునకే యింతటి సుఖము కలుగుచుండఁగా మహారాజనైనచో నెంతటిసుఖముకలుగునో గదా యని యనుకొనుచున్నాఁడను" అనియెను.

ముర—మీకా సంగతి తెలియదు. చాలదినముల క్రిందట నేను దాని నెఱుఁగుదును.

విజ—మురళీ! ఇప్పుడు నన్నేమి చేయుమనియెదవు?

ముర—నామాట విందురా యేమి? వినినచోఁ జెప్పెదను.

విజ—నీమాట వినక యీప్రపంచమునం దింకెవ్వరిమాట విందును?

ముర—చెప్పెదను వినుఁడు!

అత్యాదరముతో నతిప్రేమముతో మురళి తనస్వామి మస్తకమును వక్షమునం దుంచుకొని మధురస్వరముతో "నాథా! మీరే మహారాజు లయ్యెదరు. కుమారరాయలు మూర్ఖుఁడు—దుర్బలుఁడు—భీరుఁడు—రణవిద్యావిహీనుఁడు—మహారాజగుట కాతని కెట్టి గుణసంపత్తియును లేదు. మీరే నాసర్వస్వమును—మీరే నిడుఁబ్రోలుమహారాజ్యమునకుఁ బ్రభువులగుట కుపయుక్త సత్వసంపన్నులు—మహారాజగుటకుఁ దగినగుణము లన్నియు మీయొద్దనే యున్నవి—ఇదియే భగవతియనుజ్ఞ—ఇచ్ఛ—లీల—మీ రిందుల కిచ్ఛయింపనిచో నుత్తమంబగు నీనిడుఁబ్రోలు రాజ్యసింహాసనమునం దొకయసమర్థుఁడు ప్రవేశించుటయు, జగన్మాత యుద్దేశము విఫల మగుటయుఁ ద

టస్థించును. కావున మీరు మహారాజులు కాఁగోరకుండుట దోషము గును." అనియెను.

విజయరాయలు కొంతసేపటివఱకును మాటాడలేదు. పిమ్మట మురళం జూచి "కుమారరాయలు జీవించి యుండఁగా నేనెట్లు మహారాజనగుదును?" అనియెను.

ముర—అతఁడు మరణించుట యెంతసేపు?

విజ—జీవిత మనిశ్చితమైన దనుమాట నిజమే—కాని రామరాయ లింతశీఘ్రముగ మరణించు నని యాశ యెక్కడ నున్నది?

మురళ యాఁడుసింగమువలె లేచికూర్చుండి "నాథా! నేను మీరు మహావీరు లని యెఱుంగుదును. పథపరిష్కారము గావించుకొని మీయభీష్టసిద్ధిం బడయఁగలరనికూడ నెఱుంగుదును. కాని మీరిప్పుడు కేవలము నిష్ప్రయోజకు లైయున్నారు." అనియెను.

విజయరాయలు చాలసేపటివఱకు మాటాడఁజాలక పిమ్మట "తలఁచుకొనినచోఁ బ్రాణములు తల్లడిల్లిపోవుచున్నవి. మురళా! ప్రియా! ప్రాణేశ్వరీ!—నీవిప్పుడు నన్నుఁ బ్రలోభసముద్రమున ముంచివేయుచున్నావు. ఏమి చేసిన నేమగునో యెవ్వరికిఁ దెలియును?" అనియెను.

ముర—హృదయేశ్వరా! భయమెందులకు? మీమూలమున [illegible] ప్రతిష్ఠకలుగునా యేమి? మీరు మహారాజు లయ్యెదరు. ఇది దైవత సంకల్పము. ఇట్టిచో మీరీవిషయమున నించుక ప్రయత్నించుట మీకుఁ గర్తవ్యము కాదా? ప్రాణప్రియా! నన్ను మీరు ప్రేమించియున్నారు—నేను మహారాజ్ఞిని గావలయు నని మీకించుకంతయైనఁ గోరిక లేదా? ఇంతటిలోనిదా మీప్రేమ?

విజయరాయలు రెండుచేతులతోడను మొగము మూసికొని [illegible] "మురళా—మురళా!—ఇంకను నన్నుఁ బ్రలుబ్ధుని

గాఁ జేయఁజూడకుము!" అనియెను.

మురళి—ఉపయోగ మేమైన నుండినచో నేను—నేను నాయొడిలోనుండి నాపాలంద్రావుచున్న నాకన్నబిడ్డనైనను నిశ్చలముగ నేలపైఁ ద్రోసి పైబడి యాశిశుమస్తకమును జూర్ణీభూతముగఁ జేయఁ గలుగుదును! ఆవశ్యక మైనచో నేను నాతండ్రి వక్షమునంగూడ నిశితకరవాలముం బ్రయోగింపఁ గలుగుదును! నేనెట్టిదానను?—నీవు వీరపురుషుఁడవు!

ఇట్లు చెప్పుచు నసహ్యాభావముతో రోషావేగముతో మురళి నాథునిచెంతనుండి లేచిపోవుచుండెను. భీతశిశున్యాయమున విజయరాయ లామెచేలాంచలమును బట్టుకొనియెను. అప్పుడు మురళి "వదలుఁడు! మీప్రేమయేమో తెలిసిపోయినది!" అనియెను. అప్పుడు విజయరాయలు లేచి నిలువఁబడి గంభీరభావముతో "మురళా! నీవు సరిగఁ జెప్పితివి—నేనసమర్థులలో నధమాధముఁడను—నిన్నింతదానిగాఁ జేసినమూర్ఖుఁడను." అనియెను.

ముర—ఇదియా విజయరాయని సత్యవాక్యము!

విజ—నన్నేమి చేయుమందువు?

ముర—నామాట విందురా?—నేఁ జెప్పినట్లుచేయుదురా? నాకెందులకు?

విజ—నీవు చెప్పినట్లు చేయక మఱియెవ్వరు చెప్పినట్లు చేయుదును?

ముర—కుమారరాయలు మనయింటికి వచ్చును—అప్పుడనాయాసముగ మీమార్గము నిష్కంటకముగఁ జేసికొనవచ్చును.

విజ—మురళా! నీహృదయ మతితీవ్రమైనది. భావించినంతనే ప్రాణములు చలించిపోవుచున్నవి.

ముర—మీహృదయ మింతదుర్బలమైనదే యైనయెడల మీ కార్యమునందే ప్రవేశింపవలదు. నేనే నామనసునకు బుద్ధిచెప్పుకొనిన దను—దుర్బలహృదయుఁ డగునాతఁడు నిమ్మబోలిలుసింహాసనమున కర్హుఁడు కాఁడని—నేనే బుద్ధి చెప్పుకొందును.

విజ—అయ్యో! ఎంతటి మహోత్సవదినము! కుమారుఁడు—నాయింటియతిథి—

ముర—ఇట్టి కార్యములయందు న్యాయాన్యాయములు లేవు—యుద్ధసమయములయందు, దుర్గభేదనసమయములయందు, రాజ్యాపహరణసమయములయందు—మీవంటి వీరులు న్యాయము నన్యాయము నుగూడ భావింతురేమి?

విజ—సరిగఁ జెప్పితివి. నే నీకార్యమును జేసితీరుదును. ఇఁక భయము లేదు. ఇంతటినుండి నేను రాక్షసుఁడను.

ముర—కాదుకాదు—ప్రాణప్రియా! నీవిఁక నిమ్మబోలిలు రాజసింహాసనాధీశ్వరుఁడవు. మహారాజవు!

పదునెనిమిదవప్రకరణము.

కొంతవఱకు కూఁతుడించెను. కొంతవఱకు బ్రబోధించెను. కొంతవఱకుఁ బ్రేమాలాపములఁ బచరించెను. కాని సరళ యించుకంతయును దేఱుకొనలేదు. ఆమె యువరాజువక్షమునందు మొగమువాల్చి వెక్కి వెక్కి యేడువసాగెను. 'ఏడువకుము! ఇఁక నేడువకుము!' అని మెల్లగఁ బలుకుచు రామరాయలు సరళమొగ మించుకపైకెత్తి ముద్దు

పెట్టుకొనియెను. అయినను నామె కన్నీరాఁగలేదు; ఏడుపు మానలేదు—రామరాయలు మరలమరలఁ జాలవఱకు బోధించెను.

విమూఃబ్రోలుప్రజలందఱు నిప్పుడు పరమానంద నిమగ్నులై యుండిరి. విజయరాయని నూతనప్రాసాదముల మహోత్సవములు జరుగుచున్నవి. మహారాజంగరక్షకబలముతోఁ గుమారుని భవనమునకుఁ బ్రయాణము చేయుచుండెను. ఆయనతోఁ గలసి రామరాయలుకూడఁ బోవలసియుండెను. కాని యాతఁడట్లు పోవఁజాలకుండెను. సరళ యాతని బోనిచ్చుట లేదు; కేవల మేడ్చుచుండుటయేగాని యామె యేమియు మాటాడుట లేదు. స్వామికంఠమును బట్టుకొని వ్యాకులహృదయముతో 'మీరిచ్చటినుండి యిప్పుడు పోవలదు.' అని యేడ్చుచుండెను. ఆమె భావమును గ్రహింపఁజాలక యతికోమలహృదయుఁ డగు కుమార రామరాయలుకూడఁ గన్నీటి నాఁపుకొని సరళహృదయ యగు సరళ నూఱడించెను.

సరళ యట్లే వెక్కి వెక్కి యేడ్చుచు నేడ్చుచుఁ గొంతసేపటికి హృదయేశ్వరు వక్షముమీఁదనే తలయుంచి నిద్రపోయెను. రామరాయలాయుత్సవమునకుఁ బోకుండుట మంచిపని కాదు. అతఁడు పోనియెడలఁ బ్రజలనేకు లనేకవిధములుగఁ జెప్పుకొందురు. అపవాదము నెత్తిపైఁ బడును. తాతగారుమాత్ర మేమనుకొందురు? రామరాయలుజాగరూకతతో మెల్లగఁ దనవక్షముమీఁద నున్న సరళయుత్తమాంగమును బర్యంకముపైఁ జేర్చి సంకోచభావముతో నాశయనమందిరమునుండి వెలుపలకు వచ్చెను; ఆమె లేచి మరలఁ దన్నడ్డగించు నేమో యనుభయముచే నాతఁడు వెనుకకైనఁ దిరిగి చూడలేదు. వాద్యములు మొరయుచుండెను. తోరణద్వారముకడ భేరీధ్వనులు దిగంతముల భేదించుచుండెను. రాజగు విజయరాయని విశాలరాజభవనము నానాలం

కారభూషితమై యుండెను. వాద్యోత్సవములను వారాంగనానృత్యగీత ములను, మఱియు ననేకవినోదములను దర్శింపవలయు నని వేలకొలఁ జనులు మూఁగి యుండిరి. ఆజనసంఘమునం దొక్కపెట్టున గగనత లవిభేదనంబు లగు జయధ్వనులు బయలువెడలెను. ఉభయపార్శ్వము లందును జను లోసరిల్లి యెవ్వరికొఱకో మార్గమును విడుచుచుండిరి. నలుదెసలను గోలాహలము పుట్టెను—యువరాజగు రామరాయలు వచ్చుచుండెను.

సైనికులును సేనానాయకులును బరివేష్టించియుండఁ గుమార రామరాయ లశ్వారోహియై మందిరమునఁ బ్రవేశించుచుండెను. అంత లో నెవ్వరో వచ్చి యాతని యశ్వసమ్ముఖమున నిలువఁబడిరి. అంగర క్షకు లావ్యక్తిని దూరముగఁ దొలఁగించుటకై ప్రయాసపడుచుం డిరి—కాని యామె పిచ్చిది—ప్రహరీగణ మామెను బట్టుకొనుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండుటం గాంచి రామరాయలు వారిని వారించెను. ఆమె యున్మాదినియే కాని యామెం జూచినచో హృదయము కరఁగి పోవుచుండెను. ఆమె మొగమువంకఁ జూచుటతోడనే కుమారరామ రాయని హృదయమున ననిర్వచనీయం బగునొక యభినవభావోదయ మయ్యెను.

అప్పు డాతఁడు గుఱ్ఱమునుండి దిగి మెల్లమెల్లగ నాపిచ్చిదాని యొద్దకుఁ బోయి యామెచేయి పట్టుకొని 'నీవు నాతోఁగూడ రమ్మ! నీకేమియును భయములేదు. పిచ్చిదాన వని నిన్నెవ్వరు నీడఁ ద్రోసి వేయఁజాలరు.' అనియెను. అప్పు డాయున్మాదిని పకపక నవ్వసాగె ను. ఆనవ్వు చూచి కుమారరాయలు లజ్జితుఁడై పార్శ్వవర్తులం జూచి 'ఈమెను దీసికొని పోయి భోజనము పెట్టింపుఁడు!' అనియెను. ఈసా రి యున్మాదిని నవ్వలేదు—అతిగంభీరభావముతో నహంకారపూర్వక

ముగఁ దలయెత్తి ‘ నేనెవ్వరో యెఱుఁగుదువా ? ’ అనియెను. రామరా యలు నామాటకు ముందుగనే జనమండలమునుండి యెవ్వరో ‘ నీ వెవ్వరు ? ’ అని ప్రశ్నించిరి. అప్పు డాయున్మాదిని ‘ నేనీనిమఁబోలు రాజ్యమునకు మహారాజ్ఞిమణిని ! ’ అని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. ఈమా టకు జనమండలమంతటను హాసధ్వనులు బయలువెడలెను. రామరా యలు నిజముగా నిప్పుడు లజ్జాన్వితవదనుఁ డయ్యెను. ఇఁక నీపిచ్చిదా నితోఁ బిచ్చిచేష్టలు చేయుట యనుచితమని భావించి యాతఁడు సత్వ రముగ రాజప్రాసాదమునఁ బ్రవేశించెను.

ఉన్మాదిని యేడువఁదొడంగెను—ఆమె రోదనధ్వని నిశితాయు ధముంబోలి రామరాయలహృదయమున నాఁటుకొనియెను. అప్పు డా తఁడు చకితుఁడై వెనుకకుఁ దిరిగెను. ఉన్మాదిని యాతనివంకకుఁ జేయె త్తి ‘ పోవలదు—పోవలదు—పోవలదు—’ అని పలుకుచు నున్మాద నృత్యము సేయుచు జనసంఘమునఁ బ్రవేశించెను. ఆమె భయం కరతాండవముం గాంచి ప్రజలు భయముతో నామెకుఁ ద్రోవ యిచ్చి రి. ‘ ఎంతసవ్వ యంతయేపవు ’ అని కేకలు వైచుచు నాయున్మా దిని యతివేగముగఁ బరుగెత్త నారంభించెను. ఆవికృతధ్వనులు వాద్య ధ్వనులు కాఁజొచ్చెను. ప్రాసాదద్వారమునొద్దఁ గుమారరాయలకర్ణ కుహరమునఁగూడ నీశబ్దములు ప్రతిధ్వనించెను. ఆతఁడు వజ్రాహతు నింబోలి నిలువఁబడిపోయెను. అందఱు నాపిచ్చిదాని మాటలు చెప్పు కొనుచు నవ్వుకొనుచుండిరి. కాని కుమారరాయనిహృదయమున మా త్ర మెన్నఁడు నెఱుంగని భయభావ ముదయించెను. అప్పు డాతఁడు తనలో ‘ నేఁడు నిశ్చయముగ నేదియో దారుణకృత్యము జరుగఁగల దు. కానిచో సభ యంతగా నెంములకేన్నును ? ’ అని యనుకొని యెను.

రెండడుగులు ముందటికి నైచి వెనుకకుఁ దిరిగి యువరాజంగరక్షకులం గాంచి 'ఆపిచ్చిది యెవ్వరు? ఆమెను మీ రెవ్వరైనఁ జూచితిరా?' అని ప్రశ్నించెను. అప్పుడు వారిలో నొకఁడు 'ప్రభూ! ఈమె కోయలశ్యామల!' అని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను.

పందొమ్మిదవప్రకరణము.

'కోయలశ్యామలయా?' అని రామరాయలు నిలువఁబడిపోయెను. అప్పటికప్పుడే యాతఁడు సభారంగమును సమీపించి యుండెను. అయిన నచ్చటనే నిలువఁబడి వారిం జూచి 'కోయలశ్యామల యెవరు?' అని మరలఁ బ్రశ్నించెను. ఆశ్యామలపేరు చెప్పినయాతఁ డిదివఱకుఁ గొన్నాళ్లు భద్రారణ్యప్రాంతమునందుఁ గొన్నిదినము లుండెను. అందుచేతనే యాతఁడు కోయలపూజాస్థాన మగుదేవీమందిరమును జూచియుండెను. అప్పు డాతఁడు శ్యామలనుగూడఁ జూచెను. శ్యామలనుగూర్చి తనకుఁ దెలిసినవిషయ మంతయు నాతఁ డాయువరాజునకు నివేదించెను. ఆమాటల నాలకించి యువరా జించుకయాలోచించి 'యున్మాదినిని మఱియొకసారి చూడవలయును. మీ రెవ్వరైనఁ బోయి యామె నొకసారి వెదకి తీసికొని రండు!' అనియెను.

ఆమెను వెదకవలసిన యావశ్యకము లేకపోయెను. అంతలో శ్యామలయే యెక్కడనుండియో వచ్చి ప్రాసాదమునఁ బ్రవేశించెను. ఆమె యొక్కయుదుటున సభారంగమునఁ బ్రవేశింప నుద్యుక్తురాలయ్యెను. వినోదోత్సవసందర్భమున రాజసభారంగమునకు జీర్ణవసన యాగు

నున్మత్తయువతిని బోనిచ్చుట యనుచిత మనియెంచి ద్వారపాలకు లామె నడ్డగించుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండిరి. ఇరువది ముప్పదిమంది యామెవెనువెంటనే రాఁదొడంగిరి. కాని యెక్కుడైన నామెను బట్టుకొనుటకుఁ బ్రయత్నింపఁజాలకపోయెను. పిచ్చిదానికి బల మెక్కువగ నుండును. ఆమె పట్టుకొనవచ్చినవారి నెల్లఁ ద్రోసివైచుచు నెవ్వరికిని దొరకక సూఁటిగ నెదుటికి వచ్చుచుండెను. పదిమంది వచ్చి పట్టుకొన్నను వారల నామె యనాయాసముగ ద్రోసివైచుచుండెను. అందువలన నచ్చట మిగుల భయంకరకోలాహలము కాఁజొచ్చెను. అప్పుడు కుమారరామరాయనిహృదయము భయపరిచలితమయ్యెను. ఆతఁడు నిజముగ నాకోలాహలమును గ్రహింపఁజాలక సత్వరముగ సభామధ్యమునఁ బ్రవేశించెను. మహారాజాతనిం జూచి 'కుమారా! వెలుపలఁ గోలాహల మేమి?' అని యడిగెను. కుమారరాయల కాసంగతి యేమియుఁ దెలియకుండుటచే 'ఆసంగతి తెలిసికొనివచ్చుటకు భటుని బంపియుంటిని.' అని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. అంతలో నతివేగముగ ద్వారపాలకులను దప్పించుకొని శ్యామల సభామధ్యమునఁ బ్రవేశించెను.

ఆమె యతిశీఘ్రముగ మహారాజసింహాసనమునొద్దకుఁ బోయి కరతాళములతో నృత్యముచేయుచు 'తప్పుకొనుఁడు! తప్పుకొనుఁడు! నేను నిమఁబ్రోలురాజ్యమునకు మహారాజ్ఞమణిని!' అని కేకలువైవనాగెను. ఆకస్మికముగ మార్గమధ్యమునఁ గాలసర్పముం గాంచినప్పుడు పథికుఁ డెల్లదరిపడునో—ఆకస్మికముగ నెట్టయెదుట నశనిపాతమైనప్పుడు మనుష్యుఁ డెట్లు నిశ్చేష్టుఁడై పోవునో—ఆకస్మికముగ నగపడకుండవచ్చి యొకబాణము హృదయమున గ్రుచ్చుకొన్నప్పు డెట్టిక్లేశానుభవ మగునో—ఆయున్మాదినిం జూచినతోడనే విజయరాయల

హృదయ మావిధముగఁ దల్లడిల్లిపోయెను. కూర్చున్నయాతఁడొక్క [illegible]భాలున లేచి నిలువఁబడియెను. అప్పుడాతని దక్షిణహస్తము [illegible] తానే పార్శ్వమున వ్రేలాడుచున్న కృపాణముమీఁదికిఁ బో [illegible] ఆతఁడొఱనుండి చంద్రాయుధమును సగమునఱకుఁ బైకి లా [illegible]మందిరమునం దేబాలికామూర్తి తన్నుఁ జంపెద నని బెద [illegible]యే యిప్పుడు కృపాణపాణియై తన్నుఁ బొడుచుటకై [illegible]రావించుకొనియెను. నిమిషములో నాతని యాత్మజ్ఞా నము నశించిపోయెను. ఒకనాఁడాతఁడాయారణ్యశిబిరమున నిద్రావస్థ యం దెట్టి భయంకరస్వప్నముంగాంచి యుండెనో యిప్పుడు జాగ్రద వస్థయందుఁగూడ నట్టి స్వప్నమునే గనుఁగొనియెను. ఏబాలికాచ్ఛా యామాత్రదర్శనమున భయముచేఁ బిఱికిపందయై యాతఁ డరణ్యశిబి రమును విడిచి పలాయితుఁ డయ్యెనో యాబాలికయే నేఁటిమహోత్సవ దినమునఁ దనప్రాసాదమందిరమునఁ దనసమ్ముఖమునఁ బ్రత్యక్షమైయు న్నట్లాతని కగపడియెను. ఆమె యిప్పు డట్టి వేషముతో లేదేమి?—ఆ తఁ డీయిహజీవనమునం దెఁక నెప్పటికైన నాముఖమును మఱచిపోఁగ లఁడా?—

ఇరువదియవ ప్రకరణము.

—:o:—

విజయరాయని కొడలు తెలియకుండఁబోయెను. నిమిషములో నాతఁడు తనకరవాలము నొఱనుండి పెఱికి యాపిచ్చిదానిపైఁ బ్ర యోగింప సంసిద్ధుఁడయ్యెను. సభాముఖమున స్త్రీహత్యజరుగనై యుం

మటం గాంచి సభ్యులలోఁ గోలాహలము పుట్టెను ; అందఱును భయ విస్మితులై స్తంభితులై పోయిరి. వృద్ధమహారాజు, ‘ ఇది యేమి యన్యాయము !’ అని కేకలువైచుచు లేచెను. ఎల్లెడలను మహాకోలాహలముగ నుండెను.

కాని విజయరాయని కరవాలము పిచ్చిదాని తొడపైఁ బడలేదు. ఆకరవాలముపై నింకొక నిశితకృపాణముపడి యాఖడ్గసంఘర్షణములవలన నగ్నిస్ఫులింగములు బయలువెడలెను—నిమిషములో రామరాయలు తనకృపాణముచే విజయరాయల కరవాలము నడ్డగించివైచెను ! ఎవ్వరిహృదయములు పరస్పరానురాగపూరితములై యుండెనో, కొలఁది దినములక్రిందటనే యెవ్వరు మహాజనసభారంగమున ననురాగపూరితహృదయములతో నాలింగనమును గావించుకొనియుండిరో—అట్టి యా యుభయులు నిప్పుడు సభామధ్యమున—వృద్ధమహారాజు సన్నిధానమున—ఆతని సింహాసనపార్శ్వమున——పరస్పరము యుద్ధము చేయుటకు సంసిద్ధులై యుండిరి—ఇరువురును గోశోన్ముక్తకృపాణపాణులై నిలిచి యుండిరి. శ్యామల యతిశీఘ్రముగవచ్చి రామరాయని వక్షమునం దనమొగ మానుకొని వెక్కి వెక్కి యేడువసాగెను. రామరాయలు వామహస్తముతో శ్యామలను గౌఁగిలించుకొని దక్షిణహస్తముతోఁ గరవాలము నెత్తిపట్టుకొని యుద్ధమునకు సన్నద్ధుఁడై యుండెను.

ఇట్టి మహోత్సవసమయమున వారిరువురు నిట్లుండుటం గాంచి సభాసదులందఱును నిశ్చేష్టితులై పోయిరి. సభయంతయు నిశ్శబ్దమై పోయెను. ఎవ్వరు నేమియు మాటాడుట లేదు. తుదకుఁ గుమారరామరాయలు ‘తండ్రీ ! నేనీమె కభయప్రదానమును గావించియుంటిని. అదియునుగాక యీమె యున్మాదిని—దిక్కుమాలినది. దీని

రాలు—ఇట్టి యూసుదానిపై మీవంటివారి కింతటిక్రోధమెందులకు? ఇట్టిమహోత్సవసందర్భమున నిది యీసభలోఁ బ్రవేశించి యుత్సాహభంగము కావించుచుండెనని మీకుఁదోఁచినచో దీనిని మఱియొకచోటికిఁ బంపివేయవచ్చును. ఇది పిచ్చిది—ఇట్టిదానికి మంచిచెడ్డ లెట్లు తెలియును?' అనియెను.

వృద్ధమహారాజుకూడ విస్మితుఁడై ' కుమారా! నీవింతటిజ్ఞానశూన్యుఁడవై యుండుట నేనెన్నఁడును జూడలేదు. నీవిప్పు డీస్త్రీహత్యను గావింపఁదలఁచి నిడుఁబ్రోలురాజ్యపవిత్రసింహాసనమునకుఁ గళంకము నారోపింపఁ జూచుచుంటివి.' అనియెను. విజయరాయుని వదనము లజ్జావనతమయ్యెను. అతఁడు మెల్లమెల్లఁగఁ గరవాలము నొఱలో నుంచి "తండ్రీ! నేను మీసమ్ముఖమున క్షమాప్రార్థనము జేసికొనుచున్నాఁడను. ఇప్పుడు నేనేమిచేయుచుంటినో నాకుఁ దెలియలేదు. ఇఁక నీసభలో నామొగము చూపుటకు సిగ్గగుచున్నది." అని ప్రార్థించుచు సభాసదులవైపునకుఁ దిరిగి ' సభాసదులు నన్ను క్షమియింతురు గాక!' అనియెను.

అప్పటికి నాయున్మాదిని రామరాయల వక్షమునందే మొగము నానుకొని యేడ్చుచునే యుండెను. అప్పుడు కుమారరాయలు మహారాజు నుద్దేశించి ' మహారాజా! అనుజ్ఞయైనచో నేనీయున్మాదినిని మఱియొకచోటికిఁ దీసికొనిపోయెదను. ఇక్కడ నున్నచో నుత్సాహభంగము కాఁగలదు.' అనియెను. వృద్ధమహారాజు తనలో ' ఇటనుండి రామరాయలు వెడలిపోయినచోఁ దప్పక యుత్సవభంగ మగును. సభ్యులందఱు నీతనికిని విజయరాయలకును బూర్వానురాగము చెడినట్లు భావింపఁగలరు. కావున నేనే స్వయముగ నీపిచ్చిదాని నూఱడించి యీసందోత్సవములకు భంగము కలుగకుండఁ జేసెదను' అని భావిం

చి ప్రకాశముగ నవ్వుచు, ఈయున్మాదిని చెప్పినమాట నిజమే—ఈ మెయే యీనిమంబ్రోలురాజ్యమునకు మహారాజ్ఞి—నిమంబ్రోలుమహారాజ్ఞి నిమంబ్రోలు రాజసింహాసనముననే కూర్చుండుఁగాక ! రమ్మమ్మ మహారాజ్ఞీ ! నీవు నా పార్శ్వమునఁ గూర్చుండి యీ యానందోత్సవముల నాలోకించుచుండుము !' అనియెను. వృద్ధమహారాజు చిత్తజ్ఞుఁడు—అందువలననే యాతఁడు నవ్వరాకపోయినను నవ్వుచుండెను. మహారాజ సంభాషణమునకు సభాసదు లందఱు నవ్వ నాఁపుకొనలేకపోయిరి.

శ్యామల మెల్లమెల్లఁగ రామనాయని వక్షమునుండి మొగమెత్తి మెల్లమెల్లఁగ మొగము మరల్చి మహారాజువంకఁ జూచుచు మందమందగమనములతో సింహాసనము నొద్దకుఁ బోయి మహారాజ పార్శ్వమునఁ గూరుచుండెను. అప్పుడు వృద్ధమహారాజాదరపూర్వకముగ నామెం జూచుచు 'అమ్మ ! నీవు నా పార్శ్వమునఁ గూరుచుండుము !—కాని యల్లరి చేయకుము ! అల్లరి చేసినచో నిన్నందఱును నిందింతురు !' అని బోధించుచు నాతఁడు శ్యామలచుబుకమును బట్టుకొని ముఖచాలనముం జేయుచు 'నీ వెవ్వరు ?' అనియెను. అప్పుడు శ్యామల 'నీవు నన్ను గ్రహింపలేదా ? నేనే యీనిమంబ్రోలురాజ్యమునకు మహారాజ్ఞీమణిని !' అనియెను. ఆపిచ్చిదాని మాటల కందఱును నవ్విరి. అప్పుడు మహారాజుకూడ లజ్జితుఁడై 'నీ పేరేమి ?' అని ప్రశ్నించెను. అంత నాయున్మాదిని 'కోయలశ్యామల !' అనియెను. అనంతర మామె యీవిధముగఁ బాడనారంభించెను.

'కోమలజాతీ ని♦కుంజాంతరమున
నోరుతెఱుంగకయుండ ♦ నొంటిగానుండి
యస్ఫుటస్వరముతో ♦ నతినిగూఢముగ
నిదియేమె ప్రియసఖి ! ♦ యేడ్చుచున్నావు ?

మనసు దిప్పఁగలేక ♦ మాటాడలేక
మాఱుసేయఁగలేక ♦ మఱలోపలేక
వేఁడినిట్టూర్పులు ♦ విడుచుచున్నావు
తలఁప నెంతటివెఱ్ఱి ♦ దానవే తల్లి !—
తులసికావనములోఁ ♦ దూఁగుటుయ్యెలలఁ
దూఁగుచు నీమాట ♦ దోఁచిన నులికి
ప్రియుఁడు వేణువునూఁది ♦ పిలుచుచున్నాఁడు
లేవమ్మచెల్లెలా ! ♦ లేచి రావమ్మ !'

ఇరువదియొకటవపరిచ్ఛేదము.

కారాబద్ధుఁ డగువానికిఁ గారాగారమునఁ గాలసర్పదర్శనమైన నెంతటిహృదయాందోళన మగునో యున్మాదినీదర్శనముచే విజయరాయలకట్టిహృదయాందోళన మగుచుండెను. అతఁ డటు నిటు బెదరి బెదరి చూచుచుండెను. ఒక వంక సంగీతము నాలకించుచు మనఃపరివర్తనముం గావించుకొనవలయు నని యాతఁడు ప్రయత్నించుచుండెను; అచ్చటి యానందోత్సవములయందుఁ దనమనసును బ్రవేశపెట్టవలయు నని పరియాసపడుచుండెను. కాని యెట్లును నాతఁడు తనహృదయవేగము నడఁగించుకొనఁజాలక పోయెను.

ఏదినమున విజయరాయలు తాన్నమహారాజు కావలయు నను నుద్దేశముతోఁ గార్యసాధనమునకు దృఢసంకల్పుఁడై యుండెనో యాదినమునకే సరిగ నాతని భవిష్యత్ఫలమును బ్రత్యక్షముగ దర్శింపఁజేయుట కీయున్మాదిని యగు శ్యామల యాతని యెదుట సాక్షాత్కరిం

చిన్నదా యేమి ?—ఆమందిరమునఁ జూచిన బాలికామూర్తి యీశ్యామలవలె లేదే !—ఈయున్మాదిని యీబాలిక కాదని యాతనిమనసేపరిపరివిధములఁ జెప్పుచున్నది. ఆతఁడు కేవలకల్పనామయాదృష్టులతో నెల్లయెల్లడలనా బాలికామూర్తినే చూచుచుండెను. ఆమెయంతదూరము నుండి యీనగరమున కెట్లువచ్చును ?—ఒకవేళ వచ్చినను నామె యీ పిచ్చిది యెట్లగును? కాదు—ఆమె యీయున్మాదిని కాదు—ఈవిధముగ భావించుకొని విజయరాయలు శ్యామలను బాగుగఁ బరీక్షింపవలయు నని యనుకొనియెను. కాని యట్లు చేయఁజాలకపోయెను.

క్రమముగ నాతని కచ్చటనుండుట దుస్సహముగ నుండెను—ఆతని హృదయతాప మసహనీయ మగుచుండెను. మనశ్చాంచల్యముచేఁ గలిగిన భయమువంటి భయము మఱియొకటి లేదు—ఆతఁ డాకస్మికముగ లేచి మహారాజుం గాంచి "మహారాజా! అనుజ్ఞ యైనచో నీసేవకుఁడు సెలవు గైకొనుచున్నాఁడు. నాకిప్పుడు మిగుల నస్వస్థతగా నున్నది. నేనిఁక గూర్చుండఁజాలను" అనియెను. కుమారుని చంచలభావముం గాంచి మహారాజుకూడ భయభ్రాంతుఁడై "అతిపరిశ్రమచే విజయరాయఁ డలసియున్నాఁడు. ఇంచుక విశ్రమించినచో నాయాసము శాంతింపఁగలదు." అని భావించుకొని "కుమారా! పొమ్ము!—చాలదినములనుండి శ్రమపడుచున్నాఁడవు—ఇంచుక విశ్రమింపుము" అని యనుజ్ఞ నొసంగెను. ఒకనిమిషములో విజయరాయలు సభారంగమునుండి వెడలిపోయెను. సహజముగనే నడచిపోవుచుంటి నని యాతఁ డనుకొనియెను. కాని యాతని యూర్ధ్వశ్వాసములు సభాసదులకు గోచరము లగుచునే యుండెను. ఆతఁడు తన మనఃప్రపంచమున ననేక భయంకరదృశ్యములను గాంచుచునే యుండెను. ఆతఁడు సభను విడిచిపోవునంతలోనే యాయున్మాదిని యొక్క యుదు

టున సింహాసనమునుండి క్రింది కుతికెను. ఇంతవఱకును గోయ్యాబో మ్మవలె సింహాసనముపైఁ గూరుచుండినయామె యిప్పుడు కేకలు వైచుచు బాణవేగముతో సభారంగమును వదలిపోయెను. "ఏమియు లేదు; ఎవరును లేరు." అని కేకలు వైచుచు నామె పోవుచుండెను. ఆమె భయంకరధ్వనులు రాజప్రాసాదమం దంతటను నలుదెసలను గూడఁ బ్రతిధ్వనితము లగుచుండెను. గాయికలు పాడుచుఁబాడుచు భయముచే గానమును మానివైచిరి. ఎల్లరును దమతమపనులను మాని భయవిస్మయములచే స్తబ్ధులైపోయిరి. వినోదవిలాసము లాకస్మికముగ, నాఁగిపోవుటచే నిఁక నామె భయంకరధ్వనులు తక్క మఱియెట్టిశబ్దమును వినవచ్చుట లేదు.

అప్పుడు మహారాజు "ఇప్పుడు వినోదవిలాసక్రీడలఁ జాలించి విశ్రాంతి గైకొనుట మంచిది. ఇఁక సభ చాలింతము" అనియెను. అందఱ హృదయములందు నిప్పుడొక యభూతపూర్వోదయ మయ్యెను. ఎల్లరును దమతమ యిండ్లకుఁ బోవుటకు వేగిరపడుచుండిరి. మహారాజాజ్ఞ యైనతోడనే యందఱును సభాస్థలమును విడిచి పోయిరి.

ఇరువదిరెండవపరిచ్ఛేదము.

యువరాజును మహారాజునుగూడ నేఁటిరాత్రి యానూతనప్రాసాదమునందే యుండవలయును. మరల నుదయమున నెప్పటివలె వినోదవిహారక్రీడ లారంభ మగును. అందువలన మహారాజును యువరాజునుగూడ సభారంగమును విడిచి తమనిర్దిష్టశయనగృహాభిముఖులై

పోవుచుండిరి. వారివెనుకనే కొందఱంగరక్షకులును, కొందఱు ప్రతీహారులునుగూడఁ బోవుచుండిరి.

ఇరువురును దమతమ యాలోచనములలో నిమగ్నులై యుండిరి. రామరాయల హృదయభావములు మన మెఱుంగుదుము. మహారాజు తనహృదయము నందలి భయవిచారముల నెంతగఁ బ్రయత్నించియుఁ ద్రోసివేయఁజాలకపోయెను. అతని హృదయమునఁగూడ సంతోషభావ మంతర్హితమై పోయినది. ఎవ్వరు నేమియును మాటాడుట లేదు—ఇరువురును నిశ్శబ్దముగనే నడచిపోవుచుండిరి. అప్పుడు యువరాజు సమీపవర్తులకైన వినఁబడకుండునంతటి మెల్లగ మృదుస్వరముతో " మహారాజా ! అనుజ్ఞ—అనుజ్ఞ యైనచో మరల నిచ్చటికిఁ దిరిగి వచ్చెదను " అనియెను.. మహారాజు యువరాజుం జూచి " అది యేమి ? " అని ప్రశ్నించెను.

యువ—మీసన్నిధిని నాహృదయభావములను మఱుఁగుపఱుపఁ జాలను. నేఁటిరాత్రి యీప్రాసాదమునం దుండుటకు నాకుఁ జాల భయమగుచున్నది.

మహా—ఈమాట వినిన లోకులు నవ్వెదరు !

యువ—నే నెంతప్రయత్నించినను మనసు కుదుటఁ బడకున్నది. కావున నాకు సెలవిచ్చి పంపుఁడు !

మహా—కుమారా ! నీయొద్ద దాఁచుట యెందులకు ? నామనసుకూడ నంతబాగుగ లేదు. కాని భువమిచ్చుటనుండి పోయిన బాగుగ నుండదు. అందువలన లోకు లనేకవిధములఁ జెప్పుచుందురు. విశేషించి విజయరాయలు మనసునఁ జాలఁ బరితపించును. వత్సా ! మనము క్షత్రియులము. మనహృదయమున భయమునకుఁ దావొసంగుట మిగుల లజ్జాకర మగువిషయము. విధివిధాన మెట్లున్నదియో యట్లే

యగుఁగాక! భయపడి యసమర్థతను బ్రకటించుట యేల ?

కుమారరామరాయ లిఁక నేమియు మాటాడఁజాలక వృద్ధమహారాజు ననుసరించి పోవసాగెను. వా రనేకద్వారములను నిశ్శబ్దముగఁ గడచిపోయిరి. పిమ్మట వారిరువురును బాగుగ నలంకరింపఁబడిన శయనమందిరముల యొద్దకు వచ్చి నిలువఁబడిరి. ఒక యంగరక్షకుఁ డప్పుడు వారియొద్దకు వచ్చి ససంభ్రమముగ ‹‹ మహారాజా! ఈమొదటిగది యువరాజుకొఱ కలంకరింపఁబడినది ” అనియెను. అప్పుడు మహారాజు మనుమనితో ‹‹ వత్సా! పొమ్ము! శయనింపుము! సర్వమంగళయగు జగన్మాత నిన్ను రక్షించుఁగాక! ” అనియెను. రామరాయయలు మహారాజును సమీపించి యతిమృదుస్వరముతో ‹‹ మహారాజా! నగరునకుఁ బోవుటకు నాకనుజ్ఞ యొసంగుము ” అనియెను.

మహా—ఇట్లు చేయుట తగదు.

యువ—కాని యీయింటఁ బరుండుటకు మాత్రము నన్ను నిర్బంధింపవలదు.

యువరాజు భీరుస్వభావుఁడనియు, మృదులహృదయుఁ డనియు మహారాజు బాగుగ నెఱుంగును. అతఁ డప్పుడు యువరాజు వీఁపుపైఁ దట్టుచు సత్యాదరముతో నవ్వుచు ‹‹ నీకీగృహమునఁ బరుండుటకే భయమైనయెడల నీవు నాగదిలోఁ బరుండుము. ఆగృహద్వారమునఁ బ్రతీహారులు కావలియుందురు. ఇఁక నీవు భయపడ నక్కఱలేదు. నేను నీకొఱకేర్పఱుపఁబడిన యీగదిలోఁ బరుండెదను” అనియెను. అప్పుడు రామరాయలు లజ్జితుఁడై ‹‹ మహారాజా! భయము లేదు. నాహృదయమునుండి భయమును బాఱఁదోలితిని. నే నీమందిరముననే పరుండెదను ” అనియెను. మహారాజు యువరాజు మాటకుఁ బ్రీతుఁడై ర [illegible] వగనే వెనుకనున్న యంగరక్షకుం జూచి ‹‹ నిరా

రిఁక విశ్రమింపుఁడు ! పొండు ! యువరాజుతో నాకిప్పుడు రాజకార్యములంగూర్చి మాటాడవలసియున్నది. నేను తరువాతఁ బరుండెదను. ఇఁక మీరిక్కడ నుండనక్కఱ లేదు " అనియెను. ఆజ్ఞానుసారముగ నంగరక్షకులు వెడలిపోయిరి. కేవల మిరువురు మాత్రము దూరముగ నుండి రాజాజ్ఞానుసారముగఁ గావలిగాచుచుండిరి.

మహా — వత్సా ! లెమ్ము ! ఆగృహమునకేఁగి పరుండుము !

యువ — మహారాజా ! నేనీగృహముననే పరుండెదను !

మహా — వలదు — ఆయింటనే నీవు శయనింపవలయును — ఇది మహారాజాజ్ఞ ! నేనిప్పుడు నీయింటఁ బరుండెదను.

రామరాయ లిఁక నేమియు మాటాడక ససంభ్రమముగ నవనతమస్తకుఁడై నిశ్శబ్దముగఁ బోయి యాగృహమునఁ బ్రవేశించెను. అప్పుడు మహారాజు దూరముననున్న ప్రతీహారుల నిరువురను సమీపమునకుఁ బిలిచి "మీరాద్వారమునఁ గావలియుండుఁడు ! నాగృహద్వారమునం దుండనక్కఱలేదు" అని యాజ్ఞాపించెను. వారును నిశ్శబ్దముగఁ దలలువంచి రాజాజ్ఞను నిర్వహింప నేఁగిరి.

మహారాజు మెల్లమెల్లగ నాశయనమందిరమునఁ బ్రవేశించి నలుదెసల జాగరూకతతోఁ బరీక్షించెను. గవాక్షము లన్నియును మూయఁబడి యుండెను. ఇతరు లెవ్వరును లోపలఁ బ్రవేశించుట కెట్టియవకాశమును లేదు. ఆగదికిఁ బార్శ్వమునం దింకొక గుమ్మమున్నది. దానితలుపులకు వెలుపలనే గొళ్ళెము వేయఁబడియుండెను. ఏమైన నేమి — ఆగృహమధ్యమునం దెట్టిభయకారణమును లేదని యూహించి వృద్ధమహారాజు మెల్లమెల్లఁగఁ దల్పముపై శయనించెను. అప్పుడాతఁడు తనలో "భయకారణ మేమియును లేదు — కాని భయ మగుచున్నది ! ఇప్పు డేదియో యొక భయానకకృత్యము జరుగనై యున్న

ని భయమగుచున్నది! విధివిధాన మవిలంఘ్యము—దాని నెవ్వరడ్డగింపఁ గలరు? ఒకవేళ మరణమే నైనచో నేను మరణించుట మంచిది—నేను వృద్ధుఁడనై యుంటిని—కుమారరాయలు మరణించినచో నిమ్మఁబ్రోలురాజ్యమే పేరులేకుండ నశించిపోవును—అయ్యో! మరణవృత్తాంతము లేల తలంపునకు వచ్చుచున్నవి? ఎవ్వరు చంపుదురు? ఈప్రాసాదమధ్యమునకు వచ్చి మమ్ములను జంపుట కెవ్వరితరము?" అని యీవిధముగ భావించుకొనుచు మహారాజు నిద్రాముద్రితుఁడయ్యెను.

ఇరువదిమూఁడవప్రకరణము.

వికలహృదయముతో నలువంకలఁ దిలకించుచు విజయరాయలు భయముతో శయనమందిరాభిముఖుఁడై పోవుచుండెను. అతని వెనువెంటనే యెవ్వరో యనుసరించి వచ్చుచున్న ట్లాతనికి బోధ యగుచుండెను. ఆతనికర్ణములయం దడుగుల చప్పుడు వినవచ్చుచుండెను. కాని యిప్పుడు నిమ్మఁబ్రోలురాజ్యసేనాపతి భయముచే వెనుదిరిగి చూచుటకు సాహసింపఁజాలకపోయెను. అతఁ డంధకారమునఁ గంపితుఁడై పోవుచుండెను—ఎట్టయెదుట మురళి—మురళి నాథునింజూచి "ఇది యేమి? మీ రింత శీఘ్రముగ వచ్చినా రేమి? మహారాజును యువరాజు నెక్కడ నున్నారు?" అనియెను. విజయరాయలు కంపితస్వరముతో మెల్లమెల్లఁగ "మురళీ! ఈపని నావలనఁగాదు!" అనియెను. మురళి భర్తమాట విని క్రోధోన్మత్తురాలయ్యెను. ఆమెకన్నులనుండి

నిప్పులొలుకుచుండెను. కాని యామె యతి కష్టముతో భావగోపనముం గావించుకొని “ఏమి?” అనియెను.

విజ—ఏమియా? రామరాయలు నాయన్నకుమారుఁడు—అతఁడు నన్ను భక్తివిశ్వాసములతోఁ దండ్రివలెఁ జూచుకొనుచున్నాఁడు—అతనియెడ నొక్కదోషమును లేదు. సుగుణరాశి—అతఁడే నిడుఁబ్రోలురాజ్యమునకు గౌరవస్వరూపుఁడు.

మురళ—మీరు నిడుఁబ్రోలురాజ్యమునకు సేనానాయకులుగా నుండుట కర్హులు కారు—రామరాయలు మహారాజయినచో మీరు సేవకులై యుండవలయును.

విజ—మురళా! కోపమువలదు—బాగుగ నాలోచింపుము—అతఁ డిప్పుడు మనయింటి యతిథి—

మురళ—మీవంటి యసమర్థుని మొగము నేనిఁకఁ జూడఁజాలను.

ఇట్లు చెప్పి క్రోధగర్వితి యగుమురళ యటనుండి వెడలిపోవుటకుద్యుక్తురాలయ్యెను. అప్పుడు విజయరాయలు సత్వరముగ నామెహస్తమును బట్టుకొని “మురళా! కేవల మదియే కారణము కాదు—నేనే మందిరవృత్తాంతమువలన నిడుఁబ్రోలురాజ్యాధిపత్యమునకై యాసించియుంటినో, యామందిరము నందలి మఱియొకవృత్తాంతమే నన్నిట్టికార్యమునుండి నివారించుచున్నది. మురళా! ఆబాలికామూర్తి యిక్కడకుఁగూడ వచ్చియున్నది—వేయిమాట లెందులకు? ఆమె రాజసభలో నాసమీపమునకుఁగూడ వచ్చియున్నది—ఆమె చేతులలోనే నాకు మరణమున్నది” అనియెను.

మురళ—“కోయలశ్యామలయా? దానికొఱ కింతభయమెందులకు?” అని యట్టహాసము సేయఁదొడంగెను. ఆనవ్వులో గూఢభావము నన్యాపదేశము నసహ్యభావమును మిశ్రితములై యుండెను. ఆ

నప్పువలన విజయరాయనివ్యాదయము నం దెట్టిభావోదయ మైనదో మేము చెప్పఁజాలము. అప్పు డాతఁడు “ మురళా ! నేనసమర్థుఁ డను గాన—మనుష్యుఁ డేమి చేయుటకు సమర్థుఁడో యట్టివాని నన్నిటిని జేయుటకు నాకును సాహస మున్నది ” అనియెను.

మురళ—అవును. మీ రెంతటివీరులో నేనెఱుఁగకపోలేదు—ఒక సామాన్యోన్మాదిని భయమువలన నెల్ల దిక్కులను భయంకరదృశ్యములనే కాంచుచుండు మీవీరత్వము నాకుఁ దెలియకపోలేదు.

విజ—ఆయున్మాదినిచేతులలోనే నాకు మరణమున్నది.

మురళ—చావనిన నెంతభయము ! మీ రెన్ని యుద్ధములలో విజయములను సంపాదించితిరో యించుక నాకుఁ జెప్పఁగలరా ?

విజ—మురళా ! నీవు నన్నుఁ బిచ్చివానిం జేసితివైతువా ?

మురళ—ఏమి ? నేనేవతెను—నామాటవలన మీ కేమి నష్టమున్నది ?

విజయరాయలు బంధింపఁబడిన గజముంబోలి నిశ్శబ్దముగ నాగదిలోఁ దిరుగసాగెను. మురళ దూరమున నిలిచి ప్రజ్వలితనయనములతో నాతనిఁ దదేకదృష్టితోఁ జూచుచుండెను.

కొంతసేపటి కామె మెల్లమెల్లఁగ నాతనియొద్దకు వచ్చి “నాథా! మీ కెంతమాత్రమును భయము లేదు. మీరే నిమ్ఁబ్రోలురాజ్యమునకు మహారాజు లయ్యెదరు. ఇప్పు డించుక మనసు దృఢపఱచుకొన్నచో మనమార్గమును నిష్కంటకముగఁ జేసికొనవచ్చును. ఇది యెంత పని ? మీ రెంతమందిరక్తమును బ్రవహింపఁజేయలేదు !—ఇప్పుడు మీరు భయపడుచున్నారా ? ఎన్నఁడును రక్తపాతమును గాంచియైన నెఱుంగని నేనుగూడ నీకార్యము ననాయాసముగఁ జేయఁగలుగుదునే !” అనియెను.

విజయరాయ లేమియును మాటాడలేదు. ఇటునటు నాయింటఁ దిరుగసాగెను. అప్పుడు మరల మురళి పరమాదరముతో స్వామిహస్తమునుబట్టుకొని “ఇంకనుమీరాయున్మాదినికొఱకుభయపడుచుంటిరాయేమి? ఆపిచ్చిదిమనయంతఃపురమునకుఁగూడవచ్చినది—నేనామెనుసఖీగణమున కొప్పగించితిని. ఇంకను మీకాభయము వదలకున్నచో నామెను నిమిషములోఁ జంపించివైతును’ అనియెను. విజయరాయ లట్లే తిరుగుచు నాకస్మికముగ నిలువఁబడి మురళిమొగమువంక నిరీక్షించుచు “ఏమంటివి? ఆబాలిక నీసఖుల నిర్బంధము నం దున్నదా?’ అనియెను.

మురళి నవ్వుచు “నాథా! మీకుఁ గ్రమముగఁ జెవుడుకూడ వచ్చుచున్నదా?” అనియెను.

విజ—ఈ రాత్రి యామె యక్కడనే యుండునా?

ముర—ఉండక యెక్కడకుఁ బోవును?

విజ—ఇది మంచిపనియే—ఆమెను సంహరించినచో నాభయ మంతయును దీఱిపోవును. అప్పుడు నేను నిరపాయుఁడనై యుందును. ఇఁక నాసింహాసనమున కంతరాయముం గూర్చువా రెవ్వరు నుండరు. కానా? మురళా!

ముర—ఔను.

విజ—నే నీకార్యమును జేయుదును. కొన్నిపనులు నీరాత్రియే పూర్తి కావలయును. ఇఁక నీవు పొమ్ము; ఆమె యెట్లును దప్పించుకొని పాఱిపోకుండఁ జూచుకొనుచుండుము.

ముర—నాథా! ఇఁక నామె యెక్కడకుఁ బోవును?

విజ—అట్లగుచో నేను పోయెదను. జాగ్రత్తగ నుండుట మం

చిది. నేను పోవ్రమంటిని—ఈసరికి మహారాజును రామరాయలుగూడ నిదురించుచునే యుందురు.

ముకు—పోంము! పరమేశ్వరుఁడు మీహృదయమునకు ధైర్యమును బ్రసాదించుఁగాక!

విజ—ఈశ్వరుఁ డెంతులకు? ఈశ్వరుఁ డిఁక లేఁడు. పిశాచములు వచ్చి యిప్పుడు నాహృదయమును దగ్ధించుఁగాక!

అని చెప్పుచు విజయరాయ లున్మత్తునివలె నాస్థలమును వదలిపోయెను. గర్వాంధ యగు ముకుంద కొంతసేపటివఱకు చప్పుటనే నిలువఁబడి యేదియో యాలోచించుకొని "నాకు మీయెడల నమ్మకము లేదు. కార్యముపూర్తి యగువఱకును నేను మీపార్శ్వమునందే యుండెదను. నేను దగ్గఱలేకున్నచో మీరు బాలకుని కంఠమును సధము లగుదురు." అని చెప్పి ముకుందయు నాయిల్లు విడిచి పోయెను.

పదునాలుగవ పరిచ్ఛేదము.

రాత్రిపశ్చిమసమయము—రాజప్రాసాదమం దంతటను గంభీర నిస్తబ్ధభావము నెలకొని యుండెను. ఇంతకుఁ బూర్వ మది యంతయు నానందకోలాహలధ్వనులతో నిండి యుండెను. ఇప్పుడట్టి దేమియును లేదు. ఎట్టిశబ్దమును లేదు. ఆనిస్తబ్ధభావమునకు భంగకరముగా దూరమునందలి ప్రతీహారుల పదశబ్దములు మాత్రము వినవచ్చుచుండెను.

అంధకారమునందు విజయరాయలు [illegible] యొకగది

నుండి నడచికొనుచు గదిలోనికిఁ బోవుచుండెను. ఆకలిగొన్న సింగము కన్నులంబోలి యావిజయరాయనికన్నులా యాయంధకారమునఁ బ్రజ్వలితము లగుచుండెను. అతని హస్తమునఁ బిశితకరవాలము విరాజిల్లుచుండెను. అతని మొగము దుర్నిరీక్ష్యముగ నుండెను. పరిసరదేశమునందలి భయాభావము లక్ష్మియు నాతని వికృతవదనమున సమావేశితములై నట్లుండెను—ఆకస్మికముగ నాతఁడు స్తంభితుఁడై పోయెను. అతని నఖశిఖపర్యంతమును సుడిగాలికిం దూలు తాటియాకుం బోలి ప్రకంపితము పోవుచుండెను. అతని రోమములంతయును గగుర్పొడిచెను. అతని కన్నులు ప్రజ్వలించిపోవుచుండెను; హృదయము దడదడఁ గొట్టుకొనిపోవుచుండెను.

అప్పు డాతఁడు కంపితస్వరముతోఁ దనలోఁ దనయిట్లు యనుకొ పాపము—ఇఁక భయములేదు! విజయరాయని హృదయమున భయమను మాటయే లేదు—మరల నిదియేమి? సరిగ నాకన్నుల యెదుట గరవాలము ప్రజ్వలించుచున్న దేమి? రమ్ము! రమ్ము. నీమూలమునన నే నాయభీష్టమును సిద్ధింపఁ జేసికొందును. ఏమిది! పట్టుకొనఁ బోయిన దొరికకున్న దేమి? ఇప్పుడు నేనుగూడ నసమర్థునివలె—బాలకునివలె—శిశువువలె నలువంకలను భయకృత్యములనే కాంచుచుంటి నేమి? ఇఁక నేనట్టిభయమునకు లోఁబడిపోను—ఇఁక నావిజయరాయలను గాను—విజయరాయ లిప్పుడు రాణిపైఁ జెడిపోయినాఁడు—మహారాజగుట కింకఁ గడక నామహారాయశతసహస్రములు నైనను నిష్కారణముగ హత్య గావింపఁగలఁడు—' అని యనుకొనుచుఁ బిశాచమువలె దృఢపదవిక్షేపముతోఁ నతిబాగడూకుఁడై రామరాయల శయనగృహాభిముఖముగఁ బోవుచుండెను.

ఎదుట ద్వారము—ఆద్వారము తెరచినచో నావెనుకనె శయ

వసుంధర ముండెను. అక్కడ రామరాయలు నిశ్చింతుఁడై నిద్రించుచుండెను. పినతండ్రియింట నాతనికి భయమేమి యున్నది? ద్వారసమ్ముఖమున నిలిచియున్న విజయరాయని కాతని నిశ్వాస ప్రశ్వాసములు వినవచ్చుచుండెను. విజయరాయలు తలుపులను దెఱచి చూచెను. గదిలోని దీపము మినుకుమినుకు మనుచుండెను—ఆవెలుతురునందంధకారము కూడ మిశ్రితమై విలక్షణచ్ఛాయామయమై యుండెను. అందువలన సచ్ఛాటివస్తువు లన్నియు విలక్షణముగ గానవచ్చుచుండెను—పర్యంకముపై నాపాదమస్తకమును ముసుఁగు వైచుకొని రామరాయలు నిద్రించుచున్నట్లాతఁడు కనుఁగొనియెను—విజయరాయ నిలువఁబడి పిడికిటనున్న కృపాణమును మఱింతదృఢముగఁ బట్టుకొయెను—ఆయవస్థలో నాతనిమనోబలము మెల్లమెల్లఁగ దిగజాఱిపోవ నారంభించెను—ఏమని హత్యగావించును?—అతఁడు మత్తమతిరియుఁడు!—వీరశేఖరుఁడు!—విజయనగరరాజ్యసేనానాయకుఁడు!—అట్టివాఁడు ఘోరకాపురుషునంబోలి నిద్రించుచున్న తనసోదరపుత్రుని వక్షముపై దారుణకృపాణము నెట్లు ప్రయోగింపఁ గలుగును? ఎంతటి పరమనీచుఁడైనను మఱియెంతటి ఘాతుకుఁడైనను నిట్టి క్రూరకార్యమును జేయుటకు సంశయింపక మానఁడు—

ఇట్టి పాపకార్యము నాతఁడే ఘాతుకునిమూలముననైనఁ జేయింపవచ్చును; కాని యెందువలన నెప్పటికైనను బాపము బయలు పడక మానదు—ఇట్టి మహోత్సవదినంబునఁ దానే స్వయముగఁ దనభ్రాతృపుత్రుని—పుత్రసమానుని విజయరాయనిహత్య గావించు నని యెవ్వరనుకొందురు? ఒకవేళ నెట్లయిన నిది ఘాతుకులచేఁ జేయింపఁబడి బయలుపడుటయే తటస్థించినయెడల రాజ్యమునందలి పిన్నపెద్దలెవ్వరును విజయరాయని యధికారమున లోఁబడి యుండుట కంగీకరింపఁజాల

రు—అందువలన విజయరాయనికి రాజసింహాసనము లభియించుట యసంభవమైపోవును. ఇఁక నిట్టి క్రూరకార్యమును విజయరాయలు స్వహస్తములతోఁ జేయవలసినదేగాని యన్యోపాయ మేమియునులేదు.

విజయరాయలు కృపాణమును దృఢముగఁ బట్టుకొనియెను—అప్పుడే యీనినపులి యాఁకలిగొని తినివేయుటకుఁ దనపిల్లవైపు నోరు తెఱచుకొని యెట్లుచూచునో యట్లే విజయరాయలు శయనించియున్న కుమారునివంక నిరీక్షింపసాగెను. అప్పటికిని రామరాయలు గాఢనిద్రావస్థయందున్నట్లు విజయరాయలు గ్రహించెను—నిశ్వాసపరిశ్వాసశబ్దములక్కనాతని కింక నేమియు వినఁబడుటలేదు. కాని యాతఁ డాగృహమునఁ బ్రవేశించుటకు సాహసింపఁజాలకపోయెను. ఆకస్మికముగ నాతఁడు స్తంభితుఁడై తనలోఁ, నేను చేయఁజాలను—ఈదారుణకృత్యము నేను చేయఁజాలను!—రాజసింహాసనముతో నాకుఁ బనిలేదు—? అని యనుకొనుచు శీఘ్రముగ నటనుండి వెడలిపోయెను.

—•—

ఇరువదియైదవప్రకరణము.

అట్లు పోవుచున్న విజయరాయని సద్దగించి స్త్రీయో యెవ్వరో యాతని హస్తమును బట్టుకొనిరి—అంతలో విజయరాయ లదరిపడి మొగమెత్తి చూచెను—పార్శ్వమున మురళ!—కాలసర్పమువలె మురళహస్త మాతనిచేతికిఁ జల్లఁగఁ దగిలెను—లావణ్యమయి యగుమురళం గాంచి విజయరాయలు ఘోరరాక్షసిం గాంచినట్లదరిపడియెను—స్తంభితుఁడైపోయెను.

'కార్యసిద్ధి యైనదా?' అని మురళి మెల్లఁగ నడిగెను. ఆస్వరము కాలసర్ప నిశ్వాసమువలె నాతనిచెవులఁ బడెను. అప్పు డాతఁడదరిపడి కొన్నియడుగులు వెనుకకు నేఁగి నిలువఁబడియెను.

అప్పుడు మురళి 'మాటాడవేమి? చెప్పుము! కార్యము పూర్తియైనదా?' అనియెను. విజయరాయుని కంఠమునుండి యొక్కశబ్దమును వెలువడలేదు. ఆతని కంఠతాలువులు శుష్కించిపోయెను. అతికష్టముతో నాతఁడు 'లేదు' అనియెను.

క్రోధావేగముతో మురళి భయంకరస్వరూపిణి యయ్యెను. ఆమె కన్నులనుండి యగ్నిస్ఫులింగములు వెడలుచుండెను. ఆమె సర్వాంగకములును నతికఠినములై పోయెను. అప్పు డామె విజయరాయని హస్తమునుండి కరవాలమును [illegible] మున్నాఁడది వలె తామరాయల శయనమందిరాభి[illegible] ఆమె కేశపాశము విడివడి యంగకములపై నాడుచుండెను. ఆమె పైఁట జాఱి నేలపైఁ జీరాడుచుండెను. విస్ఫారితనయనయు, విస్ఫురితనాసికయు, సమున్నతవక్షోభాగయు నగునామె యప్పటి భయంకరరూపము వర్ణనాతీతముగా నుండెను.

పరుగెత్తుకొనిపోయి విజయరాయలు మురళిహస్తమును బట్టుకొని 'మురళీ! నేను నిన్ను రాక్షసిగాఁ జేయఁజాలను; నీహస్తములను శోణితరంజితములు గానీయను—లెమ్ము కత్తినిటు తెమ్ము! మురళీ! ఇఁక భయములేదు.' అనిచెప్పి మురళిహస్తమునందలి కృపాణమును దీసికొని మరల నాశయనమందిరమునకుఁ బోయెను. అతఁ డిఁక నేవంకకును జూచుటలేదు. అతివేగముగఁ బర్యంకపార్శ్వమునకుఁ బోయి నిలువఁ బడియెను. కుమారరాయ లాపాదమస్తకమును ముసుఁగువైచుకొని నిద్రించుచున్నాఁడని నిశ్చయించి విజయరాయలు సరిగ నాతని

వక్షమును గుఱిచేసి బలవంతముగఁ గరవాలముచేఁ బొడిచెను. అప్పు డొకశబ్ద మయ్యెను—మరల నంతట నిశ్శబ్ద మయ్యెను.

అప్పుడు విజయరాయలు పొడిచినకత్తిని పైకి లాగెను. దాని వెంటనే చిమ్మనగ్రోవినుండియుం బోలె బాణవేగమున రక్తము జల్లునఁ బ్రవహించెను. ఆతని ముఖమును వక్షమును హస్తములనుగూడ రక్తసిక్తము లైపోయెను. అప్పు డాతఁడు నలువంకలను మహానలజ్వాలలఁ గనుఁ గొనియెను—ఆభయంకరాగ్నిజ్వాలాంతరాళమున నాబాలికామూర్తి నృత్యముచేయుచుఁ గృపాణపాణియై తన పైకినవ్వుచు నవ్వుచు వచ్చి పడుచున్న ట్లాతనికిఁ దోఁచెను. అప్పు డాతఁ డటనుండి ప్రాణభయముచే నొక్కపరుగునఁ బాఱిపోయెను.

వెలుపల మురళ యాతనికొఱకు నిరీక్షించుచుండెను—తన పార్శ్వములనుండియే విజయరాయలు పాఱిపోవుచుండుటఁ గాంచి యామె యాతనిహస్తముం బట్టుకొని ‘ అఁగుఁడు; భయపడవలదు—పనియంతయుఁ బూర్తియైనదిగదా? నేనొకసారి చూచి వచ్చెదను’ అనియెను.

విజ—వలదు వలదు ! నీవు పోవలదు.

మురళ—నాగాఁడు దానికంటె నన్యాయముగ నగపడుచున్నా రేమి?

ఇట్లనుచు మురళ మెల్లమెల్లఁగ నాగృహమధ్యమునఁ బ్రవేశించి యతివేగముగ నాపర్యంకమునొద్దకుఁ బోయెను. రామరాయలు మరణించినదియు లేనిదియుఁ జూడవలయు నని యామె మెల్లమెల్లఁగ నాతనితలపైనున్న ముసుఁగును దొలఁగించి చూచెను. ఆకస్మిక శరాఘాతముచే నెగసిపడు హరిణాంగనంబోలి మురళ భయవికృతవదనయై తూలిపోయెను. అంతలో నొక్కయుదుటున నాపర్యంకమునకు దూరముగఁ బోయి నిలువఁబడియెను. కొన్నినిముషముల వఱకు నామెకుఁ జైతన్య

షే లేదు. కాని కొంచెసేపటికో నామె తెలివిదెచ్చుకొని సత్వరముగ నాగతిని విడిచి పోయెను. వెలుపల విజయరాయలు కొయ్యబొమ్మవలె నిలుచఁబడి యుండెను. ఒకయడుగైన నొంటిగ ముందఱకుఁ బోవుట కాతనికి సాహసము లేకుండఁబోయెను. మురళ యాతని సమీపించి " రమ్ము ! అనియెను. నిశ్శబ్దముగ విజయరాయలు మురళ ననుసరించి పోయెను. ఇరువురును మెల్లమెల్లఁగఁ దమశయనగృహమునఁ బ్రవేశించిరి. అప్పుడు మురళ యాతనింజూచి ' ఇంకను మనపను లన్నియుఁ బూర్తి కాలేదు ' అనియెను.

విజ—ఔను ! నేను నదియే చూచుచున్నాను. ఆపిచ్చిదానినిఁ గూడఁ దుదముట్టించితిమా ? ఆపనియు నిప్పుడే కావలయును.

ముర—అట్లుకాదు. మీరంతయును ధ్వంసముచేసి వచ్చితిరి. రామరాయలు మరణింపలేదు.

విజ—రామరాయలు మరణింపలేదా ?—ఏమది !

ముర—ఔను. ఆతఁడు చావలేదు—ఇఁక నిప్పు డాతనిఁ జంపవలయును. ఆతఁడు మరణించినచో నుదయమునకు మీరే మహారాజు లగుదురు.

విజ—రామరాయలు మరణింపనేలేదా ? అట్లయినచో నేనెవ్వరిని జంపితిని !

ముర—మహారాజును—

' ఎంత దారుణము ! పితృహత్యయా ? ' అనుమాట లస్పష్టస్వరముతో విజయరాయనివదనమునుండి వెలువడియెను. తోడనే యాతఁడు మూర్ఛితుఁడై నిలువునఁ గూలఁబడిపోయెను. అప్పుడు మురళ స్వగతముగ ఛురికాపాణియై ' అప్రయోజకవిగ్రహమా ! చూచుట కసహ్యమగుచున్నది—పోనిమ్ము—నేనే యాకార్యమును దుదముట్టిం

తును — నేనాఁడుదాన నైతినేమి? నేనే పురుషుఁడ నైనచో నీనిడుఁ బోఁగులరాజ్యమున కనాయాసముగ మహారాజును గాఁగలుగుదునే!' అని యనుకొనుచు నారాక్షసి యామందిరమునుండి యవ్వలకుఁ బోయెను.

ఇరువదియాఱవప్రకరణము.

సరళ దుఃఖవ్యాకులితహృదయయై నిదురించుచుండఁగా రామరాయలు మహోత్సవదర్శనమునకుఁ బోయియుండెను. కాని యావెంటనే యామె భయముతోఁ గన్నులఁదెఱచి చూచెను; అప్పుడు తనప్రక్కనురామరాయలు లేకుండుటచే భీతకురంగివలె సంభ్రమముతో స్వామిని వెదకనారంభించెను. కాని భర్త యగపడలేదు. సఖులువచ్చి యామె నూఱడించుచుండిరి. అయినను సరళకన్నీ రాఁగుటలేదు. ఆమె నయనద్వయమునుండియు నవిరళాశ్రుధారలు ప్రవహించుచుండెను. ఆకన్నీటిచే నామె వక్షస్స్థల మంతయుఁ దడిసిపోయెను.

ఎంత ప్రబోధించినను నెంతయూఱడించినను సరళ తనహృదయశోకతరంగముల నడఁగించుకొనఁజాలకపోయెను. ఆమె వకుళకంఠమును బట్టుకొని యేడ్చుచు నేడ్చుచు 'సఖి! మాయత్త నన్నుఁ బిలిచినదికాదు! — ఆమె తనయానందోత్సవములలో నన్ను మఱచిపోయినది కాఁబోలును! — అందుకొఱకు నేనేడ్చుట లేదు! నేనెందులకేడ్చుచుంటినో చెప్పఁజాలను. సఖి! సఖి! నాకేమికానున్నదో?' అనియెను.

వకుళ పరమాదరముతో సరళకన్నీటిని దుడుచుచు 'ఏమిచెలీ!

ఇంత యధైర్యపడియెదవు ? ఎందులకు దుఃఖించెదవు ? — గుణవరా జప్పుడే రాఁగలఁడు’ అనియెను. సరళ సఖీవచనములకై వదనము నాను కొని ‘ వకుళా ! ఇఁక నేను నాస్వామిని జూడఁజాలనని నామనసులో నేమో కళవళమగుచున్నది ! ఇట్లేందుల కగుచున్నదో తెలియుట లేదు ’ అనియెను.

వకు—సఖీ ! ఆతఁడు నిన్ను విడిచి యెన్నిసారులు దూరప్రయాణములు చేయలేదు ! అప్పు డెన్నఁడైన నీవింతగా విచారించితివా !

సర—చెలీ ! ఏమోకాని నామన సెన్నఁడు నింతగఁ బరితపింపలేదు—ఇప్పు డాయన యచ్చటకుఁ బోకుండిన బాగుగ నుండును.

వకు—నీవు వ్యర్థముగ భయపడుచున్నావు. ఆతఁ డిప్పుడే వచ్చును.

ఆసమయమున నొకదాసి యచ్చటకు వచ్చి ‘ రాజకుమారీ ! నీ దర్శనమునకై యెవ్వరో యొకబాలిక వచ్చియున్నది ’ అనియెను.

సరళ యాదాసిమాట బాగుగ గ్రహింపలేదు. వ్యాకులపునయనములతో నామెవంకఁ జూడసాగెను. అప్పుడు వకుళ దాసిం జూచి ‘ ఆబాలిక యెవ్వరు ? ఇంతరాత్రివేళ రాజకుమారితో నామె కేమిపని యున్నది ? ’ అని యడిగెను.

దాసి—మేమామె నీమాటయే యడుగఁగా—ఆవిషయ మితరులతోఁ జెప్పరాదనియు, రాజకుమారియెదుటనే చెప్పవలయు ననియుఁ జెప్పినది. అప్పుడు మే మామెతో నిప్పుడు రాజకుమారి యస్వస్థతగానున్న దనియు నెవ్వరితోడను మాటాడదనియు, నెట్టి మాటలను వినఁజాలదనియుఁ జెప్పితిమి.

సరళ వకుళం జూచి ‘ సఖీ ! ఆమె యెవ్వరు ? ’ అనియెను.

వకు—అంతభయముతో నడుగుచున్నావేమి ? భయములేదు.

ఆమె నిప్పుడైనఁ బిలిపింపుదునా ?

సఖి—పిలుపుము !

ఆమెను దీసికొనివచ్చుటకై దాసి వెడలిపోయెను. అప్పుడు నరపతి పత్నిచుబుకమును బట్టుకొని 'చెలీ! ఇప్పుడేదో జరుగనైయున్నది. నామనసు దిగులుపడుచున్నది. నేనికఁ సహింపఁజాలను' అనియెను.

పత్ని—సఖా! ఇంకను మనసు కుదురుపఱచుకొనుము! అతిథుల యెదుటఁగూడ నిట్లుండుట బాగుగనుండునా? పినతల్లిగారు నీకొఱకు పూర్తిసంపత్తియుండలేదు—సీతతో ననేకపర్యాయములు కలహించియున్నది—అందువలననే నీమనసు పరిపరివిధములఁ బరితపించుచున్నది—నెమ్మదిపడుము! ఆశ్చర్యపడవలసినపని లేదు. ఊరకుండుము! అదిగో! ఆబాలిక వచ్చుచున్నది.

అతికష్టముతో నరపతి కన్నీటి నాఁపుకొని చేలాంచలమునచే గన్నులఁ దుడుచుకొనియెను. అంతలో నతఁడు గుమ్మమువైపు నాలకించి యావంకఁ జూచెను. దానితోఁగూడ నొకబాలిక ప్రవేశించెను. ఆమె రూప మపూర్వమైనది; వేష మపరూపమైనది—ఆజానులంబితమగు నామె వెన్నెల విడివడియుండెను. ఆమె గైరికవసనధారిణియై యుండెను. గళమున రుద్రాక్షమాలయుఁ గపోలములఁ గుంకుమరేఖ వామహస్తమునఁ గమండలువును, దక్షిణహస్తమునఁ ద్రిశూలంబు నామె ధరించి యుండెను. కైలాసవాసిని యగుసర్వమంగళాదేవి స్వ సమును విడిచి భూలోకమున నవతరించినట్లామె యగపడుచుండె. ఆకస్మికముగ నామెం జూచి నరపతి కాశ్చర్యపోయెను—ఆమెకన్నులఁ జలించుటలేదు—ఆమె సర్వాంగకములు నవసన్నములై పోయెను. ఆమెయుచాప్లనిశ్వాసము లొందిపోయెను. ఆమె విస్ఫారిత యామల

తోఁ దదేకదృష్టి నాసన్న్యాసినివంకనే చూచుచుండెను.

సన్న్యాసిని యగు బాలిక మెల్లమెల్లఁగ సరళయొద్దకు వచ్చి నిలిచెను. తోడనే యామె యేదియో చెప్పఁబోవుచుండఁగా నంతలో సరళ వకుళను గౌఁగిలించుకొని యామెహృదయమున మొగముంచి ' సఖీ! నన్నుఁబట్టుకొనుము! సఖీ! ఆస్వప్నము—నీకెన్నిసారులో చెప్పితిని—నేను మహారాజ్ఞిని గాను—ఈమెయే మహారాజ్ఞీమణియగును—అదియే యిది—' అని చెప్పుచు సరళ చటాలున లేచి సన్న్యాసినిపాదములపైఁ బడి కాతరస్వరముతో ' నీవే యగుము! నిమఁబోరురాజ్యమునకు మహారాజ్ఞీమణివి నీవే యగుము! రాణిని గావలయునని నేనెప్పుడు కోరుకొనుటలేదు. నాస్వామినిమాత్రము నాకొసఁగుము—తీసికొనిపోవలదు—తీసికొనిపోకుము! తీసికొనిపోయినచో నే నింక బ్రదుకఁజాలను' అనియెను.

సన్న్యాసినియు వకుళయును సత్వరముగ సరళను లేవనెత్తిరి. కాని యామె మూర్ఛితయై పోయెను.

ఇరువదియేడవప్రకరణము.

ఆయిరువురును సరళను బట్టుకొని తీసికొనిపోయి పర్యంకముపైఁ డఁబెట్టిరి. వకుళ యుపచారములను జేయుచుండెను. అప్పుడు ౹్యసిని తనకమండలుజలంబుల నామెమొగమునఁ జల్లుచుండెను. ౹ళ దాసదాసీజనంబులను సఖులను బిలువఁదొడంగెను. కాని సన్న్యా౹ని యామెను వారించి ' మఱేమియునుభయము లేదు. నీవు తొందరపడవలదు. నేనింతలో నీమెను సేదదేర్చెదను.' అనియెను.

అప్పుడు సరళ కన్నులు విచ్చి చకితదృష్టితో నలువంకలఁ గనుఁగొనియెను. అంతట సన్న్యాసిని "రాజకుమారీ! నేను నీస్వామిని దీసికొనిపోవుటకు రాలేదు. నీస్వామిను నీకిచ్చుటకై వచ్చితిని—అతఁ డిప్పుడు చాలవిపత్తులో నున్నాఁడు! ఆతనిప్రాణములఁ దీయుటకై పాపాత్ములుకొందఱు సంకల్పించుకొని యున్నారు. ఏయుపాయముచేనైన నిప్పు డాతని రక్షింపవలయును.' అనియెను.

ఆమాటలు విని సరళ వ్యాకులభావముతో సన్న్యాసినిరెండు చేతులను బట్టుకొని 'ఏమనుచున్నావు [illegible]! నేనుగూడ వచ్చెదను' అనియెను.

సన్న్యా—నీవు వచ్చి యాతని రక్షింపఁగలవా?

సర—ఏమి చేయుదును?

సన్న్యా—ఎట్లయిన నాతని విజయరాయనిప్రాసాదమునుండి యిప్పుడే తప్పింపవలయును.

సర—పద! పద! నేనాతని గన్నని పిలిచెదను—ఆయన నిశ్చయముగ నావిన్నపమును మన్నించును.

సన్న్యా—ఆతఁడు క్షత్రియవీరుఁడు—నిజముగఁ బ్రౌఢరాజ్యమునకు యువరాజు—మృత్యువును జూచియైనను భయపడి పలాయితుఁడు కాఁజాలఁడు—అతఁ డిట్టి విషయములలోఁ బరులమాటల నాలకించువాఁడు కాఁడు—వచ్చి నీవేమి చేయఁగలవు?

సరళ వకుళను గౌఁగిలించుకొని యేడ్చుచు నేడ్చుచు 'సఖీ! ఇఁకఁ జేయవలసిన కార్యమేది?' అనియెను.

సన్న్యా—నే వేడ్చిన నాసవాలిచ్చిపట్టెఁ బోయి యాతనికిఁ జెప్పుదును. అప్పు డాతఁడు శీఘ్రముగ విజయరాయనిప్రాసాదమును విడిచి సన్న్యాసి—నీవెందుకొఱకే నీయొద్దకు వచ్చితిని—అవశ్యమైన సమ్మతి!

సర—ఏమియాయెను, ముద్రిక [illegible]

సన్న్యా—నీచేతియాయుంగరమును నాకిమ్ము. అతఁడు దానిని బాగుగ గ్రహింపఁగలఁడు.

సరళ మాఱుమాటాడకుండ సత్వరితముగ సన్న్యాసినికిఁ దన యుంగరము నొసంగెను—ఆమెయు నాయుంగరమును దీసికొని యతి వేగముగ నాప్రాసాదమును విడిచి పోయెను. అప్పుడు రాజప్రాసాదమున కించుక దూరమునఁ ద్రోవప్రక్క నంధకారములో నొకవ్యక్తి యెవ్వరికొఱకో ప్రతీక్షించుచు నిలువఁబడి యుండెను. సన్న్యాసిని యావ్యక్తియొద్దకు వచ్చి నిలిచెను. అప్పు డావ్యక్తి 'అయినదా?' అని ప్రశ్నించెను. 'అయినది! ఇదిగో!' అని యాసన్న్యాసిని ప్రత్యుత్తర మొసంగెను.

వ్యక్తి—ఇప్పటికిఁ గార్యము పూర్తియైనట్లే—

సన్న్యా—తండ్రీ! నాకిఁక నిడుఁబ్రోలు రాజ్యమునకు మహారాజ్ఞి నగుట కిచ్ఛ లేదు.

వ్యక్తి—అది యేమి?

సన్న్యా—రాజకుమారియగు సరళం జూచినతోడనే నాకా కోరిక వదలిపోయినది. నేనింతవఱకును మీయానతిని శిరసావహించుచుంటిని. ఈవిషయమునమాత్రము మట్లు చేయఁజాలను.

వ్యక్తి—పదునాలుగేండ్ల నాప్రయత్న మంతయు నీవిధముగఁ బాడుచేయుదువా? బిడ్డా! తుదకు నీవు చేయఁదలఁచుకొన్న దిదియా?

సన్న్యా—మీయాజ్ఞ లన్నియుఁ బ్రతిపాలించెదను—సరళ హృదయమునుండి స్వామిని విడఁదీయఁజాలను.

వ్యక్తి—పరముకొఱకు—దేశముకొఱకు—ప్రతీకారము కొఱకు—సుఖముకొఱకు—నాకొఱకు—అంతయుఁ జేసితీరవలయును.

సన్న్యా—తండ్రీ ! నిరర్థకముగ నాకిట్టి ప్రలోభముం గల్పింప వలదు. ప్రేమసన్నిధానమున రాజ్యసుఖమును, ధర్మకర్మములును నెంతపాటివి ? మీయొద్ద దాఁచుట యెందులకు ?—మూఁడుసంవత్సరములకిందట నొకనాఁడు నాకు యువరాజుం జూపి యీరేఁడే నిమఁ బ్రోలు రాజ్యమునకు [illegible] నాకు చెప్పియుం టిరి కాదా ? ఆ[illegible] హృదయమున నిలుపు[illegible] దాసను. [illegible] రిక యున్నది. అయినను దానినిప్పుడు త్రోసిపుచ్చితిని—నాకంతకును ప్రేమాస్పాత్రియును నిమఁబ్రోలు రాజ్యమునకు మహారాజ్ఞిఁ జేయుటకై చేతనైనంత ప్రయత్నము చేసి చూచెదను.

అవ్యక్తి నిశ్శబ్దముగ నిలువఁబడి యాసన్న్యాసిని భావోద్దీప్త వచనంబుల నాలకించుచుండెను; ఏమియు మాటాడలేదు. సన్న్యాసిని యిఁక నూరకుండుటం జూచి యప్పు డావ్య[illegible] 'నీయిష్టమువచ్చినట్లు చేయుము. ఇప్పుడు రామరాయలు [illegible] గావింపవలయును' అనియెను.

సన్న్యా—ఆతని ప్రాణరక్షణము చేసెద నని రాజకుమారి కిప్పుడే మాట యిచ్చి వచ్చితిని.

వ్యక్తి—అట్లయినచో నిఁక నాలస్యము చేయవలదు.

ఆసంభాషణానంతరమున నిరువురును విజయరాయల ప్రాసాదాభిముఖులై వెడలిపోయిరి.

ఇరువదియెనిమిదవప్రకరణము.

మంత్రికుమారుఁ డగు విద్యాధరుఁడు సరళతండ్రి. అంతియకాక చిన్నతనము నుండియు రామరాయ [illegible] ప్రాణముకంటె నెక్కువుగఁ బ్రేమించుచుండెను. విజయరాయని ప్రాసాదమునం జరిగిన దారుణకృత్యము విద్యాధరునకుఁ బ్రథమముననే తెలియవచ్చెను. మురళ సఖి యగు కమలయు, మురళయు, విద్యాధరుఁడును జిన్నతనమునుండియు నొకచోఁ బెరిగినవారు. విశేషించి కమలకు విద్యాధరుఁడన్న, నెంతయో గౌరవము—ఎంతయో సోదరప్రేమ! విద్యాధరుఁడు కూడ నామెను దన సోదరికంటె నెక్కుడుగఁ బ్రేమించుచుండెను. మురళ పడకటింటి ప్రక్కగదిలోనే కమల శయనించుచుండును. మురళావిజయరాయల సంభాషణములవలన నారాత్రియామెకు నిద్రాభంగ మయ్యెను. ఇంతరాత్రివేళ వారేమిమాటాడుకొనుచున్నారో వినవలయు నని యామె యాద్వారమునొద్దకుఁ బోయి చెవులొగ్గి వినుచుండెను. ఆమాటలు విన్నతోడనే యామెకొయ్యయై పోయెను—కాని యంతలోఁ దెలివి దెచ్చుకొని విద్యాధరుని యింటికిఁ బోయి యాతని శయనమందిరద్వారమునొద్ద నిలువఁబడియెను. ఆగృహద్వారము లోపల బంధింపఁబడి యుండలేదు. అందుచే నామె యనాయాసముగ లోపలఁ బ్రవేశించెను. లోపల దీపము వెలుఁగుచుండెను. అప్పుడు కమల మెల్లఁగ నాతని సమీపించి చేతులతోఁ దట్టి లేపెను. విద్యాధరుఁడులికిపడిలేచి యట్టి యసమయమున దనపడకటింటికి వచ్చియున్నకమలం జూచి యదిరిపడి "ఏమికమలా! ఇంతరాత్రివేళ వచ్చితివి?" అని యడిగెను.

కమల గద్గదస్వరముతో "అతిదారుణకృత్యము జరగిపోయిన

ది! విజయరాయలు మహారాజును హత్య గావించినాఁడు—ఇఁక రామరాయలుకూడ నాతనిచేతులలోఁ బడిపోవును—నీవిప్పుడేపోయి రామరాయల నాప్రమాదమునుండి తప్పింపుము! రామరాయల ప్రాణముల నెట్లయినఁ గాపాడుటకై ప్రయత్నింపుము. ఇఁక నేనిచ్చట నుండఁగూడదు" అనిచెప్పి కమల సత్వరముగ వెడలిపోయెను. విద్యాధరుఁడు చటాలున లేచి దుస్తులను దొడిగికొని రామరాయలు శయనించియున్న గదియొద్దకుఁ బోయెను. అచ్చట ద్వారపాలకులు లేరు. నలుదెసలను రక్తచిహ్నము లగపడుచుండెను. అతఁడు మందిరమునఁ బ్రవేశించి చూచెను. ఆకస్మికముగ నప్పు డాతఁ డెట్లయ్యెనో వర్ణింపఁజాలము. అతఁ డాయింటినుండి వెడలి ప్రక్కగదిలోనికిఁ బోయి చూచెను. రామరాయ లచ్చటను లేఁడు—ఆగృహముకూడ రక్తచిహ్నితమై యుండెను. అతఁడు వెనుకకు మరలెను; కాని ద్వారమునొద్ద స్తంభితుఁడై పోయెను. అప్పుడు విద్యాధరుఁడు తనలో "నేనిప్పు డీయింటినుండి వచ్చుచున్న నెవ్వరైనఁ జూచినచో నేనే మహారాజును జంపినట్లు సందేహింపఁగలరు. కావున నేనిప్పుడీ గవాక్షద్వారమునుండి యువ్వలకుఁ బోయెదను. రామరాయల కీవృత్తాంత మెట్లో తెలియుటచే నాతఁడు ముందుగనే యీప్రాసాదమును విడిచి తనమందిరమునకుఁ బోయినను బోయియుండవచ్చును. నేనిప్పుడే యాతని యొద్దకుఁ బోయి యీభయంకరవృత్తాంతమును దెలియఁ జేసెదను—తనమందిరములోఁ దండ్రినే చంపుకొన్న విజయరాయలు రామరాయలనుగూడఁ జంపఁ దలఁచి యుండె ననుటలో వింత యేమున్నది?" అని భావించుకొనియెను.

అతని మనసు మనసులో లేదు. ఈప్రపంచమంతయుఁ దలక్రిందై పోవుచున్న ట్లాయెను. "ఎంతటి ఘాతుకకృత్యము! ఎంతసాహస

ము! ఈమహామారణతంత్రమున రామరాయలుకూడఁ బడిపోలేదుగ
ద? ఆయిల్లంతయు—ఆపర్యంకమంతయు రక్తసిక్తమై యున్నదే! రా
మరాయలుకూడ హత్యకావింపఁబడినచో నాతనిమృతకళేబరముకూడ
నచ్చట నుండదా?—ఏమో! ఆనరపిశాచముల క్రూరకృత్యముల
యం దెట్టిరహస్యకల్పనము లున్నవో? నిడుఁబ్రోలురాజ్యసింహాసన
మీవిధముగ నాశనమైపోయినదా? ఈమహారాజ్యలక్ష్మి యీవిధముగ
రక్తవాహినులలో నీఁదుకొని పోవుచున్నదా? ఛీఛీ! విజయరాయా!
మహావీరుఁడ వనిపించుకొన్ననీకు నిదురించుచున్న తండ్రిని గుమారుని
ఛురికానిహతులం జేయుటయే శూరకృత్యముగాఁ దోఁచినదా? ఆఁడు
దాని మోహజాలములం బడిపోయినవాని కిఁక వివేక మెక్కడిది?—
పాపభీతి యెక్కడిది? ఏవిషయమునందును యువరాజా నీకడ్డము రా
లేదే! మహారాజు నీకింతటిగౌరవ మొసంగినందులకుఁ బితృఋణము
బాగుగనే తీర్చుకొంటివి! ధర్మము విజితమైపోయినది—దైవము విప
రీతమైపోయినది—విధివిధాన మిట్లే యున్నది కాఁబోలును—హా!
ఇఁక సరళ నేమని యూరడింపఁగలను? ఒకవేళ రామరాయలు—కా
నిమ్ము! కడసారి యొకసారి పోయి చూచెదను—ఏమైన నేమి చేయఁ
గలము?" అని యీవిధమగు నాలోచనాపరంపర లాతనిహృదయము
నం దొక్క నిమిషములోఁ బెనవేసినవై పోయెను. అతఁ డధికావే
గముతో గవాక్షద్వారమునుండి యవ్వలకుఁ బోయి సత్వరముగ నొక
గుఱ్ఱము నెక్కి వాయువేగముతో మహారాజప్రాసాదాభిముఖుఁడై
పోయెను.

ఇరువదితొమ్మిదవప్రకరణము.

—:0:—

రాత్రియంతయును సరళకు నిద్రపట్టలేదు. ఆమె యురిలోఁ దగులుకొన్న విహంగివలెఁ గొట్టుకొనుచుండెను. ఆకస్మికముగ నవ్వల నేదియో యడుగుల చప్పుడు వినవచ్చుటచే నామె యావంకఁ దిలకించెను. తోడనే యామె యాదిక్కునకుఁ బరుగెత్తెను. స్వామిపదశబ్దము నామె బాగుగ గుర్తింపఁ గలదు. చటాలున నెదురుగఁ బోయి సరళ భర్తను గౌఁగిలించుకొనియెను; ఇఁక హృదయావేగము నడఁగించుకొనఁ జాలక వెక్కి వెక్కి యేడువసాగెను. రామరాయ లామె నాలింగనము చేసికొని పరమాదరముతోఁ "సరళా! నీకింత యధైర్యమెందులకు? ఇప్పుడు నాకు మహావిపత్తు కలుగనై యున్నమాట నిజమే-కాని నేను నీమూలమున రక్షింపఁబడితిని. నీవు నీయుంగరమును బంపి యామూలమున నన్ను హెచ్చరింపఁ జేసితివి. సన్న్యాసిని నాకెల్లసంగతుల నెఱింగించినది. కాని దో నాకేమియుఁ దెలియకయే యుండును-ఇదిగో నీయుంగరము" అనియెను.

సరళ సన్న్యాసినివృత్తాంత మంతయుఁ గ్రమముగ స్వామికెఱింగించుచుండెను. ఇంతలో వెలుపల నేదియో శబ్దము వినవచ్చెను—రామరాయలు చెవియొగ్గి యాలకింపసాగెను—ఆశబ్ద మశ్వపదశబ్దమువలె నుండెను—అంతలో నొకదాసి "యువరాజా! మంత్రికుమారుఁడు వచ్చియున్నాఁడు. ఆవశ్యకకార్యముండుటచే మీతో మాటాడవలయు నని చెప్పుచున్నాఁడు" అనియెను. అప్పుడు సరళ తనలో "ఏదియో విపరీతమున్నది. కాకున్న నింతటిరాత్రివేళ మంజనకుఁ డేల వచ్చును" అని యనుకొని దాసితోఁ "శీఘ్రముగ లోనికి రమ్మనుము!" అనియెను. దాసి వెడలిపోయెను.

కొలఁదిసేపటిలో విద్యాధరుఁడు లోనికి వచ్చి యెదురుగఁబోయి కంపితహస్తములతో రామరాయలను కౌఁగిలించుకొని కంపితస్వరముతో "ఇంతవఱకు దైవానుగ్రహముచే శుభమే జరగినది. మరల నొకరినొకరు చూచుకొనఁ గలిగితిమి. పాపము—" అనియెను.

సరళ నిశ్చేష్టయై నిలువఁబడిపోయెను. ఆమె సర్వాంగములును గంపించిపోవుచుండెను. అప్పుడు రామరాయలు "మామా! ఏమిజరగినది?" అనియెను.

విద్యా—వృద్ధమహారాజు హత్య గావింపఁబడియెను.

'ఆ! ఆ! ఏమియీదారుణము!" అని సరళ నిలువునఁ గూలఁబడిపోయెను. వకుళ యామెను బర్యంకముపైఁ జేర్చి యుపచారములఁ జేయుచుండెను. రామరాయ లామాటను విశ్వసింపఁజాలక "ఇది నిజమా? నీవు పొరపాటుపడుచున్నావు" అనియెను.

విద్యా—నేను కన్నులారఁ జూచి వచ్చితిని,పొరపాటు కాదు—నాయనా! నెడఁబ్రోలురాజ్యమునకు వినాశకాలము వచ్చినది.

రామరాయలు కన్నీటి నాఁపుకొనఁ జాలకపోయెను. అతఁడు తనపితామహుని మిగులఁ బ్రేమించుచుండెను. అతఁడు దుఃఖించుచుండుటం జూచి విద్యాధరుఁడు "కుమారా! ఇది దుఃఖమునకు సమయము కాదు. నీకొఱకుఁగాదు—ఈసమస్తరాజ్యముకొఱకును నీప్రాణరక్షణ మావశ్యకమైయున్నది—" అనియెను.

రామ—ఇప్పుడు నేనేమిచేయవలయును?

విద్యా—నీవింకను నిచ్చటనే యున్నచో నీప్రాణములను గాపాడుకొనుట మిగులఁ గష్టము—పితృహత్య గావించిన కఠినహృదయుఁడు నిన్నుఁ జంపుటకుమాత్రము సందేహించునా?

రామ—పిఱికివానివలెఁ బాఱిపోవుటయా?

విద్యా——సైన్యము లన్నియు నాతని యధీనమునం దున్నవి. నీవిప్పుడు కొన్నిదినములవఱకు నెచ్చటనైన దాఁగియుండుట మంచిది. ప్రజాభిప్రాయమును, సైనికాభిప్రాయమును నీయెడల నెట్లుండునో గ్రహించి నీకు వార్తనంపెదను.

రామ——నేనెక్కడకుఁ బోవుదును?——హా! భద్రారణ్యమునకుఁ బోయి దేవీమందిరమునం దుండెదను——నీవచ్చటకు నాకు వార్త నంపుము.

విద్యా——కుమారా! ఇప్పటినుండినీవు నిమఁబోవ్రేలు రాజ్యమునకు మహారాజవు——నీవిచ్చట లేనిదినములలో నీరాజ్యపరిపాలన మెట్లు జరగును? కావున నెవ్వరెవ్వరి నేయేయుద్యోగమునందు నియమింపవలయునో నియమించిపోవుట నీకుఁ గర్తవ్యము.

రామ——మామా! నీవు నీతనయయగు మహాలక్ష్మిని రక్షించుకొనుచుఁ బ్రధానమంత్రివై నాకుఁ బ్రతినిధివై యుండెదవు గాక! సేనానాయకులను బ్రధానోద్యోగుల నందఱను నామాముగ నీవే నియమింపుము——అదియే నాయాజ్ఞగఁ బ్రకటింపుము.

విద్యా——ప్రాతఃకాలముననే నేనువిూయాజ్ఞను బ్రకటించెదను.

రామ——నాకుఁ బ్రతిదినమును వార్తల నంపుచుండుము. సైనికులును, సరదార్లును, రాజబంధువులును, రాజోద్యోగులును నాయాజ్ఞ నతిక్రమింపరని తలంచెదను.

విద్యా——శక్తివంచనము లేకుండ వారెల్లరు నీపక్షమునం దుండునట్లే చేయుటకు నేనెల్లవిధములఁ బ్రయత్నించెదను.

రామ——ఇఁక జెప్పవలసిన దేమియును లేదు. సరళ యున్నది——అమాయకురాలు——ఏమియు నెఱుఁగదు——నీబిడ్డ——ఇఁకఁ జెప్ప వలసిన దేమున్నది?

విద్యా—కుమారా! అది నావిధాయకకృత్యము కాదా? ఆ విషయమై యింతగఁ జెప్పవలయునా? నీవు నిశ్చింతుఁడవై యుండుము.

రామ—అట్లయినచోఁ బోయెదను.

విద్యా—ఇఁక నాలసింపరాదు.

రామ—లేదు—ఆలస్యము లేదు. ఒక్కసారి సరళతో మాటాడి—

విద్యా—గుఱ్ఱము సిద్ధముగనే యున్నది.

రామ—సరే—మిగుల జాగరూకతతోఁ గర్తవ్యకార్యముల నిర్వహింపుము. ఇఁక నిచ్చట నాలస్యము వలదు.

ముప్పదియవప్రకరణము.

సరళహృదయావస్థ వర్ణనాతీతమై యుండెను. ఆమెకన్నులనుండి యశ్రుధారలు ప్రవహించుచుండెను. హృదయము బ్రద్దలుచేసికొని యామెప్రాణములు వెడలిపోఁ జూచుచున్నట్లుండెను. కాని ప్రాణేశ్వరుని యాసన్నవిపత్సమయమునఁ దాను గళవళపడుచుండుట యశుభసూచకముగా నామెకుఁ దోఁచెను. అప్పుడు ప్రాణనాథుని కొఱకామె తనహృదయమున లేనిబలమును దెచ్చుకొనియెను—స్వామికొఱకామె తనప్రాణములనైన నర్పింపఁగలదు—ఆమె కన్నీటిని దుడిచికొని నాథునిం జూచి “నాథా! ఇఁక నాలస్యము చేయఁదలదు—ఇప్పుడే యీ పంచమహాపాతకపట్టణమును వదలిపోంము!”

సరళమాటలకు రామరాయలు విస్మితుఁ డయ్యెను—ఆమె

యంతటిధైర్యముతో సెలవిచ్చునని యాతఁ డనుకొనలేదు—ఆమె యేడ్చుచు వలదని యడ్డగించినచో నాతఁ డేపనియును జేయఁజాలఁడు- ఆమె దుఃఖమును జూచినచో నాతనిగుండెలు పగిలిపోవును. అట్టిస్థితిలో నామెనువిడిచి పోవుట యాతని కశక్యమైయుండును. ఇప్పు డట్లేమియు నభ్యంతరము కల్పింపక సరళయే యాతనిఁ బ్రయాణము చేయుటం జూచి రామరాయలు విస్మితుఁ డయ్యెను.

రామ—ప్రేయసీ! నేను శీఘ్రముగనే వచ్చెదను. నీవధైర్యపడకుము. మన కష్టము లన్నియుఁ ద్వరలోనే తీరఁగలవు.

సర—నాథా! నాకధైర్యము లేదు.

రామ—నీవు సావధానవై యుండుము. నీతండ్రి నిన్నెల్లవిధములఁ గాపాడుచుండును. ఈసమస్తరాజ్యమునందును మనకాతని కంటె నాత్మబంధువు లెవ్వరున్నారు?

సర—ఇఁక నాలస్యము చేయవలదు. అది యేమి? ఏదియో చప్పు డగుచున్నది?

రామ—ఏమియును లేదు. భయముచే నీవట్లు భావించుచున్నావు. ఇఁక నేను పోయివత్తునా?

సరళయెంతో కష్టముతో నింతవఱకును దుఃఖము నాఁపుకొని యుండెను. ఇఁక నట్లు సహింపఁజాలకపోయెను. ఆమె కన్నీటినిమాత్ర మాఁపుకొన్నది కాని నోట మాటవచ్చినదికాదు. కుమారరాయలంతయును గ్రహించెను. ఇఁక నాలస్యము చేయుట మంచిది కాదని యాలోచించి యాతఁ డాదరపూర్వకముగ నామెను గౌఁగిలించుకొని బహిర్గతుఁ డయ్యెను. అతఁడు ద్వారమువఱకును బోయెను. అంతలో సరళ యున్మాదినివలెఁ జటాలునఁ బోయి యాతనిహస్తమును బ

"ప్రాణేశ్వరా! ఒక్కమాట—నేనెఱుఁగుదును—ఇఁక నేను మిమ్ముఁ

జూడఁజాలను—నేనెప్పటికిని మహారాజ్ఞినిగూడఁగాఁజాలను—మహారాజ్ఞి కాఁదగిన యామె యిచ్చటికి వచ్చియున్నది—ఆమెకే నేను నాయుంగరము నిచ్చితిని—అందుకొఱకు నాకంతగ విచారము లేదు. కాని-కాని—కాని—నాథా!—" అనియెను.

రామరాయనినయనము లశ్రుజలపూరితము లయ్యెను— ఆతని కంఠము రుద్ధమైపోవఁజొచ్చెను—అతిఁ డతికష్టముతో "ప్రియతమా! సరళా! చెప్పుము! చెప్పుము! నీకేమి చెప్పవలయు నని యున్నదో చెప్పుము—నారాజ్యము, నాసింహాసనము, నాగౌరవము, నాప్రాణము కూడ నాకు నీకంటెను బ్రియమైనవికావు." అనియెను.

అప్పుడు సరళ రుద్ధకంఠముతోఁ గంపితస్వరముతో "ప్రాణేశ్వరా! నీవెవ్వరిని మహారాజ్ఞిగాఁ జేసినను నాకుఁ గష్టము లేదు—కాని—నాబిడ్డ—" అనియెను.

రామ—ప్రాణేశ్వరీ! నీకేమని చెప్పుదును? నీగర్భమునఁ గుమారుఁడే కానిమ్ము—కుమార్తెయే కానిమ్ము—ఈనిముఁ బోలురాజ్య సింహాసనము నధిష్ఠించితీరును. పరమేశ్వరునిసన్నిధిని—ఆసన్నమృత్యు దేవతాసమ్ముఖముః—నేనీశపథముం జేయుచున్నాను—శతసహస్ర వివాహములైనను నాకు నీవే మహారాజ్ఞివి.

సతి—త్వరపడుఁడు! త్వరపడుఁడు! నలువంకలఁ గలకలధ్వనులు వినవచ్చుచున్నవి. తెల్లవాఱ వచ్చుచున్నది.

రామ—తెల్లవాఱుటకు ముందుగనే నేను వెడలిపోవలయును. నేను ప్రతిదినమును నీక్షేమమును దెలిసికొనుచుండెదను.

అని చెప్పి రామరాయఁ డొకసారి సరళను ముద్దుపెట్టుకొని సత్వరముగ నచ్చటనుండి వెడలిపోయెను. ద్వారమునొద్ద సిద్ధముగ నున్న యశ్వము నధిరోహించి రామరాయ లుత్తరాభిముఖుఁడై బయలుదేఱి పోయెను.

సరళ మూర్ఛితయై నిలిచినచోటనే పడిపోయెను. సఖులు వచ్చి యామె కుపచారములు గావించిరి గాని యామెకుఁ దెలివి కలుగలేదు. అందఱు నామెను బరివేష్టించి దుఃఖింప నారంభించిరి. ఆమె యేమగునో యని యందఱును భయపడు చుండిరి. సఖులకందఱకు నామెయనినఁ బ్రాణము. ఇఁక వారెట్లు సహింపఁగలరు!

ముప్పదియొకటవప్రకరణము.

యువరాజు శయనమందిరద్వారమునఁ గావలియున్న ద్వారపాలకుల కారాత్రి గడచుట లేదు. అంతటి భయంకరరాత్రిని వారెన్నఁడును జూచియుండలేదు. అంతట నంధకారబంధురముగ నుండెను. ఏమియు నగపడుటలేదు. ఆయంధకారము ఘనీభూతమై పిశాచరూపమును ధరించి యుండెను. ప్రపంచమంతయు నంతర్హితమైపోయి నప్పుడుకూడ నంతటినిశ్శబ్దభావ ముండదని వారు భావించుకొనుచుండిరి. ఆనిశ్శబ్దసమయమున నలువంకలనుండియుఁ బిశాచములు కరతాళధ్వనులు చేయుచు నరకంకాళగ్రస్థమై వచ్చుచున్నట్లుగ వారికి బోధయయ్యెను—నడుమనడుమ గుడ్లగూబలు కూయుచుండెను; నక్కలు వికృతముగ నఱచుచుండెను.

ఎల్లయెడల భయంకరముగ నుండెను. అంతట నేదియో యొకభయంకరచ్ఛాయ యావరించుకొనియెను. ద్వారపాలకులు మాటాడుటకుఁగూడ భయపడుచుండిరి—ఊపిరివిడుచుటకుఁగూడ వారికి భయముగనుండెను—అప్పు డాయిరువురును శిలావిగ్రహములవలె నిలువఁబడియుండిరి. వ్యాకులనయనములతో నొకరినొకరు చూచుకొనుచుం

డిరి. ఇరువురును మాటిమాటికిఁ దూరపుదిక్కునకుఁ జూచుచుండిరి. ఎంతకును జెల్లవాఱుట లేదు.

అప్పు డొక భయంకరపిశాచమూర్తి తమవంకనే వచ్చుచున్నట్లు వారికిఁ దోఁచెను. అంధకారములో నాకారము బాగుగ నగపడుటలేదు. కాని యాయంధకారములో నాపిశాచనయనములు నిప్పుకణములవలె మెఱయుచుండెను. ఆపిశాచనిశ్వాసోచ్ఛ్వాసములనుండి యగ్నిస్ఫులింగములు వెడలుచుండెను; పదశబ్దములచే రాజప్రాసాద మంతయుఁ బ్రకంపితమై పోవుచుండెను. వారావంకఁ జూడఁజాలకపోయిరి. వారు రాత్రియంతయు ననేకభయంకరదృశ్యములం గాంచుచునే యుండిరి; కాని యవి యన్నియు ఛాయామాత్రములు—ఇప్పుడు వారాభయానకమూర్తిం గాంచి ప్రాణభయముచే నూర్ధ్వశ్వాసములు విడుచుచు నటనుండి పలాయితులై పోయిరి.

అది పిశాచము కాదు—మురళి!—పిశాచముకంటెను భయంకరస్వరూపిణి యగుమురళి—రామరాయని రక్తమును బ్రవహింపఁజేయుటకై మురళి యున్మత్తయై యాతనిశయనమందిరమునొద్దకు వచ్చుచుండెను. ఒకసారి నరశోణితముం జవిచూచిన క్రూరజంతువు మరల నట్టిరక్తముకొఱకు నున్మత్తమై తిరుగుచుండునో మురళికూడ నట్లు తిరుగుచుండెను—అప్పుడు మురళికి హితాహితజ్ఞానము లేదు—మురళి యాఁడుసింగమువలె నుఱుకలు వైచుకొని వచ్చుచుండెను.

ద్వారపాలకులు పలాయితులై పోయిరి—ఇఁక నచ్చట నెవ్వరును లేరు. అప్పుడు మురళి ద్వారముపైఁ గరాఘాతము చేసిచూచెను; తలుపులు లోపలగొళ్లెము వేయఁబడి యుండెను. రామరాయలునిదురించినప్పుడు లోపల గొళ్లెము వైచుకొని యుండెను. ఆగదిలోఁ బ్రవేశించుట కింకొకద్వారముమాత్ర మున్నది—ఆద్వారమార్గమునఁ

ప్రవేశింపవలసి వచ్చినచో మహారాజు శయనించిన గదిమధ్యమునుం
డి పోవలసియుండును.

రక్తసిక్తశయ్యాభీకరంబగు మహారాజుశయనగృహమునఁ బ్రవే
శించుటకు మురళిహృదయముకూడఁ గంపించిపోవుచుండెను. అప్పు
డామెకూడ నొకనిమిషమువఱకు సంతటను భయంకరదృశ్యములం
గాంచెను. కాని యామెహృదయము వజ్రముకంటెను గఠినతరంబగు
వస్తువుచే నిర్మింపఁబడినది !—అప్పుడు మురళి తన యధైర్యముంగూర్చి
నవ్వుకొనుచు రాక్షసివలె నాయింటఁ బ్రవేశించెను. కాని ఆమె యా
పర్యంకముపై చూచుటకు సాహసింపఁజాలకపోయెను. ఆమె యతివే
గముగ నాయింటిప్రక్కనేయున్న రామరాయలశయనమందిరద్వారము
ను నిశ్శబ్దముగఁ దెఱచి యాలోపలఁ బ్రవేశించెను.

కాని పక్షి యెగిరిపోయినది. ఆగృహమున యువరాజు లేకుం
డుటచే నొక్కసారిగ మురళిహృదయము విఘూర్ణమానమైపోయెను.
ఆమెకన్నులు చీఁకటులు గ్రమ్మెను—అప్పటి యామెభయంకరవికృత
వదనమును గాంచినచో నెంతవారలకైనను హృదయము చెదరిపోక
మానదు. అప్పుడు మురళి సంపూర్ణముగ నున్మాదిని యైపోయెను—
అధికసురాపానముచేసినట్లవశయైపోయెను. కాని శీఘ్రముగనే యా
మె తెలివి దెచ్చుకొని, ఏమికావలయునో యుక్తయినది. రామరాయ
లీసంగతి నెట్లో తెలిసికొని పాఱిపోయినాఁడు. నిజముగ నాతఁడు భయ
ముచే రాజధానినిగూడ విడిచి పోఁగలఁడు—ఆతఁడు బాలకునికంటె
నధముఁడు—ఆతఁడు నిజముగ నీనగరమును విడిచిపోవును—ఇప్పుడ
నాయాసముగ నీహత్యాపరాధమంతయు నాతనితలపై మోపవచ్చును.
ఇదియే మంచిమార్గము—ఈతని శయ్యపైఁగూడ రక్తచిహ్నములం
గావించి యీకృపాణము నిచ్చట నుంచెదను. తొల్లవాఁడసిద్ధమాట సం

జటిలకు నాతనిమీఁదనే యనుమానము కలుగును—అందువలన నా కార్యము కొనసాగును—అందువలననే నేను మహారాష్ట్రునివలెఁ గాఁగనుగుదును' అని భావించుకొని మురళి మరల మహారాజుశయనగృహమునఁ బ్రవేశించెను. మహారాజుమృతదేహమునుండి రక్తము ప్రవహించుచుండెను. దుగ్ధఫేననిభంబగు పర్యంకమంతయు లోహితరక్తరంజితమైపోయెను. ఆదృశ్యముం గాంచినఁ బాషాణహృదయముకూడఁ గరఁగిపోవును—కాని మురళిహృదయము రాతిహృదయము. మెల్లమెల్లఁగ నామె శయ్యాసన్నమునకు వచ్చి తనపైఁటచెఱఁగు రక్తమునం దడిపి యచ్చటనుండి యువరాజశయనమందిరమునకు నా రక్తమును జిమ్ముకొనుచుఁ బోయెను—రామరాయలశయ్యపైఁ గూడ రక్తమును జిమ్మి మెల్లమెల్లఁగ నటనుండి వెడలిపోయెను.

ముప్పదిరెండవప్రకరణము.

మురళి తన శయనమందిరమునకు వచ్చి చూచునప్పటికి విజయరాయలు తనచేతులను గడుగుకొనుచుండెను. ఎన్నిసారులో గడుగుకొనియెను—ఎంతజలమునో యుపయోగించెను—గంటసేపటి నుండి యాతఁడట్లే చేయుచుండెను. కాని యారక్తచిహ్నములు పోయినవి కావు. ఆకస్మికముగ మురళి యచ్చటకు వచ్చుటం గాంచి యాతఁడు పిశాచమేమో యని యదరిపడి గుభాలున లేచి నిలువఁబడిపోయెను. అప్పుడు మురళి వికటహాసము చేయుచు "ఇట్టి సాహసముతోడనా మీరిన్ని యుద్ధములం జయించినది?' అనియెను.

విజయరాయలా మాటలను వినిపించుకొనకయే 'మురళీ! హ
స్తములను నరికివేయుము! చేతులను స్వచ్ఛముగఁ గడిగికొనుము! నేను
నిన్నుఁ బ్రతిమాలుకొన్నాను' అనియెను.

ముర—నేనట్లు చేయఁజాలను—భయమైనచోఁ గన్నుల మూ
సికొనుము!

విజ—మూసికొనలేదు నాకు మతిపోవుచున్నది.

ముర—మీమహారాజ్యమునకు సాహసము కలదని నేనెఱుంగుదు
ను—ఏమంచి చేసితి? నేనిప్పుడే చేతులఁ గడిగికొనియెదను. అప్పుడైన
ను మీరు బాగుగఁ జూడఁగలరుగద! భయము లేదుగద!

విజ—మురళీ! బాగుగఁ బరిశీలింపుము! నాచేతులయందు
రక్తచిహ్నములు ఏమియు లేవుగదా?

ముర—ఏవియు లేవు.

విజ—ఇదిగో! ఇంకను స్పష్టముగ నగపడుచునే యున్నవి. ఎం
తసేపో కడిగితిని. వదలలేదు. బాగుగ దీపము వెచ్చి చూడుము!

ముర—చాలుఁజాలు! నాకుఁ గోపము వచ్చుచున్నది. పోయి
శయనింపుఁడు! నిద్ర వచ్చినయుఁ జక్కఁబడుదురు.

ఇట్లు చెప్పి మురళి చేతులఁ గడుగుకొనఁబోయెను. చేతులను
బాగుగఁ గడుగుకొని క్రొత్తవస్త్రములను ధరియించెను; పిమ్మట రక్తరం
జితంబు లగు వస్త్రములను గాల్చివైచెను. ... కముగ నాయింటిలో
నగ్నిజ్వాలలు ప్రజ్వరిల్లుటం జూచి విజయరాయలు ... గుభాలున
లేచి నిలువఁబడియెను. ... "మురళీ! ... —
మీ ధైర్యము—చీమ చిటుకుమన్నను ... దిగ్గున లేచి పో..
ట్లగపడుచున్నది! మీరు యుద్ధముల నెట్లు చేసితిరి?" అనియెను.

విజయరాయ లేమియును మాటాడలేదు. అప్పుడు మురళి యూ

తనిపార్శ్వమునందు వచ్చి కూరుచుండెను. విజయరాయ లింకను భయముచేఁ బొలఁగుచుండుటం గాంచి ముని కోపముచే ముకుపుటముల దరుచుండ ‘మూఢుఁడ! మూర్ఖుఁడనునగవలెను—’ అని యతిగంభీరభావముతో ‘మిమ్ముఁ జూడఁగా నిజాను మతిపోయినట్లు బోధ యగుచున్నది—మీయమూలమున నాకుఁగూడ మతిపోవుచున్నది. ఇన్నాళ్ళు గడచిపోయినది. ఇఁక మీరు మహారాజులగుట యెప్పుడు?’ అనియెను.

విజయరాయలు మాటాడలేదు. మాటాడుటకు కాతనికి శక్తి కూడ లేకుండఁ బోయెను. అప్పుడు ముని ‘మహారాజు యిప్పుడు లేఁడు. యువరాజు కడుఁబయుతుఁ జెడిపోయినాఁడు. అంతటి భీరుఁడు నిశ్చయముగ నీరాత్రియే యీనగరమునుగూడ విడిచిపోయియుండును. ఇఁక నావిషయమున మీరు నిశ్చింతులై యుండవచ్చును. నేనాప్రాణము నాతని పద్మాంకముపై నుంచివచ్చితిని. అతనియింటను బాల్యంబుననుగూడ శిక్షను జన్మించవచ్చితిని. అనేక మహారాజును బంటి పలాయితుఁడై పోయె నని తెల్లవారుచుండఁగనే పరికరింపవలయును. అందఱు నట్లే విశ్వసింతురు. అందువలన [illegible] నిరాతంకముగా మీరు మహారాజు లగుదురు—నాథా! అప్పుడు నేను మహారాజ్ఞి నగుదును’ అనియెను.

వి.—ముని! నీవాప్రాణమును నామరాయల శయ్యనుండి నుంచి వచ్చితి నని చెప్పితివే! ఆకత్తి యిదిగో!—

ముని కోపముతో ‘కత్తి యెక్కడ? మీరు కాపురుషుని కంటె పతనము లైపోవుచున్నారేమి? మీచేష్టలం జూచిన నాకును సిగ్గగుచున్నది.’ అనియెను.

విజ—కత్తి కాదా? నా పిచ్చికెట్టుఁ గత్తి లేదా? ముని! నాచే

పులరక్తమింకను బోలేదు—ఇదిగో! రక్తములేదా?—శస్త్రచిహ్నములు!—జలములఁ జెమ్ము! ఇంకను చేతులఁ బరిశుభ్రపఱుపవలయును.

మురళ—మీరారు, మీరారు సకలకార్యములను ధ్వంసము చేయుదురు. అందఱి యెదుటకూడ నిట్లే ప్రవర్తించినచో సమస్తవృత్తాంతమును బయలుపడిపోవును.—అప్పు డేమగును? అప్పు డింక నేమిచేయఁగలము? ప్రధానోద్యోగులును, రాజబంధువులును, సరదారులు నేకమై మీశిరచ్ఛేదము గావింపకుండ నూరక విడిచెదరా?

విజయరాయలు పత్నివైపు నొకసారి యాలోచించుకొని పిమ్మట 'మురళా! ఆయున్మాదిని మరణించినది కాదా?' అనియెను.

మురళ యాయున్మాదినిమాటమఱచియేపోయెను. ఉన్మాదినియింకను జీవించియున్నదని చెప్పినచో నాతఁడు మఱియును భయభ్రాంతుఁడై పోవునని భావించి ప్రకాశముగా 'ఉన్మాదిని యిఁక లేదు. ఆమె మరణించినది' అనియెను. విజయరాయ లుత్సాహముతో లేచి నిలువఁబడి "ఇఁక భయము లేదు. ఈనాటినుండి నాసామ్రాజ్య మంతయు నా పరమైనది! నేఁటినుండి విజయరాయలను గాను. ఇప్పటినుండి నేను మహారాజను' అనియెను.

మురళ—నాథా! నిన్నే నెఱుఁగుదును. నీవే యీయనిమంబోత్రలుమహారాజ్యమునకు మహారాజుగా నుండుటకుఁ దగినవాఁడవు.

అప్పు డిరువురును నిర్విచారముగ శయనించిరి. కాని నిద్రించుటలేదు. మహారాజును, మహారాజ్ఞియు నైనతరువాత దా మేమేమి చేయవలయునో యాలోచించుకొనుచుండిరి.

మనుష్యుఁడే రాక్షసుఁడు—భగవంతుఁడు స్వయముగ రాక్షసులను సృష్టించుటలేదు—ప్రవర్తనములే మానవుల దానవులఁగా మార్చివైచుచున్నవి!

ఇది ప్రథమఖండము.

శ్యామల

ద్వితీయఖండము.

ప్రథమప్రకరణము.

రాజధాని నిన్నటిదినమున నెంతటిసంతోషపరిమాణంద విలాసములో మునిఁగి తేలుచుండెనో నేఁటియుదయమున నంతటిదుఃఖపరిపూరితమై యుండెను—ప్రజలవదనములయందు హాసచిహ్నమైన లేదు—మాట లేదు—నగరమందంతటను విషాదచ్ఛాయ యావరించుకొని యుండెను. రాజోద్యోగులు [illegible] లలోఁ [illegible] యిటునటుఁ దిరుగుచుండిరి. అంగడులన్నియు మూసివేయఁబడెను. సైనికులు దుర్గమునందక్కడక్కడ గుంపులు గుంపులుగఁ జేరి యేమేమియో మాటలాడుకొనుచుండిరి. ప్రజలందఱును భయవిస్మయాక్రాంతహృదయులై యుండిరి.

తెల్లవాఱకుండఁగనే నగరమందలి ప్రతిగృహమునందును మహారాజుమరణవార్త తెలిసిపోయెను. యువరాజు నగరమునువిడిచి పలాయితుఁడై పోయినసంగతియు నందఱకును తెలిసిపోయెను—ఈదారుణకృత్యమునుగావించినవా రెవ్వరో యెవ్వరికిని బోధపడుట లేదు. విజయరాయుని ప్రజలందఱును శంకించుచుండిరి—అతని స్నేహితుల కెల్లరును ముగ్ధులై యుండిరి. అతనివలన నిట్టికార్యము జరుగునని యెవ్వరు తలంతురు? ఇట్టియనుమాన మెవ్వరిహృదయమునందును గలుగలేదు. యువరాజు పలాయితుఁడై పోవుటయేల? అందువలననే విజయరాయుని

నిర్దోషి యని బోధపడుచుండెను. కొలఁదిదినములక్రిందటనే యాతఁడు సభామధ్యమున రామరాయలను భావిమహారాజని సంభాషించి యుండెను. ఇంతేకాక మహారాజు మరణించినచో యువరాజే మహారాజు కాఁగలఁడు. కాని యిప్పు డాతఁడెవ్వరికొఱకు భయపడి పాఱిపోయెను? నగరప్రజ లావిషయముంగూర్చి యేమియు నిశ్చయింపఁజాలక యచ్చటచ్చట గుంపులుగూడి యీసంగతినిగూర్చియే చెప్పుకొనుచుండిరి.

ప్రాతఃకాలమునుండియు సశ్వారోహకు లగు రాజోద్యోగులు నగరమంతటను దిరుగుచుండిరి. కొందఱు విజయరాయని ప్రాసాదమునుండి దుర్గమునకుఁ బోవుచుండిరి. కొందఱు రాజబంధువులయిండ్లకుఁ బరుగులెత్తుచుండిరి. మహారాజు మరణానంతరమున యువరాజు కనఁబడకుండుటచే రాజ్యవ్యవస్థ యెట్లు గావింపవలయునో యాలోచించుటకై విజయరాయలు సభగావించుట కేర్పాటు చేసి యందఱ నాహ్వానించుచుండెను. రెండుజాములైనపిమ్మట దేశమునందలిమాన్యులగువారందఱును సభకు వచ్చియుండిరి. సభారంగము పట్టఁజాలకుండెను. నగరమునందలిప్రజలలోఁ జాలమంది యచ్చటకు వచ్చియుండిరి. సభకు నెదుటనున్నవిశాలప్రదేశమునఁ బదివేలమందిసైనికులు వరుసలుతీరి సాయుధులై నిలిచియుండిరి. అందఱును విషాదభయవిహ్వలులై యుండిరి.

ఆకస్మికముగ వెలుపల జయజయధ్వనులు బయలుదేఱెను. కొలువుకూటమునకు రాజబిరుదాంకితుఁ డగు విజయరాయలు వచ్చుచుండెనని యందఱకును దెలియవచ్చెను. విజయతాయ లంగరక్షకపరివేష్టితుఁడై యుత్తమాశ్వము నధిష్ఠించి రాజప్రాసాదమునకు వచ్చుచుండెను. ఆతనివదనమండలమున విషాదరేఖ యావరించియుండెను. ఒక్కరాత్రిలోఁ బదియేండ్లవయసు చెల్లిపోయినవానివలె నాతఁ డగపడుచుండెను. ప్రజలాతనిమొగమువంకఁ జూచి పితృమరణ దుఃఖముచే

సహజముగనే యూతఁడట్లయిపోయెనని భావించుకొనుచుండిరి. విజయరాయలు మొట్టమొదట సేనాసమీపమునకు వచ్చి నిలువఁబడియెను. పిమ్మట సేనానాయకులతో సమాదరపూర్వకముగ సంభాషించెను. తరువాత సర్వారోహితమై సైనికపంక్తులనన్నిటిని దర్శించి వారలతో మధురసంభాషణము గావించెను. అంతటి వినయభావమును, సంతటి సద్భావమును సైనికు లెన్నఁడును జూచియుండలేదు—సైనికు లందఱును విజయరాయని నెయ్యమును ప్రేమించుచుండిరి. కాని యిప్పటివిజయరాయని చేష్టలవలన వారందఱును ముగ్ధులై మాటిమాటికి జయజయధ్వనులను జేయసాగిరి.

అప్పుడు విజయరాయలు గుఱ్ఱమునుండి దిగి సభామంటపమునఁ బ్రవేశించెను. కాని యచ్చటిసభ్యు లెవ్వరును సైనికులవలె నాతనియెడల సమాదరభావముం జూపుటలేదు. కొందఱుకొంద ఱాతనింగూర్చి జయధ్వనులం జేయుటకుఁ జాలఁబ్రయాసపడిరి. ఎల్లరు నేకగ్రీవముగ సంగీకరింపకుండుటచే గొందఱిజయధ్వను లధరోష్ఠములతోనే యణఁగిపోయెను. విజయరాయ లాసంగతి గ్రహించెను. ఆతనివదనమునం దప్పుడు విలక్షణచ్ఛాయ యావరించుకొనియెను. కాని యూతఁ డంతలోనే తన హృదయభావమును హృదయమునందే విలీనముచేసి మెల్లమెల్లఁగ సింహాసనపార్శ్వమునకు వచ్చి నిలువఁబడియెను—అప్పు డాతఁ డేమి చెప్పునో వినవలయు నని సభాసదు లందఱును వ్యగ్రులై యుండిరి. మొట్టమొదటఁ గలకలధ్వని నలుదెసలను బయలుదేఱెను. కాని విజయరాయ లేమియో మాటాడుట కుద్యుక్తుఁడై యుండుటచే నంతలో సభారంగ మంతయు నొక్కసారిగ నిశ్శబ్దమైపోయెను.

రెండవప్రకరణము.

అప్పుడు విజయరాయలు సభవంకఁ జూచి ‘సభాసదులారా! మీకొక భయంకరసమాచారముం దెలుపుటకై మిమ్ముల నిటకు రప్పించితిని. భగవంతుఁడు నాకిట్టికష్టముం గల్పించు నని నేననుకొనలేదు.’ అనునప్పటికి విజయరాయని కంఠము శోకరుద్ధమై పోయెను. ఆతనికన్నులశ్రుధారాపూరితము లయ్యెను. అది యంతయుం గాంచి సభ్యులు కూడఁ గన్నీటి నాఁపుకొనఁజాలకపోయిరి. గద్గదస్వరముతో విజయరాయలు మరలఁ జెప్పఁదొడంగెను. ‘మీ మహారాజు ఇఁక లేఁడు—ఘాతుకులచేతులలో నాతఁడు మరణించినాఁడు—ఆనందమహోత్సవదినముననే నిమ్మఁబోలురాజ్యమునకు సకోసము ఘటిల్లినది—ఏమని చెప్పుదును? హృదయము బద్దలై పోవుచున్నది. ఇంతటి విపరీతము జరగుటకు ముందుగనే నేనేల మరణింపనైతిని? ఇతరు లెవ్వరైన మహారాజును హత్యచేసినచో నీపాటికి వారిశిరచ్ఛేదముం గావించి యుందును—కాని—” విజయరాయ లిఁక మాటాడలేదు—మొగముపై వస్త్రమును గప్పుకొని యేడువసాగెను. సభ్యులుకూడ దుఃఖించిరి. అప్పుడు విజయరాయలు మరల ‘రామరాయలు చాలమంచివాఁడని మనమందఱము నెఱుంగుదుము. ఆతఁ డిట్టి తలంపుతో నున్నాఁడని నేను స్వప్నమునందైనఁ దలంచియుండలేదు—ఆతఁడే మహారాజగును. కాని యాతఁడు కాలవిలంబమును సహింపలేకపోయినాఁడు. ఈహత్యగావించినవా రెవ్వరో సభాసదు లందఱును జూచి తెలిసికొనుటకై నేను నాభవనమందిరద్వారముల నన్నిటిని దెఱచి యుంచితిని—రండు! అం[illegible]ను దిలకింపుఁడు—పామరుఁ డగు రామరాయలు వృద్ధమహారాజు నెట్లు చంపినదియు, నెట్లు భయముచే నగరమును విడిచిపోయినదియుఁ

తెలిసికొందురుగాక !' అనియెను.

ఆమాట లాలకించి సభ్యు లందఱును భయవిస్మితులై స్తంభితులై పోయిరి. ఎవ్వరు నేమియు మాటాడలేదు. అప్పుడు విజయరాయలు 'మహారాజుకళేబర మింకను నట్లే యున్నది. ఆయింటినుండి రామరాయల యింటివఱకు నెల్ల రక్తము చింది యున్నదో చూచెదరుగాక ! ఇంతేకాదు—ద్వారపాలకులను బంధించి రామరాయలు మాతండ్రిని జంపినసంగతికూడ వారివలనఁ దెలిసికొందురుగాక —ఇప్పుడు మీయభిప్రాయ మేమియో చెప్పుఁడు ! నేను మీకందఱకును జిరకాలసేవకుఁడను—మీయిష్టమును నెఱవేర్పఁగలిగినచో నేను చరితార్థుఁడ నగుదును' అనియెను.

కొన్నినిమిషములవఱకు నెవ్వరు నేమియు మాటాడలేదు. అప్పుడు సభలోనుండి మంత్రికుమారుఁ డగువిద్యాధరుఁడు లేచి నిలువఁబడియెను. అతఁ డేమి చెప్పునో వినవలయు నని యందఱును నిరీక్షించుచుండిరి. అప్పుడు విద్యాధరుఁడు "సభాసదులారా ! ఇట్టి ధర్మసంశయసందర్భమున నిదమిత్థ మని నిర్ణయింపఁగలప్రధానమంత్రి యగు మాతండ్రి రోగశయ్యయందున్నాఁడు—అతనికిఁ బ్రతినిధిగ నేనొకటి రెండుమాటలను జెప్పవలసియుండెను. ఇంతేకాక యువరాజిట లేనిసమయమున నాతనిఁగూర్చికూడ నొకటిరెండుమాటలు చెప్పుట యావశ్యకము—నేనాతనికి బంధువుఁడ నని యందఱును దెలిసినవిషయమే—అతనిజీవితములో నాతఁ డెన్నఁడు నిట్టిదుష్కార్యమును జేసియుండలేదు. ఈదారుణవ్యాపార మాతనిమూలమున జరగియుండలేదు—ఈమహారాజమరణవృత్తాంతమును నేనే యాతనికి మొదట నివేదించితిని—అప్పు డాతఁ డతికష్టముతో నామహాత్ములు తన్నుఁగూడఁ జంపెదరేమో యనుభయముచే నగరమును బరిత్యజింపవలసినవాఁ డయ్యె

ను. ఇంతియ కాని యాతఁడు దారుణకృత్యముం గూర్చి యెంతమాత్రము నెఱుంగఁడు’ అని చెప్పి యూరకుండెను.

అప్పుడు సభ్యులలోఁ గొందఱు ‘ఈసంగతి మొట్టమొదట నీ కెట్లు తెలిసినది? నీవెట్లు యువరాజునకుఁ జెప్పితివి? అప్పు డాతఁ డెట్టి యవస్థలో నెచ్చటనున్నాఁడు?’ అని ప్రశ్నించిరి. కాని విద్యాధరుఁడు కపటకపాయమున చెప్పను నిర్బంధముతో ‘నేనిప్పు డీప్రశ్నల కన్నిటికిని బ్రత్యుత్తరము చెప్పఁజాలను. కాని యాతఁడీహత్య చేయ లేదనిమాత్రము ఘంటాపథముగఁ జెప్పఁగలను. విశేషించి యిప్పు డాతఁడు మహారాష్ట్రనాఁడు—రాజశాసనవిషయంబున నాతఁడు తగినయేర్పాటులనుగూడఁ గావించి పోయినాఁడు—ఆతఁడు పోవునప్పుడు ప్రధానమంత్రి యస్వస్థుఁడై యుండుటచే నన్నుఁ బ్రధానమంత్రిగను సర్వాధ్యక్షునిగను నియమించియున్నాఁడు’ అనియెను. ఆమాటలు నాలకించి యందఱును బరిహసింపనారంభించిరి. అందువలన విద్యాధరునకు నందఱకు ననిష్టము కలిగెను. అప్పుడు సభామధ్యమునఁ గోలాహలము పుట్టెను. ఒకరితో నొకరు మాటలాడుకొనఁ జొచ్చిరి. స్పష్టముగ నేమాటలును వినవచ్చుటలేదు.

అంతటను సభ్యులు పోయి రాజభవనమును దిలకించిరి; ద్వారపాలకులవలన నన్నిసంగతులను దెలిసికొనిరి. తుదకు యువరాజే ద్రోహి యని నిర్ధారణచేసిరి. అప్పుడు రాజబంధువులలో వృద్ధుఁడగు సదాశివరాయలు సభ్యులనుద్దేశించి ‘యువరాజు ద్రోహియై పలాయితుఁడై పోయినాఁడు—మహారాజసింహాసన మిప్పుడు శూన్యమై యుండఁగూడదు—ఇప్పుడు మహారాజకుమారుఁడగు విజయరాయలే మహారాజగుఁగాక!’ అనియెను. సభ్యులందఱును జయజయధ్వనులను జేయసాగిరి.

ఆసమయమున విద్యాధరుఁడు మఱల లేచి మృదులస్వరముతో " సభాసదులారా! యువరాజు సింహాసనమును వీడిపోయినాఁడని మీరు చెప్పవచ్చును—సత్యము బయలుపడువఱకు—ఆతఁడు దోషి యనియే మీరు పరిగణింపవచ్చును—కాని యాతఁడు లేనప్పు డాతనిదేవియగు—ఆతనికిఁ బట్టమహిషి యగు సరళ గర్భమునం జనించు శిశువునకీరాజ్యసింహాసనము చెందవలసి యుండును—తండ్రి చేసినదోషమాతని సంతానమునకు వర్తింపదు—ప్రసవించువఱకు సరళయే మహారాజ్ఞిగా నుండుట న్యాయము.' అనియెను.

ఆతని మాటలను పాటించువా రెవ్వరును లేరైరి. సభ్యులలోఁ గోలాహలధ్వనులు బయలుదేఱెను. విజయరాయ లెవ్వరి యనుమతిని నిరీక్షింపక తనకుఁదానే సింహాసన మధిష్ఠించెను. ప్రజలందఱును జయజయధ్వనులం గావించిరి. వెలుపల సైనికులుకూడ జయధ్వనులం జేయసాగిరి. అప్పుడు విజయరాయలు సభ్యుల సంబోధించి 'మహారాజ మరణశోక సూచకముగ నగరమునం దొక నెలవఱకు నుత్సవములు నాఁపివేయవలయును—అనంతరము పట్టాభిషేకమహోత్సవము జరుగఁగలదు. నాసుఖములను [illegible] మఱచి కర్తవ్యకార్యములం దేమఱియుండక ప్రజల బిడ్డలం బోలెఁ బరిపాలింతు నని శపథము చేయుచున్నాను. మహారాజును హత్యగావించిన రామరాయలకు మరణదండనము గావింపవలయును. ఆతనిఁబట్టి యొప్పగించినవానికి లక్షనిష్కములను బహుమానముగ నొసంగుచున్నాను. విద్యాధరుఁడు రాజసభలో బహిరంగముగ రాజద్రోహమును బురికొల్పి యున్నాఁడు. కావున నాతనిని బట్టి కారాగారమునం దుంపవలయును. పిమ్మట నాతనిం గూర్చిన విచారణము జరుగఁగలదు. ఇఁక సభ చాలింతము గాక!' అనియెను.

జయజయధ్వనులతో సభముగిసెను. రాజభటులు విద్యాధరు [illegible] బంధించి తీసికొనిపోయిరి. అప్పు డున్మాదిని యగు శ్యామల జన [illegible] వచ్చి సభా [illegible] కరతాళములు వైచుచు ‘నేను—పిసుంబ్రోలు [illegible] మహారాజ్ఞమణిని—నే [illegible] న్నెఱుంగరా యేమి? ఎఱుఁగరా? నన్ను మఱచిపోయితి రేమి? [illegible] పోయితి రేమి?’ అనియెను.

అకస్మాత్తుగ [illegible] భయపరికంపితుఁడై గద్గదస్వరముతో ‘[illegible]! ఈ [illegible] బట్టి బంధింపుఁడు’ అనియెను.

అప్పుడు శ్యామల వికటహాసము చేయుచు ‘వలదు—వలదు—వలదు—[illegible]!—క్రూరరాక్షసుఁడా!’ అని కేకలు వైచు [illegible] గుండె గుభిల్లు [illegible]

మూఁడవప్రకరణము.

మూఁడుమాసములు గడచిపోయెను. రామరాయల సమాచారమేమియుఁ దెలియుటలేదు. విద్యాధరుఁ డాతని కెట్టివార్తను బంపఁజాలకపోయెను. విజయరాయలు సింహాసనము నధిష్ఠించిన దినముననే విద్యాధరుఁడు కారాగారమునం దుంపఁబడియెను. సర్వదా రాజభటుల కావలియం దుండవలసివచ్చుటచే నాతనికిఁ దప్పించుకొనిపోవుట కవకాశము కలుగుట లేదు—అట్టియాశయును లేదు. అందుచే రామరాయలకును విద్యాధరునకును బరస్పరము సమాచారములఁ దెలిసికొనుట

కుఁగాని కలిసికొనుటకుఁగాని యవకాశము లేకపోయెను.

భర్తృవియోగముచే సరళ కేయుంబవలు కన్నీటిలో మునిఁగి తేలుచుండెను. రామరాయలు వెడలిపోవుచున్నప్పుడు తన క్షేమసమాచారములం దెలుపుచుండెద నని చెప్పియున్నాఁడు—కాని మూఁడు మాసములైనను నాతఁడెట్టిసమాచారమును దెలిపియుండలేదు. ఆమె దుఃఖ మనునిమిషమును వర్ధిల్లుచునే యుండెను. ఇంతేకాక సరళ యిప్పుడు రాజధానియందుఁగూడ లేదు. ఆమె రాజధానియం దున్నచోఁ బ్రజల కామెయం దభిమానము కలుగునను నుద్దేశముతో మురళ యాలోచనము ననుసరించి విజయరాయ లామెను దూరమునఁ గేతకీదుర్గమునం దుంచెను. అచ్చట సరళ కేవలము వకుళ మాత్రము సహాయముగ నతిదుఃఖము ననుభవించుచు నివసించి యుండెను. నిమఁబ్రోలురాజ్యమునకు మహారాజ్ఞీమణియై సుఖింపవలసిన యామె యిప్పు డచ్చట దీనురాలింబోలి దుఃఖముల పాలై యుండెను. అందుకొఱ కామె దుఃఖించుట లేదు. స్వామిపాదదర్శన మిఁక లభింపదేమో యనియే యామె దుఃఖము. సరళ యేకాంతముగఁ దనస్వామికొఱకు బిగ్గఱగ నేడ్చుచుండును. ఇట్టి దుఃఖసమయమునం దామె సందఱును విడిచివైచిరి. కేవలము వకుళ యొక్కతె మాత్ర మామెతోఁ గష్టసుఖముల ననుభవించుచుండెను. వకుళ యామె నన్నివిధముల నూఱడించుచుండెను. కాని సరళమాత్రము తేఱుకొనుట లేదు.

నిర్జనంబగు నాకేతకీదుర్గమున సరళ యొకకుమారునిఁ గనియెను—ఎవ్వని శుభోదయసమయమున రాజ్యమంతయు నానందోత్సవములలోఁ దులదూఁగవలసి యుండెనో యాతని జననసమాచారమే యెవ్వరికిని తెలియకుండఁ బోయెను. తెలిసికొనుటకైన నెవ్వరును బ్రయత్నింపలేదు. సరళ తనచిన్నికుమారుని నొడియందుంచుకొని పరమా

హస్తములోఁ బదివేలముద్దులు పెట్టుకొని యేడ్చుచుండెను—ఆమె కిఁకఁ దనజీవితములో నేప్రయోజనమును లేదు—ఆశయును లేదు—కోరికయును లేదు—ఆశిశువుతక్క నామె కిఁక దిక్కేమియును లేదు. వకుళ యప్పు డామెచేతులను బట్టుకొని యశ్రుజలంబులఁ దుడుచుచు “సఖీ! కష్టములు కలకాలము నుండఁబోవు—అవశ్యముగ రామరాయలు తిరిగి రాఁగలఁడు—అప్పుడే నీకుఁ బ్రోలురాజ్యమునకు మహారాజగును—ఎప్పటివలె నాతఁడు నిన్నుఁ బ్రేమించి యాదరించును” అనియెను.

సరళ వకులమాటల కెట్టిప్రత్యుత్తరము నీయలేదు. కేవల మామెకన్నులనుండి దుఃఖాశ్రుధారలు ప్రవహించుచుండెను. ఆమె యప్పుడు తలయూఁచుచు “సఖీ! వకుళా! నాకెట్టిభాగ్య మిఁకలేదు. ఇట్టి సందిగ్ధసమయమునఁ బ్రధానమంత్రియగు నాపితామహుఁడు మరణించినాఁడు—నాతండ్రి కారాగారమున బద్ధుఁడై యున్నాఁడు—పరిజనులందఱు నుదాసీనులై యున్నారు—ఇఁక నాస్వామికి సహాయు లెవ్వరు? నాకెట్టియాశ లేదు” అనియెను.

మురళసుఖమునకుఁ బరిమితి లేదు. మురళయాశ లన్నియును ఫలించినవి. మురళ యిప్పుడు మహారాజ్ఞియైనది. ఆమెకు దాసదాసీజనులును, సఖులును లెక్కలేకుండ నుండిరి. ఆమెవిలాసములు వర్ణనాతీతములై యుండెను. ఆమెసామర్థ్యమునకవధిలేదు. అమెయే యిప్పుడు మహారాజ్ఞియై యున్నది. విజయరాయ లామెచేతులలోని కీలుబొమ్మయై పోయెను. అధికసుఖానందనిమగ్నయైన మురళ, దుఃఖిని యగుసరళ మాటయే మఱచియుండెను. సరళ యనునామె యీప్రపంచమునందున్న దనుమాటయే యామెకుఁ దెలియకుండఁ బోయెను. మురళ తన ప్రాసాదమున నిత్యోత్సవములతోఁ గాలక్షేపము చేయుచుండెను. ఆయుత్స

వతరంగములలో నొకనిమిషమైన దుఃఖిని యగుసరళకు స్థానము లేకుండఁబోయెను.

విజయరాయలు మహారాజైనపిమ్మటఁ గ్రమక్రమముగఁ బ్రజలందఱును విభ్రాంతిమూలకమైన తమయకృత్యమునకు వగవసాగిరి. విజయరాయుని రాజుగాఁ జేసినప్పటియానంద మిప్పుడు వారికి లేదు. ప్రబలపరాక్రమముతోఁ జండశాసనుఁడై, మహారాజగు విజయరాయలు ప్రవర్తింపఁదొడంగెను. ప్రజాపీడనము ప్రారంభమయ్యెను. విజయరాయలు తాను సింహాసనము నధిరోహించుకాలమున నెట్టి శపథములం గావించెనో యవి యన్నియు నిప్పుడు విపరీతములై పోయెను. విజయరాయుని హృదయము నిరంతరము దారుణాగ్నిజ్వాలాభీలమై మండిపోవుచుండెను—కాని యాబాధంగూర్చి చెప్పుకొనుటకుఁదావులేదు—బిగ్గరగనొక్కసారి యేడ్చుటకైన నవకాశములేదు—ఆయగ్నిజ్వాలలఁ జల్లార్చుటకైన నుపాయము లేదు—అసహనీయంబగునట్టి యాతనను లోలోపల సాగఁజే యనుభవింపవలసి యుండెను. కాని యాతఁడు దాని నెట్లుసహింపఁగలఁడు?

అందుకొఱ కాతఁడు సురాపానమునుజేయ నారంభించెను. ఇఁక రేయుంబవ లాతని కదేపని—నిరంతర మాతనిప్రాసాదము నృత్యగీతములతో మొనసిపోవుచుండెను. దేశదేశములనుండి యందగత్తెలగు వారాంగనలు నిత్యమును రావింపఁబడుచుండిరి—విజయరాయల కిప్పుడు రాజకార్యములపై మనసు లేదు—రాజభండారమును రెండుచేతుల వ్యయపెట్టుచుండెను.

ప్రధానమంత్రి యీవఱకే మరణించెను. పూర్వపు రాజోద్యోగులలోనొక్కరు నిప్పుడు లేరు. వారిస్థానములయందు, నీచులును, ఉన్మత్తులును. అజ్ఞులును, విలాసప్రియులును నగువారు ప్రతిష్ఠింపఁబడి

రి. దినదినమును ధనము కావలసివచ్చుచుండెను. అందుకొఱకుఁ బన్నులు వృద్ధియయ్యెను. ప్రజలు దరిద్రులై పడరానిపాట్లం బడుచు రామరాయలం దలంచుకొని దుఃఖింప నారంభించిరి. ప్రధానపరిషత్సభ్యులందఱును మహారాజగు విజయరాయనిచే నిరంతర మవమానింపఁబడుచుఁ దమయజ్ఞానమునకై సిగ్గుపడుచుఁ గ్రమముగ యువరాజుకొఱకు శోకింపనారంభించిరి. కాని యిప్పు డేమియు నుపాయము లేదు. దుర్దాంతుఁడును బరాక్రమవంతుఁడు నగువిజయరాయని నెదురించుట కెవ్వరికి సామర్థ్యమున్నది ?

ఎంతటి వినోదములలో మునింగినను, ఎంతసురాపానము చేసినను విజయరాయని హృదయసంతాపము తీరుట లేదు. ఆతనిహృదయ మెప్పుడును జ్వలించిపోవుచుండెను. ఇంతేకాక వృద్ధమహారాజు ప్రేతరూపమును ధరించి యాతనికన్నులయెదుటఁ దనరక్తాక్తహృదయముం జూపి యేమేమో శపియించుచున్నట్లాతనికిఁ బొడకట్టుచుండెను. ఇట్టి భయంకరదృశ్య మెప్పుడు నాతనికన్నుల కగపడుచునే యుండెను. కాని రేయుంబవలు మురళ తనరాక్షసబలము నాతనిహృదయమునం దావేశింపఁజేయుచుండెను. అట్లే కానిచో నిశ్చయముగ నావిజయరాయ లీపాటికిఁ బిచ్చివాఁడై పోయియుండును.

ఇంతేకాక యరణ్యశిబిరమునం దాతఁడు గాంచినభయంకరస్వప్నము దినదినమును నాతని కగపడుచునే యుండెను—నిరంతరమును శ్యామల కృపాణపాణియై యాతనిపార్శ్వములందిరుగుచున్నట్లే యాతనికి గోచరించుచుండెను—నిత్యమును విజయరాయని శయనోపరిభాగమున మృత్యుదేవత నాట్యము చేయుచున్నట్లుండెను—ఆతని యాజ్ఞచే దేశమునందలి పిచ్చివాండ్రందఱును గారాగారమునం ద్రుంపఁబడిరి—నిరపరాధినులగు దీనబాలికలు శ్యామల యను ననుమానముచేఁ గారా

గారమునం దుంపఁబడిరి—కొందఱు బాలికలు చంపఁబడిరి. రమణీమణులరక్తప్రవాహములచే రాజధాని దూషితమైపోవుచుండెను—కాని, శ్యామలమాత్రము మరణింపలేదు—ఆమె దొరకనులేదు—ఎవ్వరికి నామె యగపడను లేదు.

శ్యామలకొఱకు విజయరాయలు కోయలపల్లెలయం దనేకము లగునత్యాచారములఁ జేయింపసాగెను. ఇంతచేసినను విజయరాయని హృదయమున శాంతి యుదయింపలేదు. అతఁ డప్పుడు దేవీమందిరమునం గాంచిన సన్న్యాసిని వెదకించుట కారంభించెను. రాజ్యమంతటను నాసన్న్యాసిని బట్టుకొనవలయు నని యాజ్ఞ ప్రకటింపఁ బడియెను. ఎక్కడ నేసన్న్యాసి దొరకినను బట్టుకొని రాజధానికిఁ దీసికొనివచ్చుచుండిరి; వారి ననేకవిధముల దండించి ముద్రలువైచి కారాగారములం దోయుచుండిరి. మహారాజునకు వారిని విచారించుట కవకాశమే లేక యుండెను. దేశమునందంతటను నిట్టిదారుణకృత్యములవలన నశాంతి కలిగెను. సన్న్యాసులు, బ్రాహ్మణులు, ధర్మపరాయణులు మొదలగు వారిని హింసించుచుండుటవలన రాజ్యప్రజలందఱును విజయరాయనియెడల నసంతుష్టులై పోయిరి—కాని యుపాయ మేమియును లేదు—రామరాయ లెచ్చట నుండెనో యెవ్వరికిని దెలియుట లేదు.

నాలుగవప్రకరణము.

ఒకనాఁడు మంచిసమయమును గనిపెట్టి రాజోద్యోగి యొకఁడు విజయరాయనియొద్దకుఁ బోయి “ మహారాజా! చాలమందిసన్న్యాసు

లు కారాగారములం దుంపఁబడియున్నారు. ఒకసారి దయచేసి చూడ వలయును. మీరుచూచినయెడ తెలిసికొనవలసియుండెను." అనియెను. అప్పుడా రాజు కారాగారములోనికిఁ బోయెను. అప్పుడు చాలమంది సన్న్యాసులు బంధింపఁబడియుండిరి. మహారాజు వారినందఱను పరీక్షించెను. అందొక్కనిపై నాతని దృష్టి పడియెను. అప్పుడు విజయరాయ లాతని గుఱుతుపట్టి చెంతనున్న యుద్యోగిం జూచి ‘‘ ఈసన్న్యాసింతక్కఁ దక్కినయందఱను వదలివేయుము! నేనెవ్వరికొఱకు నిరీక్షించుచుంటినో యాతఁడు దొరకినాఁడు. ఇఁక సన్న్యాసులను బట్టుకొననక్కఱలేదు" అనియెను. కొలఁదిసేపటిలోఁ దక్కిన సన్న్యాసుల కందఱకును విడుదల కాఁబడియెను. అందఱును దమతమనివాసములకు వెడలిపోయిరి.

మహారాజుచే నిరూపింపఁబడిన సన్న్యాసికూడ వారితోఁగలసి వెడలిపోఁజూచెను. కాని యొక పరిచారకు డాతనినడ్డగించి ‘‘అయ్యా! నీవు పోవలదు—ఆఁగుము" అనియెను.

సన్న్యాసి—ఏమి? ఎందుచేత?

పరి—విచారించుమని మహారాజు సెలవైనది.

సన్న్యా—నేను బోగముదాసను గానే!

పరి—బాగుగ మాటలాడుము! కానిచో బ్రాహ్మణుఁడవని యూరకుండను.

సన్న్యా—అవును—అట్లయినచో నూరకుండెదను.

తక్కినసన్న్యాసు [illegible] తరువాత విజయరాయ [illegible] వల నాతనికు పరీక్షించియుండెను! [illegible] మ్యముగ మాటాడవలయును" అనియెను. అందఱు నటనుండి వెడలిపోయిరి. అప్పుడు విజ

యనాయను సన్న్యాసియొద్దకుఁ బోయి ' మీరు నన్నెఱుఁగుదురా ? '
అనియెను.

సన్న్యా—ఎఱుఁగుదును—మీరిప్పుడు నిడుఁద్రోలురాజ్యము
నకు మహారాజులు—

విజ—మీరు చెప్పినట్లే యైనది.

సన్న్యా—అవశ్య మట్లే కావలయును—జ్యోతిశ్శాస్త్ర మె
న్నఁడును నసత్యముకాదు—

విజ—మీ రెన్నాళ్లనుండి యీచెఱసాలయం దుంటిరి ?

సన్న్యా—ఎన్నాళ్ళు నీభటులు నన్నిందుంచిరో యన్నాళ్ళు
నుంటిని.

విజ—సరే. ఇఁక మీరు కారాగారమున నుండనక్కఱలేదు.
అతిగౌరవముతో మిమ్ము రాజసభయం దుంచెదను.

సన్న్యా—మీదయ.

విజ—మీమూలమున నింకను నెన్నియో సంగతులను దెలిసి
కొనఁ దలఁచియుంటిని.

సన్న్యా—అడుగుము ! శక్తికొలఁది చెప్పెదను.

విజ—మీరు చెప్పినట్లు జరగినది.

సన్న్యా—అది యగపడుచునే యున్నది.

విజ—మీమందిరమున నేనొకబాలికను జూచియుంటిని.

సన్న్యా—ఔను.

విజ—ఆమె మీతనయా ?

సన్న్యా—కాదు.

విజ—ఆమె యెవ్వరు ?

సన్న్యా—ఎప్పుడైన వచ్చి యామె దేవీమందిరమునఁ బూజ

చేసికొనుచుందును.

విజ—ఆమెకూడ నాకొకభవిష్యత్ఫలముఁ జెప్పి యున్నది. అదికూడ ఫలించునా యేమి?

సన్న్యా—ఆసంగతి నేనెట్లు చెప్పఁగలను?

విజ—మీరు నాకొఱ కించుక శ్రమపడవలయును. మీరు గ్రహగణనము చేసి నేను మహారాజా నగుదు నని చెప్పితిరి—అట్లే యైతిని—నేనెట్లు మరణింతునోకూడ గణించి చెప్పవలయును.

సన్న్యా—మహారాజా! మేము మృత్యుగణము చేయఁబోము.

విజ—ఇదియొక్కటియుమాత్రము చూడవలయును.

సన్న్యా—చూడకున్నచో?

విజ—మరణపర్యంతము మీరీకారాగారమునం దుండవలసి నదే.

సన్న్యా—సరే—ఉండుము! గణించి చూచెదను.

అని చెప్పి సన్న్యాసి నేలపై నొకపుల్లతోఁ గొన్నియంకెలను వైచి లెక్కించుచుఁ గొంతసేపైనతరువాత “మహారాజా! ఏస్త్రీచే తను మీరు చంపఁబడరు” అనియెను.

విజ—సరే! తరువాత?

సన్న్యా—ఏపురుషుని హస్తమునందును నీకుఁ జావు లేదు.

విజ—కావచ్చును. ఇంకను జూడుఁడు!

సన్న్యా—ద్వంద్వయుద్ధమునం దక్క నిన్నెవ్వరును జంపఁజాలరు.

విజ—అట్లయినచో నాకేమియును భయము లేదనుకొనియెదను.

సన్న్యా—అవును.

విజ—నేనెన్నాళ్ళకు మరణింతును ?

సన్న్యా—ఒకసంవత్సరములోపలఁ గానవచ్చును—కానిచోఁ బదునాఱు వేండ్ల లోపలనైనఁ గానవచ్చును. ఇరువదియొకటవ వత్సరమునకు లోపలనైనను గానవచ్చును.

విజ—నేనొక సన్న్యాసి చేతులలో మరణింపనుండుట స్థిరమేకద ?

సన్న్యా—ఔను—పురుషహస్తమునందుఁగూడ నీకు మరణము లేదు. ఇదియును సత్యమే.

విజ—అట్లయినచో నాకెట్టిభయమును లేదు.

సన్న్యా—ఎంతమాత్రమును లేదు.

విజ—నేను మీవిషయమై చాలసంతసించితిని. మీకేమి కావలయునో కోరుడు !

సన్న్యా—మహారాజా ! సన్న్యాసిని, నాకేమి కావలయును ?

విజ—మీకుఁ జాల శ్రమయిచ్చితిని. ఇఁక మీరు స్వేచ్ఛగ మీయాశ్రమమునకు దయచేయవచ్చును.

సన్న్యాసి వెడలిపోయెను. విజయరాయలు పరమానందముతోఁ నంతఃపురమునకుఁ బోయి ముదిత కీయానందసమాచారము నెఱింగించెను. ఇరువురును మహానందమున మునిఁగియుండిరి.

ఐదవప్రకరణము.

మురళీధ్వని బయలు దేఱుచున్నది. గిరిశృంగమునుండి గిరిశృంగమునకు వేణువు ప్రయాణము చేయుచున్నది ; పల్లెనుండి పల్లెకుఁ బోవుచున్నది. ఒకసంవత్సరమునకుఁ దరువాత మరల వనరాజుమురళి

కోయలప్రతిగ్రహమునకును బరుగు లెత్తుచున్నది. పూనల నిప్పుడు కోయలలోఁ గోలాహలధ్వనులు బయలుదేరెను. అందఱును దేవీమందిరాభిముఖులైరి. ఎల్లయెడల జయధ్వనులే—అంతటను గోలాహలమే.

కోయలందఱును దేవీమందిరమునకుఁ బ్రయాణమై గుంపులు గుంపులుగ నచ్చటకు వచ్చి చేరుచుండిరి. ఈసారి తప్పక యుద్ధమగు నని వారందఱును బరమోత్సాహముతో నొక్కచో గుమిగూడి యుండిరి. చిరకాలమునుండి వారికి యుద్ధమున కవకాశము కలుగుట లేదు. ఎవ్వరు నిరంతరము యుద్ధప్రియులో, ఎవ్వరు పరస్పరకలహములచే నిరంతరము రక్తపానములఁ గావించుచుండురో యట్టికోయలకు వనరాజవతరించి నప్పటినుండియు యుద్ధవిగ్రహములు లేకుండఁబోయెను.

ఈసారి యుద్ధము కానవచ్చును. ఈసారి యుద్ధము కొఱకే వనరాజు వారినందఱను నాహ్వానముచేసి యుండెను. కేవలము వారందఱు నీసారితప్పక యుద్ధము కావలయు నని తలంచుకొనుచుఁ బరమోత్సాహముతో దేవీమందిరమునకు వచ్చుచుండిరి—ఈసారి కోయపల్లెలలో యుద్ధముచేయఁ దగిన వీరుఁ డొక్కఁడైన లేకుండ నందఱును యుద్ధసన్నద్ధులై దేవీమందిరము నొద్దకు వచ్చుచుండిరి. ఈసారి తప్పక యుద్ధము జరగును.

కాని యెవ్వరితో నెచ్చట యుద్ధముజరుగునో యాసంగతి వారికెవ్వరికిని దెలియుట లేదు. కాని వనరాజు వారికిఁ బ్రభువు—వనరాజే వారికి సేనానాయకుఁడు—వనరాజే వారికి రక్షకుఁడు—వనరాజే వారికిఁ బ్రత్యక్ష దైవము!—అట్టివనరాజు వారిని బిలిపించెను—అందువలననే వారందఱును వచ్చుచుండిరి. వనరాజు వారిని వరసాన్ని

జ్వాలలయందు దుముకుఁడని యాజ్ఞాపించినను బరమోత్సాహముతో వారందఱు నట్లు చేయఁగలరు.

ఇంకను గోయ లెవ్వరును దేవీమందిర సమీపమునకు వచ్చి యుండలేదు. ఇప్పు డాదేవీమందిర ప్రాంతము జనశూన్యముగనే యుండెను—ఎక్కడను మానవసంచారమే లేదు—అప్పు డాదేవీమందిర ద్వారమునం దొక బాలికామణి కూర్చుండి వీణవాయించుకొనుచు నీవిధముగఁ బాడుకొనుచుండెను.

“ కోకిలం బూరకయ పాడు♦కొనుచు నుండె ;
పలుకు పలుకున సుస్వరం ♦ బొలయుచుండె ;
స్వరలహరిలోన నమృతంబు ♦ గురియుచుండె ;
అమృతరస మెంతో మాధుర్య ♦ మగుచునుండె ;
ఇట్టి సమ్మోహనం బగు ♦ టెందుకొఱకు ?
ప్రేమకొఱకుఁ బ్రేమకొఱకుఁ ♦ బ్రేమకొఱకు—

* * *

హృదయపద్మము నెల యుద♦యించు టేమి ?
కలశవారాశి మిన్నంది ♦ తొలఁకు టేమి ?
తలఁపుఁదరగలగమి దరి♦ద్రొట్టు టేమి ?
మెఱుపుఁడీఁగలు మిఱుమిల ♦ మెఱయు టేమి ?
ఇట్టిఘటనా పరంపర ♦ లెందుకొఱకు ?
ప్రేమకొఱకుఁ బ్రేమకొఱకుఁ ♦ బ్రేమకొఱకు—

* * *

రాసమండలములో ♦ రాధికారమణి
బాలకృష్ణుని లీల ♦ భావించి సొగసి
తన్మయత్వంబుచేఁ ♦ దన్నుఁదా మఱచి

సుఖయించుచుండఁగాఁ ♦ జూపోపలేక
షట్పదస్వరముతో ♦ ఝాంకరించెదవు
మతిలేదటే నీకు ♦ మల్లికా వల్లి ?

* *

మమత గ్రమ్మినదమ్మ ♦ మధురరూపమునఁ
దెలివి దప్పినదమ్మ ♦ దివ్యతేజమున
మధురమోహనునిపై ♦ మనసు నిల్పుటయె
యపరాధ మౌనటే ♦ యళినీమతల్లి ?"—

ఆమె యీవిధముగా నేకాకినియై పాడుకొనుచుండెను—ఆకస్మికముగఁ దన పాటలలోఁ దానే మగ్నయై తన్నుఁ దానే మఱచిపోవుచుండెను. కొంతసేపటికొకసన్న్యాసి మెల్లమెల్లఁగ వచ్చి యీబాలిక వెనుకభాగమున నిలిచియుండెను. అట్టియవస్థలో నామె నాతని పిలుచుటకు సాహసింపఁజాలక పోయెను. ఆతఁడుకూడ నామధురవీణాగానమునకు ముగ్ధుఁడై కొంతసేపటివఱకు నిశ్శబ్దముగ నట్లే నిలువఁబడియుండెను. అట్లు కొంతసేపైన తరువాత నాసన్న్యాసి 'అమ్మా!' అని పిలిచెను. బాలిక యులికిపడి సన్న్యాసి వంకఁ దిరిగి చూచి 'మీరెప్పుడు వచ్చితిరి ?' అనియెను.

సన్న్య—ఇప్పుడే—నీవిప్పుడు మిగుల మధురముగ వీణావాదనము గావించుచుంటివి.

బాలి—నాకేమియుఁ దోఁచనప్పుడు వీణవాయించుకొనుచుందును—ఇఁక నేమి చేయుదును ?

సన్న్య—ఈమాటల కేమి ? నీతో మాటాడవలసిన పనియున్నది—నీకుఁ దోఁచినట్లే నీవు చేయుట మంచిదా ?

బాలి—మీకిదివఱకే చెప్పియుంటిని. నేనట్లు చేయఁజాలను—

సరళకు మాటయిచ్చితిని. విశేషించి నాకట్టికోరికయును లేదు.

సన్న్యా—రామరాయని కొఱకు—సరళ కొఱకు—నిమఁబ్రోలురాజ్యము కొఱకు—ప్రతీకారము కొఱకు—నీవీకార్యమును జేసి తీరవలయును—నీవు తోడుపడకుండినచో రామరాయలకు మరల రాజ్యము వచ్చునను నాశ లేదు.

బాలి—నేను నిమఁబ్రోలురాజ్యమునకు మహారాజ్ఞిని గావలయునా?

సన్న్యా—ఇది పరమేశ్వరుని సంకల్పము!

బాలి—పరమేశ్వరుని సంకల్పమైనఁ గానవచ్చును—కాని నా కుమాత్ర మట్టిసంకల్పము లేదు.

సన్న్యా—అట్లయిన నేమిచేయుదువు?

బాలి—చిరకాల సన్న్యాసినినై యిట్లే యరణ్యములఁ దిరుగుచుందును.

సన్న్యా—నీవు రామరాయలను ప్రేమించుట లేదా?

బాలి—ఆప్రేమ మీకెట్లు తెలియును?

సన్న్యా—రామరాయలు దుర్లభుఁడని తోఁచినన్నాళ్ళు నాతని కొఱకే పరితపించితివి. ఆతఁడు సులభుఁడై యున్నప్పుడు పరిగ్రహించుట కేల సంకోచించెదవు?

బాలి—అప్పటికి నేను సరళను జూచియుండలేదు—నావలె నింతగాఢముగ నాతని నింకొకరు ప్రేమించియే యున్నారని నాకప్పటికిఁ దెలియదు—ఇంతియకాక యాతఁడు నన్నుఁ బ్రేమించుచుండెనో లేదో నాకుఁ దెలియదు—తండ్రీ! మీరు నేను దుర్బలహృదయ నని భావించుచున్నారా? మాటిమాటికి నాహృదయమును గలఁగించుచు నన్నుఁ బ్రలోభురాలిగాఁ జేయవలదు.

సన్న్యా—నీవు సరళను ప్రేమించుచుంటివి—రామరాయలను గూడఁ బ్రేమించుచుంటివి. ఆయిరువురు నిప్పుడు కష్టములలో మునిఁగియున్నారు. నీవించుక ప్రయత్నించిచో వారికష్టము లన్నియును వదలిపోఁగలవు—నీవింతమాత్రము చేయఁజాలదా ?

బాలిక మఱియేమియు మాటాడ లేదు. అప్పుడు సన్న్యాసి మరల ' నీవు నిడుఁబ్రోలుమహారాజ్ఞివి కావలదు—యుద్ధానంతరమున నిఁక రామరాయలను జూడవలదు. నిత్యానుష్ఠానం బగు నేగిరిగహ్వరము నకై నను బోయి యోగాభ్యాసము చేసికొనుచుండుము!' అనియెను.

అప్పటికిని బాలిక మాటాడలేదు. సన్న్యాసి మరలఁ దీవ్రము గ ' సరే! ఇప్పు డేమిచేయుటకు నిశ్చయించుకొంటివి?' అనియెను.

బాలి—మీరు నాకెప్పు డేమి చెప్పినను జేయుచునే యుంటిని. పిచ్చిదాననై నిడుఁబ్రోలు పోయితిని—పిచ్చిదాననై విజయరాయని భయపెట్టి వచ్చితిని—ఎంతటి దుస్సహాముగ నున్నను రామరాయలతోఁగలసి మెలంగుచుంటిని—తండ్రీ! ఇఁక నేను సహింపఁజాలను. నేనందఱి స్త్రీలవంటిదానను గాను—నాకంతటి మనోదార్ఢ్యము లేదు. ఈహృదయతాపముచే నాలో నేనే మండిపోయెదను గాని యితరుల మనోధనము నపహరింపఁజాలను—మీరు స్త్రీహృదయము నెఱుంగఁజాలరు. మీకెట్లు తెలియును? స్త్రీనైనచోఁ దెలిసికొనఁగలుగుదురు?—స్త్రీనై మనసునిండ నెవ్వరినైన [illegible]ంచినచో మీకప్పుడు తెలియును. ఇతర స్త్రీలవంటిదాన [illegible] వల నేను భాగ్యము వదలుకొనియుండను—[illegible] యుంటును. ఇంత ప్రయత్నముచేసి—ఇంతయాయాసపడి—నాకు మీరింతటి విద్య నెందులకు నేర్పితిరి ?

అని యాబాలిక యేడ్చుచు నంతలోనే కన్నీటిని దుడుచుకొని

'ఇంతచేయఁదలఁచుకొన్నవారు నన్నాసరళయొద్ద కెందులకుఁ బంపితిరి? ఆమెను జూడకున్నచో నాకింతటి యాతనయే కలుగకుండ నుండును' అనియెను.

సన్న్యా—అమ్మా! విధివిధాన మట్లున్నది. ఇప్పుడు రామరాయలకొఱకు, సరళకొఱకు నాయాజ్ఞను బాలించుట నీకుఁ గర్తవ్యము.

బాలిక యేమియును మాటాడక యేడువసాగెను.

సన్న్యా—నీకును రామరాయలకును వివాహము కావలయును. అనంతరము నీవు రాణివి కాకున్నను సరియే—యుద్ధానంతరమున నీవెవ్వరికి నగపడకుండ నంతర్హిత వగుదువు గాక!

బాలి—అట్లెవ్వరు చేయఁగలరు? హృదయమున కంతటిధైర్యమెక్కడ నున్నది?

సన్న్యా—అట్లయినచో నాపరిశ్రమయంతయు నిరర్థకముగఁ బోవలసినదే?

బాలి—ఇప్పుడు—వివాహముతో నావశ్యక మేమున్నది?

సన్న్యా—ఆవశ్యకమున్నది—కోయలు వనరాజునాజ్ఞను దమప్రాణములనైన వినియోగించి పరిపాలించుచున్నమాట సత్యమే—కాని సుశిక్షితు లగునిమఁబ్రోలుసైనికులు వారిపైఁబడి నుఱుమాడుచున్నప్పుడు వారు వెనుకంజ వైవకమానరు. ఆకోయలందఱును శ్యామలను గాళికావతారముగ భావించి సేవించుచున్నారు. శ్యామలా! నీవు రామరాయలను బెండ్లియాడినచో నప్పుడు కోయలందఱును నీకొఱకు రామరాయలను దమవానిగా భావించి యాతనిపక్షమునఁ దమప్రాణములనైన నర్పించి పోరాడుటకు సంసిద్ధులై యుందురు.

శ్యామల—తండ్రీ! మీరు నన్నుఁ జిన్నపిల్లనుగా భావించుచున్నారా? నన్ను నిమఁబ్రోలురాజ్యమునకు మహారాజ్ఞిగాఁ జేయుటం

డ విడువఁదలఁచుకొనలేదా ?

సన్న్యా—తల్లీ ! నేనేమి చేయుదును ? ఇది విధివిధానము !

శ్యామ—ఈసారి—కడసారి—దేవిసన్నిధిని ప్రతిజ్ఞచేసి చెప్పుచున్నాను. మీరెట్టి నన్ను నిర్బంధింపవలదు.

సన్న్యా—సరే !

అప్పుడాయిరువురును మెల్లమెల్లఁగ దేవీమందిరమునఁ బ్రవేశించి తలుపులను మూసికొనిరి.

ఆఱువప్రకరణము.

—:0:—

ఆ దేవీమందిరమునకు వెనుకభాగమునందు దసలిదూరమున నొకసరోవరము కలదు. ఆసరోవరతీరమున రామరాయ లొక్కఁడును గూరుచుండి చింతించుచుండెను. ఒకసంవత్సరము గడచిపోయినది. అతనికి సరళవృత్తాంత మేమియును దెలియుట లేదు. వేఁటకానికి భయపడి సంచరించుచున్న హరిణమువలె నాతఁడు సంవత్సరమునుండి ప్రాణభయముతో మహారణ్యమునఁ బరిభ్రమించుచున్నాఁడు. ఆతనిఁ బట్టుకొనుటకై విజయరాయలు నలుదెసలకును సైనికులను బంపియుండెను. రామరాయలను జంపుటకై కొందఱుఘాతుకులు గుప్తచరులై తిరుగుచుండిరి. రామరాయల కొక్కచో స్థిరముగ నుండుట కవకాశము లేకుండఁ బోయెను.

రామరాయలు రాజధానిని బరిత్యజించి పలాయితుఁడై తిరిగి తిరిగి భద్రారణ్యమును జేరెను. అప్పుడు దేవీమందిరసాన్నిధ్యమున నాతనికి వసరాజదర్శన మయ్యెను. వసరా జాతని దుఃఖచరిత్రము నాల

కించి ద్కృతజ్ఞాళుఁడై యాతని కభయమొసంగెను. అది మొదలు వారి రువురు నాప్తమిత్రులై యుండిరి. వనరాజు రామరాయల సంరక్షణము నకై తగిన యేర్పాటుల నన్నిటిని గావించెను.

ఒకవత్సరము గడచిపోయినది. రామరాయలకు మరల రాజ్య ము లభించుననునాశ యెంతమాత్రము నగపడుటలేదు. ఆతఁడు వన రాజును బాగుగ నెఱుఁగఁడు. అప్పుడప్పుడు గాని తఱచుగ నాతనికి వనరాజదర్శ[illegible] [illegible]జెక్కడకుఁ బోవునో యెప్పుడు వ చ్చునో [illegible]. వనరాజు రామరాయల నొకచోటి నుండి [illegible]చోటికి బంపించుచుండెను. అట్లెందులకుఁ జేయుచుం డెనో రామరాయలకుఁ దెలియుటలేదు; తన నిమిత్తమై వనరా జెట్టి ప్రయత్నములఁ జేయుచున్నదియును దెలియుట లేదు. రామరాయ లెప్పుడైనఁ దనవృత్తాంతముంగూర్చి చెప్పవలయు నని ప్రయత్నించిన ప్పుడు వనరాజు మురళీగానముచేయుచు నాతని మఱపించివైచుచుండె ను. రామరాయ లాతనిమధురగానమున ముగ్ధుఁడై పోవుచుండెను. ఆమ ధురసంగీతములో నాతఁడు తన రాజ్యమును, దనప్రియురాలగు సరళ ను—తన యదృష్టమును సమస్తమునుగూడ మఱచిపోవుచుండెను.

ఈవిధముగా నొకసంవత్సరము జరగిపోయినది. ఆతని కుపాయ ముతోఁచుట లేదు—నిరంతరము ప్రాణభయశంకితుఁడై యుండెను. ఇఁక నాతఁ డేమి చేయఁగలఁడు? ఎక్కడకుఁ బోఁగలఁడు? ఏమిచేయు టకును స్థిరపఱచుకొనఁజాలకయుండెను—ఆతనిహృదయము సర్వదా సరళకొఱకుఁ బరితపించుచుండెను. ఆతఁ డామెను బ్రాణములకంటె నెక్కుడుగఁ బ్రేమించుచుండెను—అట్టిసరళ—ముగ్ధబాలికాసదృశ య గుసరళ- -శత్రుమధ్యమున నెట్టి కష్టముల ననుభవించుచుండెనో యా తనికిఁ దెలియుటలేదు. తండ్రియగు విద్యాధరుఁ డామెను రక్షింపఁగ

లుగునా ? ఆతఁడు తన కెట్టి సమాచారమును బంపుట లేదేమి ? రామరాయ లెప్పుడైన వనరాజు నీవిషయములంగూర్చి ప్రశ్నించినప్పుడు వనరాజు "సరళ క్షేమముగ నున్నదను సమాచారము వచ్చినది" అని చెప్పుచుండును—ఇంత మాత్రముచే నాతని హృదయమున కూఱట కలుగునా ?

సరోవరతీరమునఁ గూరుచుండి రామరాయ లనేకవిధములఁ జింతించుచుండెను. ఆతని యాలోచనల కంతము లేదు. అప్పు డాస్మికముగ నాతనివెనుకభాగమున నెవ్వరో వచ్చి నిలువఁబడిరి. ఆనీడ సరోవరజలంబులఁ బ్రతిబింబించుచుండెను. రామరాయ లులికిపడి వెనుదిరిగి చూచెను—ఆతఁడు వనరాజు !

రామ—వనరాజా ! సరళక్షేమవార్త లేమైనఁ దెలిసినవా ?

వన—సరళాదేవి క్షేమముగ నున్నదని తెలియవచ్చినది.

రామ—ఈమాటనే యెన్నాళ్ళనుండియో వినుచుంటిని—ఇంతమాత్రముచే నాకు సంతోషము లేదు.

వన—నీకుఁ గుమారుఁడు కలిగినాఁడు.

రామ—సరళ కెట్టి కష్టమును గలుగలేదు గద !

వన—లేదు—అట్టి దేమియును లేదు—కాని యామెకు సుఖము లేదు—ఆమె కేతకీదుర్గమున నిర్బంధింపఁబడి యున్నది.

రామరాయలు చాలసేపటివఱకు మాటాడఁజాలకపోయెను. కొంత సేపటి కాతఁడు "వనరాజా ! ఈప్రపంచమున నీకంటె నాకెట్టి బంధువులును లేరు. నాకు రాజ్యముపై నెట్టియాశయును లేదు. నాయొద్ద దాఁచవలదు—ఆశపెట్టుకొని కష్టపడుచుండుటకంటె హతాశుఁడ నగుటయే మేలు.

వన—మహారాజా ! నేనుమాత్ర మూరకుంటినా యేమి ?

రామ—మిత్రమా! కోపము వలదు—నాహృదయావస్థను గ్రహించినచో నీవిట్లు మాటాడవు.

అని పలుకుచు నాతఁడు వనరాజుకంఠమును గౌఁగిలించుకొని దుఃఖించుచు "ఈప్రపంచమున నాకు నీకంటె సహాయు లెవ్వరును లేరు—రాజ్యముతో నాకుఁ బనిలేదు—సింహాసనముతోఁ బ్రయోజనము లేదు—సరళాదుఃఖవిమోచనముం గావించి నన్ను బ్రదికింపుము! ఆమె నాకంటఁ బడునట్లు చేయుము! మేమిరువురము నీయరణ్యమునం దొకకుటీరమును నైచుకొని జీవింతుము!" అనియెను.

వనరాజునకును గన్నుల నీరు నిండిపోయెను. కాని యాతఁడు కన్నీటి నడఁగించుకొని "ఆమెను దీసికొనివచ్చుటకు యుద్ధముకంటె వేఱొం డుపాయ మేమియును లేదు. మహారాజా! ఇఁకఁ గొలఁదిదినములుమాత్రమే యోపిక పట్టుము. నేనంతయును సంసిద్ధము చేసితిని. ఒకటి రెండుదినములలో ముప్పదివేలమందికోయలు యుద్ధసన్నద్ధులై యీదేవీమందిరమునొద్దకు వచ్చెదరు. వారందఱు నీకొఱకుఁ బ్రాణము నైన నర్పించుటకు సంసిద్ధులై యున్నారు—కాని—

రామ—అది యేమి? వేగముగఁ జెప్పుము!

వన—కోయల కొకపిచ్చిబాలిక యున్నది.

రామ—శ్యామలయా?

వన—ఔను. ఆమెను గోయలందఱును దమదేవతగ భావించుచుందురు—నీవాపిచ్చిదానిని బెండ్లి యాడవలయును.

రామ—ఎందులకు?

వన—ఆమెను బెండ్లియాడినచోఁ గోయ లందఱును మీకొఱకుఁ దమప్రాణముల నర్పింపఁగలరు.

రామ—అట్లు చేయక తప్పదా? పిచ్చిదానితో వివాహమా?

ఇది నామమాత్రవివాహమే—అందులకు నేను సమ్మతించెదను—సరళకొఱకే పని చేయుమన్నను జేయుదును.

వన—మహారాజా! మీరు సరళాదేవి నంతగాఁ బ్రేమించుచుంటిరా?

రామ—నీవెవ్వరినైన నెప్పుడైనఁ బ్రేమించియున్నచో నాసంగతి నీకుఁ దెలియును!—నాహృదయమునందలి ప్రేమభావమును నీవెట్లు గ్రహింపఁగలవు?

ఆకస్మికముగ వనరాజునయనము లశ్రుజలపూరితము లయ్యెను—ఆతని నఖశిఖపర్యంతమును సర్వాంగకములును గంపించిపోవుచుండెను; రామరాయ లాతనిం జూచి "ఇది యేమి? వనరాజా! నీవు దుఃఖించుచున్నావు?" అనియెను.

వన—లేదు—నాకన్నులలో నేదియో పడినది.

ఇట్లు చెప్పి వనరాజు రామరాయలతో మఱిమాటాడకుండ సత్వరముగ నటనుండి వెడలిపోయెను. రామరాయలు విస్మితుఁడై చాలసేపటివఱకు నాతని వంకనే నిరీక్షించుచుండెను.

ఏడవప్రకరణము.

ఇంచుమించుగ ముప్పదివేలకోయలు యుద్ధవేషధారులై వచ్చి దేవీమందరమునకు నలువంకల శిబిరములలో విడిసి యుండిరి. అప్పుడచ్చట నొకమహానగరము వచ్చి వాసము చేయుచున్నట్లుండెను. వారితో మూఁడునాలుగువందల యేనుఁగులును, నైదాఱువేలగుఱ్ఱములును వచ్చియుండెను. ఒకటిరెండుమాసములకు సరిపడినయాహారపదా...

ధములుకూడ వారియొద్ద నుండెను. అంతవఱకు నట్టి విచారమును లేదు.

అప్పుడు వనరాజు స్వయముగ వచ్చి కోయలశిబిరములఁ దిరుగుచు నెవ్వరెవ్వరెట్టి పనులం గావింపవలయునో యాజ్ఞాపించుచుండెను. యుద్ధవిద్యానభిజ్ఞులగు వారికి యుద్ధవిద్యల నేర్పుచుండెను; అస్త్రములు లేనివారి కస్త్రముల నొసంగుచుండెను; మందిరమునకు వెనుక నున్నయంతర్భవనమునం దాతఁడనేకాయుధముల నిక్షేపించియుండెను. ఇప్పు డాతఁడు వారలకు సర్వసేనాధ్యక్షుఁడై యుండెను.

అసభ్యులగు నయ్యారణ్యకులింతకుఁ బూర్వము యుద్ధవిద్య యన్న నేమియో యెఱుంగక యుండిరి. కాని వారు మిగుల సాహసులు—బలిష్ఠులు—పరాక్రమవంతులు—యుద్ధమనిన వారికి భయము లేదు—వనరాజునధీనమునందుండుటచే నిప్పటికి వారు పరాక్రమవంతులును యుద్ధవిద్యానిపుణులునై యుండిరి. వారెన్నఁడు నింతమంది యొక్కచోఁ జేరియుండలేదు. ఇన్నియాయుధములుకూడ వారియొద్ద నెన్నఁడును లేవు. వనరాజశిక్షణమున, వనరాజబోధనమున, వనరాజపరిశ్రమమున వారిప్పటికిఁ బరమపరాక్రమశిక్షాశీలురగు సైనికులుగఁ బరిణమించిరి. వనరా జెవ్వరికేమి కావలయునో యిచ్చుచుండెను—ఎవ్వరికేమి నేర్పవలయునో నేర్పుచుండెను.

వారందఱు నిచ్చటికి వచ్చి యేడుదినములైనది. కాని యెక్కడకుఁ బోవలయునో యెవ్వరితో యుద్ధముచేయవలయునో, యెందుకొఱకు యుద్ధయాత్రచేయవలయునో యెవ్వరికిని దెలియదు. క్రమముగ నందుఁ గొందఱు నిమఁబోత్రిలుసైనికులతో యుద్ధముచేయవలయు ననియు, విజయరాయనిఁ బదచ్యుతునిం గావించి రామరాయని నాస్థానమునందు నిలుపవలయు ననియు గ్రహించిరి. అందువలన వారియుత్సా

హా మిహమహించెను. విజయరాయలు పరాక్రమవంతులగు సైనికులతో వచ్చి తమసర్వోత్తరప్రదేశములఁ బ్రవేశించి గ్రామముల దోఁచియు, గృహములఁదగులఁ బెట్టియు, దుర్బలబాలికాబాలకస్త్రీపురుషశిశుహత్యలఁ గావించి యుండెను—అతని దారుణకృత్యములు దుస్సహములై యున్నను నింతవఱకు నపరిహార్యములై యుండెను. వారందఱు నిట్టివిపత్తులనందుచుండియు వనరాజు నాజ్ఞ లేకుండుటచే నతి కష్టముతో నింతవఱకుఁ గాలము గడపుచుండిరి. ఇప్పటికి విజయరాయనికిఁ దగినశిక్ష చేయుట కవకాశము లభించుటచే వారందఱును బరమోత్సాహము నందుచుండిరి.

దేవీమందిరమునుండి చిరపరిచితంబగు మురళీధ్వని వినవచ్చుచుండెను. వనరాజు మురళి—యమునాతీరమున వేణుగోపాలకృష్ణుని మురళీమధురగానము నాలకించి వ్యాకులితహృదయ లగు గోపబాలికలు తమతమ గృహములను వదలి యెట్లు పరుగెత్తుకొని వచ్చిరో యట్లే వనరాజవేణుధ్వని నాలకించి కోయలందఱును దమతమకార్యములను బరిత్యజించి యతిశీఘ్రముగ వచ్చి మందిరసమ్ముఖమున వరుసలుతీరి నిలుచుట కారంభించిరి—ఎంతటి యపూర్వదృశ్యము! అంతరాంతరమునను బంక్తి పంక్తిని కోయలు యుద్ధవేషాలంకృతులై నిలువఁబడి యుండిరి. వారు తమతమ నాయకులపార్శ్వమున వీరదర్పముతో నిలువఁబడి యుండిరి. ఒక్కొక్కదళ మొక్కొక్క విధముగ నుండెను. సైన్యమంతయు సమచతుష్కోణంబగు చతుర్భుజవ్యూహముగఁ గూర్పఁబడి యుండెను. దళమునకును దళమునకును యోధునకును యోధునకును నడుమ వ్యవధాన మగపడుచుండెను.

ఈసమస్త సైన్యమునకు నుభయపార్శ్వముల నంతరాంతరములుగ నశ్వారోహిగణంబును, సైన్యమున కంతకును వెనుక నలంకృత

గజయూథమును నిలుపఁబడి యుండెను. అందఱును గూడ నవ్యతరకరణీయంబులఁ దెలిసికొనవలయు నను నుత్సాహముతో వేగిరపడుచుండిరి. మందిరద్వారము తెఱవఁబడియెను. అలంకృతులగు నిరువురు కోయబాలకులు పతాకాహస్తులై వచ్చి యాసైన్యమున కగ్రస్థానమున నిలిచి యుండిరి. కోయలందఱు నావనరాజు విజయపతాకం గాంచి గగనవిదారణంబులగు విజయధ్వనులం జేయసాగిరి. వారిజయధ్వనులు కాననమునందలి నిశ్శబ్దభావమును భంగపఱుచుచుఁ జాలదూరము వఱకును బ్రతిధ్వనించుచుండెను. అప్పుడు వనరాజు రామరాయల హస్తమును బట్టుకొని మెల్లమెల్లఁగ దేవీమందిరమునుండి యీవలకు వచ్చెను. కోయలందఱు నొక్కపెట్టున నత్యుత్సాహముతో జయధ్వనుల నారంభించిరి.

ఎనిమిదవప్రకరణము.

అప్పుడు వనరాజు దేవీమందిరసోపానములపై నిలువఁబడి తన దక్షిణహస్తము నెత్తి ,, సోదరులారా! మరల సంవత్సరమునకుఁ దరువాత మిమ్మిచ్చట సమావేశము గావించితిని—ఈసారి నిజముగ యుద్ధముకొఱకే—వెనుకటిసారి మీకేవిషయముం గూర్చి బోధించితినో యందుకొఱకే మిమ్మందఱ నిప్పు డిచ్చటి కాహ్వానము గావించితిని—నిడుఁబ్రోలు రాజ్య మిప్పుడు విపత్తులలో మునిఁగియున్నది. విజయరాయ లిప్పుడు తనతండ్రిని జంపి సింహాసనము నాక్రమించినాఁడు—ఆతఁడు మన కెట్టి యపకారములను జేసియున్నాఁడో—చేయనున్నాఁడో—మీకందఱకును దెలిసిన విషయమే—ఇప్పుడు మీసమ్ముఖము

న మీసాహాయ్యము నపేక్షించి నా పార్శ్వమున నిలువఁబడియున్న యీమహాపురుషుఁడు న్యాయముగ—సత్యముగ నిడుఁబ్రోలు రాజ్యమునకు మహారాజు—"

" మహారాజునకు జయమగుఁగాక!" అని యందఱును జయజయధ్వనులఁ గావించిరి. అప్పుడు వనరాజు మరల " న్యాయముగ సింహాసన మధిష్ఠింపవలసిన యీమహారాజు దీనునివలె దేశత్యాగియై తిరుగుచున్నాఁడు. ఈతఁ డిప్పుడు మీసాహాయ్యమును గోరుచున్నాఁడు—సోదరులారా! ఈసమయమున మీ రీతనికి సాహాయ్యము సేయవలదా?" అనియెను. ఎలుదెసలనుండియు " ప్రాణముల నర్పింతుము—మహారాజాజ్ఞకై ప్రాణముల నర్పింతుము—దురాత్ముఁడగు విజయరాయనిఁ బదభ్రష్టునిం గావింతుము!" అను ధ్వనులు బయలుదేఱి యయ్యరణ్యము నంతను సమాందోళితముగఁ జేసివైచెను.

పిమ్మట వనరాజు " సహచరుఁడు! మనమాదఱమును బోయి యాపాపాత్ముని శిక్షించి నిడుఁబ్రోలుసింహాసనమున నీధర్మమూర్తిని నిలుపుదము—అరణ్యరాజ్యమును నిష్కంటకముగఁ జేయుదము" అనియెను.

" మహారాజా! సమ్మతము!—ఇంకను నాలస్య మెందులకు?—ఇప్పుడే బయలుదేఱి పోవుదము" అను నుత్సాహపూరితధ్వనులు సేనలనుండి బయలువెడలెను.

మరల వనరాజు " మఱియు నీయువరాజు మనవాఁ డగుటకు గురుదేవుఁ డగు శారదానందస్వామి యాజ్ఞానుసారముగ మనశ్యామలను బెండ్లియాడుట కిష్టపడుచున్నాఁడు—నిడుఁబ్రోలురాజ్యమునకును మనకును నింతవఱకు విజయరాయని మూలమున గర్భశత్రుత్వ మేర్పడినది—ఇప్పు డీయువరాజు మూలమున నదియంతయును నిర్మూలము

టయే కాక విశేషించి పరస్పరము శాశ్వతబంధుసంబంధ మేర్పడఁగల దు—అందుకొఱకే యీయువరాజు మనశ్యామలను వివాహము చేసి కొనుట కంగీకరించి యున్నాఁడు. ఇంతటినుండి మన శ్యామలయే నిడుఁబోలురాజ్యమునకు మహారాజ్ఞిమణి కాఁగలదు” అనియెను.

“శ్యామలాదేవికి జయ! శ్యామలాదేవికి జయ” అను ధ్వను లంతటను బ్రతిధ్వనింపసాగెను.

కోలాహలధ్వను లడఁగిన పిమ్మట వనరాజు “ప్రాతఃకాలమున శ్రీశారదానందస్వామివారు శ్యామలతోఁ గలిసి యీమందిరమున సాక్షాత్కరించెదరు. రేపు దేవీసమ్ముఖమున మీసమక్షమున శ్యామలావివాహము జరుగును. కళ్యాణోత్సవానంతరమున మనమందఱమును గలసి జగన్మాత నారాధింతము—తరువాతనే విజయయాత్ర—ఇఁక మీతో విశేషముగఁ జెప్పవలసిన దేమియును లేదు. ఇన్నిదినములనుండియు నేను మీరుపదేశించిన యాయుధవిద్య సఫలమగునట్లుగ మీరు దురాచారుఁ డగు విజయరాయని శిక్షించి పదభ్రష్టుని జేయఁగలిగినచో నాసకలపరిశ్రమలును సార్థకములు కాఁగలవు. ఇది మొదలుగ మీకు నేను సర్వసేనాధ్యక్షుఁడను గాను—ఇప్పటినుండి యీయువరాజే మీకందఱకును సర్వసేనాధిపతి—మీకందఱకును మహారాజు—ఎల్ల విధముల నీతనియాజ్ఞల శిరసావహించుచు నందఱును బ్రవర్తింపవలయును—నేనిప్పుడు రహస్యముగ నిడుఁబోలునగరమునకుఁ బోయి విజయరాయని గూఢతంత్రముల గ్రహించుచుండెదను. మీరందఱు నీమహారాజు ననుసరించి రెండుదినములకుఁ దరువాత దండయాత్రకు బయలుదేఱవలయు నని నేను వేఱుగఁ జెప్పనక్కఱలేదు.” అనియెను.

అంతలో నాముప్పదివేలమందికోయలును దేవీమందిరసమ్ముఖమున మోకాళ్ళపై నిలువఁబడి చేతులనెత్తి యేకగ్రీవముగ “ఓజగ

న్మాతా! మేమిప్పుడు నీసన్నిధిని శపథముచేయుచున్నాము—యుద్ధమున శత్రువుల జయింతుము —కాదేని మరణింతుము—కాని యుద్ధక్షేత్రమునుండి పిఱికిపందలమై వెనుదిరుగఁబోము,' అని బిగ్గఱగఁబలికిరి. అనంతరము వారంఱును లేచి నిలువఁబడిరి.

అప్పుడు రామరాయలు ‹‹సోదరులారా! నేను చిరకాలమువిూకు ఋణస్థుఁడనై యుండెదను—సమయమైనప్పుడు నాకృతజ్ఞతను వెల్లడించెదను" అనియెను.

‹‹ మహారాజునకు జయమగుఁగాక!" అనుధ్వనులు దశదిశల నిండిపోయెను. ఆనాఁటిరాత్రియే వనరాజా మందిరమును బరిత్యజించి నిడుఁబ్రోలుపురాభిముఖుఁడై బయలుదేఱెను. పోవునప్పుడు రామరాయలాతనిం జూచి ‹‹మిత్రమా! ముందుగ సరళసమాచారమును దెలిసికొనుము" అనియెను. అప్పుడు వనరాజాతనిం జూచి ‹‹ నాకీమాట చెప్పవలయునా ?" అనియెను.

మఱునాఁటియుదయమున శారదానందస్వామి శ్యామలతో దేవీమందిరమునఁ బ్రత్యక్ష మయ్యెను. చిరకాలమునకు గురుదేవునిం దర్శించి కోయలందఱు నానందధ్వనులఁ జేయనారంభించిరి. ఆనాఁడే కోయలందఱిసమక్షమునను దేవీసమ్ముఖమున యువరాజునకును గోయలశ్యామలకును వివాహమయ్యెను. ఏమోగాని పిచ్చిశ్యామల పెండ్లివేళనేమియు మాటాడలేదు. వివాహమైనతరువాత నామె కోయలలోఁగలిసి యాడుచుఁ బాడుచుఁ దిరుగ నారంభించెను. ఈవివాహమహోత్సవమునఁ గోయ లనేకవిధముల నాడుచుఁ బాడుచుఁ నానందించిరి.

మఱునాఁడు శారదానందస్వామి మహాసమారోహముతో దేవీపూజ గావించెను. ఆసమయమునఁ గోయ లనేకబలిప్రదానములం గావించి జగన్మాతను బూజించిరి. అనంతరమందఱును సురాపానము

గావించి యానందోన్మత్తులై యాపగలును రాత్రియు నానందముతోఁ గడిపివైచిరి. పరదినమునఁ బ్రాతఃకాలముననే వారందఱును శిబిరముల విడిచి నిడుఁబ్రోలుదండయాత్రకు బయలుదేఱిరి. శ్యామలమౌనముతో నొక్కచో నిలువఁబడి వారి ప్రయాణసంరంభమును విలోకించుచుండెను.

ప్రయాణసమయమున రామరాయలు శారదానందస్వామికి నమస్కరించుటకై వచ్చెను. అప్పుడు స్వామి యాతని నాశీర్వదించి "వత్సా! సౌమ్యా! యుద్ధమున విజయుఁడవగుము! శ్యామల యిచ్చటనే నాయొద్ద నుండును. ఈపిచ్చిదానిని మహారాజ్ఞిగాఁ జేయవలయు నని తోఁచినప్పుడు నీవీమెను దోడ్కొని పోవచ్చును" అనియెను. రామరాయలు మౌనముతో స్వామికి నమస్కరించి శోయసైన్యముతోఁ గూడ యుద్ధయాత్ర గావించెను.

తొమ్మిదవప్రకరణము.

సన్న్యాసి చెప్పినమాటలవలన మహారాజగు విజయరాయలు నిశ్చింతుఁడై యుండెను. ఆతని హృదయమునందున్న భయంకరబాలికామూర్తి యంతర్హిత మైపోయెను. ఆబాలిక హస్తములయందు మరణింతు నేమోయను సందేహము వదలిపోయెను. ఇఁక నాతనికి భయంకరస్వప్నములు తోఁచుటలేదు. కాని పితృహంతకుని హృదయమున శాంతి యెట్లుండును? పితృహత్యామహాపాపపూరితం బగు హృదయమున నెట్టి యగ్నిజ్వాల ప్రజ్వరిల్లుచుండునో దానిని జల్లార్చుటకు సమర్థమగు జల మీప్రపంచమునం దెచ్చటను లేదు. విజయరాయ లానందప్రమోదములో మునిఁగి యాతనను మఱచిపోవలయు నని చూచుచుండెను. సురాపానాద్యులవలన నొడలుమఱచి యాదుఃఖ

హాపరితాపమును మఱచిపోవలయు నని ప్రయత్నించుచుండెను—కాని యాపరితాపమును మఱచిపోవుట యెట్లు?

మహారాజ్ఞియై మురళ సకలదుఃఖముల నొక్కసారిగా మఱచిపోయెను—విలాస సాగరతరంగముల నీదుచు నామె తన్నుఁ దానే మఱచియుండెను. ఈప్రపంచమున దుఃఖమనిగాని, కష్టమనిగాని, యొకటి యున్నదను జ్ఞానమే యామెకు లేకుండఁ బోయెను. పుట్టినది మొదలుగ నెట్టికోరిక నామె తనహృదయమునఁ గ్రమక్రమముగఁ బెంచి పోషించినదో యట్టికోరిక యిన్నాళ్ళకు సఫలమైనది. కేవల నామమాత్రముచే నామె మహారాజ్ఞియై యుండలేదు. విజయరాయలు రాజ్యమును జూచుకొనుట లేదు—అతఁడు నిరంతరము నామోదవిలాస నిమగ్నుఁడై యుండెను. అందుచే మురళయే యిప్పుడు మహారాజు—ఇతరులపై నధికారమును బ్రదర్శించుటయం దెట్టిసుఖమున్నదో కేవలము మురళ కొక్కతెకే తెలియును. ఆమె సుఖమునకుఁ బరిమితి లేదు—పోలికయును లేదు.

కాని సుఖము మిగులఁ జంచలమైనది—ఆకస్మికముగ మురళ సుఖాకాశమున దుఃఖమేఘోదయ మయ్యెను. మురళ శాంతిపూర్ణహృదయమున నశాంతి యావరించుకొనియెను. సరళ కుమారునిఁ గన్నదను సంగతి మురళ వినియెను. మురళకు సంతానము లేదు. సరళ కట్టి భాగ్య మెందులకు? తనకు లేనిది యితరులకు లభించినది—ఇఁక మురళ యెట్లు సహింపఁగలదు? ఇతరులయినచోఁ గొంచెము సహింపవచ్చును—కాని సరళ పుత్రవతియైనది! మురళ దీని నెట్లు సహింపఁగలదు?

ఆనందప్రవాహమున మునిఁగి తేలుచున్న మురళ సరళవృత్తాంతమునే మఱచిపోయినది—ఇప్పు డామెకుఁ బుత్రజనన మైనదని విన్న

తోడనే మురళ కుత్సాహభంగ మయ్యెను. అప్పు డామె తనలో ‘‘ఆది యింకను బ్రదికి యున్నదా ?—అట్లు బ్రతికియున్నంతవఱకు నాకు సుఖము లేదు ” అనుకొనియెను.

ఏమీ మురళా ! సరళ నీమార్గమున కెన్నఁడును గంటకముగ నుండలేదే ! ఇతరులను దుఃఖపెట్టుట యెట్లో యామెకుఁ దెలియునే తెలియదే ! ఆమెమూలమున నెట్టి యల్పకీటమునకైన నపకారముకలుగుట కవకాశము లేదే ! మురళా ! అట్టి సరళస్వభావ యగు సరళను మార్గకంటకముగను, సుఖాంతరాయముగను భావించుచున్నావేమి?—

సరళ కుమారునిఁ గన్నదనుమాట విన్నప్పుడే మురళ హృదయానందమంతయు నంతర్హితమై పోయెను. ఏమూలనుండియో వచ్చి యామె హృదయాంతరాళమునం దొకమహానలజ్వాల యుదయించి ప్రజ్వలింపసాగెను. ఆదుస్సహాగ్నిజ్వాలలచే నామెహృదయము మండుకొనిపోవుచుండెను. అప్పుడామె ‘‘ఎంతపని జరగినది? ఇంతకష్టపడి చేసి నప్రయత్న మంతయుఁ దుదకు ధ్వంసమైపోయినది ! ఈవిధముగా సరళయే మహారాజ్ఞియైనది—ఇంతేకాదు—మహారాజ మాతకూడ నైనది—నాకింకను నొక్కకుమారుఁడైనఁ గలుగలేదేమి? సరళకే ముందుగఁ బుత్రోదయ మయ్యెను—అతఁడు మహారా జగును. ఆమె కొడుకే మహారాజైనచో నేనప్పుడు దాసికంటె నధమురాలనై పోవుదును—సహింపఁజాలను—ప్రాణములతో నిఁక సహింపఁ జాలను ” అని యనుకొనియెను.

మురళ మునుపటి మురళకాదు. ఒకసంవత్సరమునకుఁ బూర్వ మొకప్పు డామె యెట్టిదురాలోచనలలో మునిఁగియుండెనో యిప్పుడు మరల నట్టియాలోచనములతో దినదినమును క్రుంగిపోవుచుండెను. క్రమక్రమముగ నామె వదనమండలమునఁ గాలమేఘచ్ఛాయ యావ

రించుకొనుచుండెను. మరల నవ్వులును విలాసములును బోయినవి.

దాసదాసీజనులు భయముచే నామెయెదుట బడుట మానుకొనిరి. సఖులు చనవుతో మాటాడుటకు వెఱచుచుండిరి. మురళ యెవ్వరితోడను మాటాడక తనలోఁ దానే విచారించుచుండెను.

పదియవప్రకరణము.

మురళ కిప్పుడు తఱచుగ మహారాజదర్శన మగుట లేదు. అతఁడు ప్రమోదోద్యానమున వారాంగనా పరివేష్టితుఁడై వారి యాటపాటలలోఁ బ్రొద్దుపుచ్చుచుండెను. మురళ యాతనికి రెండు మూఁడు సారులు వార్త నంపెను. కాని యాతఁ డంతఃపురమునకు రాలేదు. అతనితో నాలోచింపకుండఁ బనిచేయుట మంచిది కాదు—ఇతరకార్యముల విషయమున మురళ స్వామియాలోచనమునకు నిరీక్షించుట లేదు. కాని యిప్పటి తన హృదయతాపము నడఁగించుకొనుట కేమి చేయవలయునో యాతనితో నాలోచింపక తప్పినదికాదు—అందుచే మురళ విజయరాయని కనేకపర్యాయము లంతఃపురమునకు రమ్మని వార్త నంపెను. కాని విజయరాయలు విలాసనిమగ్నుఁడై యున్నాఁడు—మురళం జూచుట కాతని కవకాశము లేకుండెను.

అప్పుడు మురళ క్రోధపరవశ యయ్యెను. ఆమె భయభావము శతగుణాధిక మగుచుండెను. అందుచే నామెయే స్వయముగఁ బ్రమోదోద్యానమునకుఁ బోవుట కుద్యుక్త రాలయ్యెను. ఆమె వచ్చుచున్న దని తెలిసి రాజపార్శ్వవర్తులు భయముతో నుద్యానమును విడిచిపోయిరి. నాట్యస్త్రీలందఱును దాఁగుకొనిరి. పరిచారకులు భయప్ర

కంపితులై పోయిరి. ఈప్రపంచమున నెవ్వరికి నింతగ భయపడరు. మురళ యుద్యానమునకు వచ్చి చూచునప్పటి కందఱును దాఁగి యుండిరి. మహారాజు మద్యపానమత్తతచే సగము చచ్చి యుండెను. అతఁడు సంజ్ఞాహీనుఁడై పడియుండె ననుట యత్యుక్తి కానేరదు.

ఇది యంతయును జూచి యసహ్యముతో నభిమానముతోఁ గ్రోధముతో గర్వముతో మురళకూడ నించుమించుగ నున్మత్తురాలై పోయెను. మురళ భర్తయొద్దకు వచ్చి బలవంతముగ నాతనిని నిటునటు దొరలించి పిలిచెను. అప్పుడు విజయరాయ లతికష్టముతోఁ గన్నులను విప్పి "కాదంబరీ! మద్యపాత్రమును దెమ్ము" అని యస్పష్టముగఁ బలికెను. మురళ యిఁకఁ గోపము నడఁచుకొనఁ జాలక "విజయరాయా! నీవింతవఱ కధఃపతితుఁడవై పోయితివా?" అనియెను.

మురళవాక్యములు శీతలతమతుషారశీకరములం బోలి విజయరాయని హృదయమునఁ బ్రవేశించెను. భయముచే నాతని మైకము నిమిషములో వదలిపోయెను. అతఁడు లేచి కూర్చుండి విస్ఫారిత నయనములతో మురళవంకఁ జూడసాగెను.

ముర—తండ్రిని జంపి సింహాసనము నధిష్ఠించుట యిందు కొఱకా?

భయముచే గడగడ వణఁకుచు విజయరాయలు "ఊరకుండుము! ఊరకుండుము! ఎవ్వరైన వినిపోయెదరు!" అనియెను.

ముర—ఇంకను దాగుఁబోతనై పశువువలెఁ బడియుండుము! అదియే మేలు!—అట్లయినచో నీనగరమునందలి ప్రతిగృహమునకును నేనే స్వయముగఁ బోయి పితృహత్యచేసి రాజ్యమును సంపాదించిన పాపాత్ముని కేమైనదో, ఎట్టియధోగతి సంప్రాప్తించినదో, యాపాప

మున కెట్టిపాపియశ్చిత్త మైనదో—యందఱును వచ్చి చూడుఁడని చెప్పుదును.

విజ—మురళా! నీపాదములఁ బట్టుకొను—ఊరకుండుము!

ముర—ఎట్లూరకుండఁగలను? నీవంటి బుద్ధిహీనున కెట్టిశిక్ష కాకయుండినచో జ్ఞానము కలుగదు.

విజ—నేనేమిచేయవలయునో చెప్పుదు?

ముర—లెమ్ము! ఇచ్చట నితరు లెవ్వరును లేకుండఁ జూడుము.

అని చెప్పి మురళ నలువంకలఁ దిలకించి యుద్యానద్వారమును బంధించి వచ్చి యాతనింజూచి "సరళకుఁ గుమారుఁడు కలిగెనఁట! వినలేదా?," అనియెను.

విజ—ఎవరికి?

ముర—వినఁబడలేదా? సరళకు—

విజ—చాలసంతోషము!

ముర—చాల సంతోషమా? నీవంటిగాడిద యీపపంచమునఁ బుట్టి యుండదు.

విజ—ఏమిమురళా! మరల నేనేమితప్పు చేసితిని?

ముర—సరళకుమారుఁడే నీకుఁబోలుమహారాజగును—అప్పుడిఁక నేమున్నది?

విజయరాయలు పార్శ్వమునందున్న మద్యపాత్రమునకై చేయి చాచెను. అప్పుడు మురళ "అంతటిదారుణకృత్యమును జేసి సింహాసన మెక్కినను లాభము లేకపోయినది. నాకు సంతానమున్నను సరళకుమారుఁడే రాజగును," అనియెను.

విజయరాయలు సురాపాత్రమును బెదవులయొద్ద నుంచుచుంటను జూచి మురళ సత్వరముగనాతనిహస్తమునుబట్టుకొని క్రోధముతో

గర్జించుచు ‹‹ఇంకను నీవిధముగ విషపానముం జేయుచుండుటయే పని యా ?,' అనియెను.

విజ——ఇంచుక త్రాగనిమ్ము! నామనోబలము తగ్గిపోవుచున్నది.

ముర——ఇఁక బలముతోఁ బనిలేదు--కావలసినంతబలమున్నది.

విజ——పనియున్నది——నీవు చెప్పఁదలఁచుకొన్నదేమో నేనెఱుఁగుదును.

ముర——చెప్పుము! చూతము!

విజ——సరళకుమారునిఁ జంపుమందువు.

ముర——నీకు సాహసము లేకపోయినను బుద్ధియున్నదని యిప్పటికిఁ దెలిసినది! ఈపని చేసి తీరవలయును.

విజనే——నేనెందులకు? నాతోఁ జెప్పుట యెందులకు? నీవే మహారాజవు! నీవాజ్ఞాపించినంతమాత్రముననే పనిజరగిపోవును.

ముర——ఈపని చేయక తప్పదు.

విజ——నన్ను క్షమింపుము——మురళా! నన్నుఁ బట్టుకొనుము——ఆకరవాల మదిగో! అదిగో——అదిగో——ఆయున్మాదిని——ఎవరక్కడ? నాకృపాణముం దెమ్ము!——చావవలసియున్న చో ద్వంద్వయుద్ధముముననే చచ్చెదను.

అసహ్యముతో మురళ విజయరాయని నోటిలో సురాపాత్రమును వంచెను——ఆయుష్ణాసవ ముదరస్థమైనతోడనే విజయరాయనికి జ్ఞానోదయ మయ్యెను. అతఁడప్పుడు నలుదెసల వ్యాకుల నయనములతోఁ జూడఁదొడంగెను. పిమ్మట నాతఁడు ‹‹మురళా! నీవా! మరలనే నాస్వప్నమునే గాంచితిని" అనియెను.

ముర——నీవలన నిఁక రాజకార్యములు నెఱవేఱు ననునాశ

లేదు. నీవిచ్చుటనే మద్యపానము చేయుచు నధఃపతితుఁడ వగుము. ఇఁక నీతోఁ జెప్పిన నేమిప్రయోజనము!

అనిచెప్పి మురళ యటనుండి వెడలిపోయెను. విజయరాయ లామెను మఱి పిలువలేదు. మహారాజ్ఞిపదశబ్దము వాయుమండలమునఁ గలసిపోయినతరువాత నాతఁడు తనసహచరులను బిలిచెను. పిమ్మట మరల సురావాహిని ప్రవహించెను—సంగీతతరంగము లుప్పొంగెను.—ఉత్సాహప్రభంజనము చెలరేఁగెను—కాని విజయరాయనిహృదయమున నాయగ్నిజ్వాల చల్లారలేదు.

ఆయగ్ని చల్లారునదికాదు—ఎవ్వఁడు నిడుబ్రోలురాజ్యసర్వసేనాధ్యక్షుఁడై యుండెనో, ఎవ్వనిపరాక్రమముచే సమస్త శత్రుమండలమును భయప్రకంపిత మయ్యెనో, ఎవ్వనినామశ్రవణ మాత్రమున సకలాలారణ్యకసమూహమును బలాయితమయ్యెనో యాతఁ డిప్పుడు బాలునికంటె నధముఁడును, నాఁడుదానిచేతికీలుబొమ్మయు నై పోయెను. ఆభయంకరాగ్నిచే నాతనిహృదయమునందలి యాబలమును—ఆతేజమును—ఆసాహసమును—భస్మీభూతములై పోయినవి.

పదునొకండవప్రకరణము.

మురళ రాజప్రాసాదమునకుఁ బోయి నగరాధ్యక్షుఁ డగు నరసింహరాయలను బిలిపించెను. ఆతఁడు వచ్చినతరువాత దాసదాసీజనమును సఖులనుగూడ నవ్వలకుఁ బంపివైచి యాతనితో “నీకార్యసాఫల్యమునకు నేను మిగుల సంతసించితిని” అనియెను. గౌరవపూర్వక

ముగ నరసింహరాయలు " మహారాజ్ఞీమణి యనుగ్రహము!" అని యెను.

ముర—నీవు సర్వసేనాధ్యక్షుఁడ వగుటకుఁ దగినవాఁడవు.

నర—ఏలికకృప!—

ముర—ఒకఘనకార్యభారమును నీపై నుంచుటకు మే మిచ్ఛయించుచున్నాము. ఆకార్యము సఫలము చేయఁగలిగినచో నప్పుడు మేము నీకు సర్వసేనాధిపత్యము నొసంగఁదలఁచితిమి.

నర—మహారాజ్ఞి యాజ్ఞయిచ్చినంతమాత్రమున నేనాకార్యమును నిర్వహించెదను. ఇది యొకటేకాదు. మహారాజ్ఞి సెలవైనచో నెన్నిఘనకార్యములనైనను జేయుటకు సిద్ధముగ నున్నాఁడను.

ముర—నేనెఱుఁగుదును. నీవంటిసమర్థుఁ డీరాజ్యమున నం దొక్కఁడును లేఁడు—

నర—అదియును మీయనుగ్రహమే.

ముర—సరళ కొకకుమారుఁడు కలిగినాఁడు—

నర—ఎంతపని జరిగినది! ఆమెకుఁ గుమారుఁడా?

ముర—ఏమైన నేమి—ఆకుమారుఁడు బ్రదికి యున్నచో సింహాసనమునకై దేశమున మరల విప్లవము ప్రారంభ మగును. రాజ్యశాంతికొఱకై యాశిశువును మద మట్టింపవలయును.

నర—ఔను—బ్రదికియున్నచో నన్నియు ననర్థకములే.

ముర—గురుతరమైన యీరాజకార్యము నీమూలముననే నిర్వహింపఁబడవలయును.

నరసింహరాయలు తలఁ దడవుకొనుచు " ఈదాసున కేమియాజ్ఞ?" అనియెను.

ముర—నీవిప్పుడే కేశకీదుర్గమునకుఁ బొమ్ము! తరువాత నేమి

చేయవలయునో నీకు వేఱుగఁ జెప్ప నక్కఱలేదు.

నర—మహారాజ్ఞీ! నేనుయుద్ధము|చేయుట యెఱుంగుదును—కాల నేనెన్నఁడును ఘాతుకవిద్య నభ్యసించి యెఱుంగను.

నరసింహరాయని స్వరముంబట్టి మురళి మఱియొకలాగున భావించెను. ఆతనియాంతరికోద్దేశమును గ్రహింపవలయు నని యామె యుద్దేశము. నరసింహరాయ లవనతమస్తకుఁడై నిలువఁబడియుండెను. అప్పుడు మురళి "అట్లయినచో నీమూలమున నీకార్యము నెఱవేఱు నను నాశ లేదా?" అనియెను.

నర—దేవీ! ఎట్లు చేయవలయునో యుపదేశించినచో నట్లు చేసెదను.

ముర—నీ కుపదేశించుట యన నేమి?

నర—నేనేవిధముగ నేకార్యమును జేయవలయునో యాజ్ఞాపింపుము—ఇప్పుడే బయలుదేఱి పోయెదను.

ముర—నీవు కేతకీదుర్గమునకుఁ బోయి యాశిశువు నెట్లయినఁ దల్లినుండి యెడఁబాపి దూరగముగఁ దీసికొనిపోయి కత్తితోఁ బొడిచిగాని—మెడ నులిమిగాని—

నర—ఇఁక విననక్కఱలేదు—నే నిప్పుడే బయలుదేఱుచున్నాను.

అని చెప్పి నరసింహరాయలు గౌరవసూచకముగఁ దలవంచి సెలవుగైకొనియటనుండి వెడలిపోయెను—ఆసమయమునం దెవ్వరో తన్నుఁ జూచిన ట్లాతఁ డనుకొనియెను. ఆతఁడు నిశ్చయముగ నచ్చట నేదియో భయంకరదృశ్యమును గాంచియే యుండెను.

నాఁడంతయు నరసింహరా లనేకవిధముల నాలోచించుకొనియెను. ఒకవైపున సర్వసేనాధిపత్యము—మఱియొకవైపున శిశుహత్య—

ఇది చేయుటయెట్లు ? రాక్షసుఁడు తక్క మనుష్యమాత్రుఁ డెవ్వఁడైన నిట్టిఘోరకార్యమును జేయఁగలుగునా ?—సేనాపతిత్వము లభించున నులోభ మిట్టి సందేహముల నుండనీయదు—కాని యందుకొఱ కిట్టి దారుణకార్యము చేయవచ్చునా ? ఈవిధముగ నాతఁ డనేకవిధముల నాలోచించుకొనియెను. కాని యేమియును స్థిరపఱచుకొనఁజాలకపోయెను. ఆతఁడు మహోన్నతుఁడు కావలయునను కోరికకలవాఁడు—అట్టి యాశ యాతనికిఁ జిరకాలమునుండి యున్నది. ఇప్పు డాయుద్దేశము క్రమక్రమముగ బలపడసాగెను. తుదకాతఁడు " ఈకార్యము నామూలమునఁ గానేరదు—కాని ద్రవ్యము నొసంగినచోఁ జాలమంది యిట్టి కార్యమును జేయుట కొడఁబడఁగలరు. అట్లేల చేయింపరాదు ? సామాన్యమైనదయకును—మమత్వమునకును లోఁబడి సర్వసేనాపతిత్వలాభమును వదలుకొనుటయును మంచిదికాదు. కాని యిందువలనఁగూడ నొకకష్టమున్నది. ఎట్లయిన నీరహస్యము బయలుపడినచో లోకుల యెదుటఁ దలయెత్తుకొని తిరుగుట యెట్లు ? ఇంతే కాదు—ఎట్లయిన నీభయంకరకృత్యము వెల్లడియైనచో రాజబంధు లందఱును మరణదండనము గావింతురు—ఇప్పు డేమి చేయవలయును ?—నాకు సేనాపతిత్వముతోఁ బనిలేదు " అనుకొనియెను.

నరసింహరాయలు రాత్రియంతయు నాలోచనానిమగ్నుఁడై యుండియు నేమియును స్థిరపఱచుకొనలేక పోయెను. రాత్రియాతఁ డొక్కసారియైనను గన్నుమూయలేదు. ఈజీవితము నం దాతఁ డెన్నఁడు నింతగ నాలోచింపలేదు. సేనాపతి కావలయునను నాశ సామాన్యమైనదికాదు. ఆయాశచే నాతఁ డాకర్షింపఁబడుచుండెను. మరల శిశుహత్యయనుమాట తోఁచినంతనే యాతని సర్వాంగకములును బ్రకంపితములై పోవుచుండెను—ఆతఁ డేమి చేయఁగలఁడు ? తుదకుఁ బిచ్చి

వాఁడై పోవునా యేమి?

మఱునాఁటి యుదయముననే లేచి నరసింహరాయ లొంటరిగ నెచ్చటికో వెడలిపోయెను. ఇంత యాకస్మికముగ నాతఁడు నగరమును విడిచిపోవుట కందఱును విస్మితులైరి. మేమెఱుఁగుదుము! అతఁడు కేతకీదుర్గమునకే బయలుదేఱినాఁడు!—ఇప్పుడు పాపమునకును బుణ్యమునకును బ్రబలయుద్ధము జరిగినది—ప్రలోభమునకును నహింసకును మహారణము జరిగినది—తుదకుఁ బాపలోభములకే విజయము కలిగినది.

నరసింహరాయ లొంటరిగనే కేతకీదుర్గమునకుఁ బోయెను. అతఁడు తనలో, 'రణక్షేత్రమున నేనెన్నియో హత్యలఁ గావించితిని. అరణ్యక్షేత్రమునఁ గూడ లెక్కలేనన్ని హత్యలఁ గావించితిని—ఒక్క శిశుహత్య గావింపఁజాలనా? విశేషించి యీకార్యము రహస్యముగ నేనే చేసినచో నెవ్వరికిని దెలియఁబోదు.' అనుకొనియెను.

పాపాత్ముఁ డిట్లే తలంచుకొనును—కాని పాపముమాత్ర మెప్పటికైన బయలుపడకమానదు—చాలమంది పాపకార్యములఁ జేయుపట్టున నీవిధముగనే మనస్సును బ్రబోధించుకొనుచుందురు—అప్పుడు హృదయాంతరాళమునుండి యస్పష్టస్వరమున 'పాపము చేయవలదు' అనుమాటలు వినఁబడుచునే యుండును. కాని కొందఱామాటలను వినిపించుకొనరు. కొందఱాహితవచనములను గ్రహింపఁజాలరు—కొందఱాపవిత్రభావములను భావింపఁజాలరు.

పంచదశప్రకరణము.

నరసింహరాయలు కేతకీదుర్గమునఁ బ్రవేశించెను. కాని రాజకుమారి యగు సరళాదేవిని దర్శించుట కాతఁడు సాహసింపఁ జాలక పోయెను. ఆతఁడు మొట్టమొదట సరళవృత్తాంత మంతయును దెలిసి కొనియెను. సరళ కిట్టివినోదములును లేవు. ఆమె యెవ్వరి తోడను మాటాడుట లేదు. ఆమె ఎప్పుడోగాని శయ్యామందిరమును విడిచి వచ్చుట లేదు; భోజనమునకై పిలువఁగా బిలువఁగా నెప్పుడో యొకప్పుడు భుజియించును. ఆమె మొగముఁజూచిన గుండెలు బ్రద్దలై పోవును. ఆమె కన్నులనుండి యశ్రుధారలు నిరంతరము ప్రవహించుచునే యుండును. దాసదాసీజన మామె సమ్ముఖమున నుండుట లేదు. కఠినహృదయులగు ప్రతీహారులుకూడ నామెకష్టములకై దుఃఖించుచుందురు. వకుళకూడ నామెతో మాటాడుటకు సాహసించుట లేదు. ఏమి మాటాడఁబోయిన నామె కేమిజ్ఞప్తికి వచ్చునో, యేమిచెప్పిన నామెహృదయ మెంతనొచ్చునో యని వకుళ కూడ నేమనుటకును శంకించుచుండెను. ఆమెకుఁ జెప్పవలసిన మాటలుమాత్ర మేమున్నవి? రామరాయనిమాట—సింహాసనముమాట—పాపమాశిశువుమాట—మాట యెత్తినంతనే యామె శోకము పొంగిపోవుచుండును—కన్నులనీరు నిండిపోవుచుండును—ఇఁక నెవ రేమిమాటాడఁగలరు?

సరళ యేడ్చుట లేదు. గట్టిగనేడ్చినచో నామెహృదయమున నింతటి వేదనయే యుండకపోవును. ఆమె పైకి దుఃఖించుట లేదు; ఆదుఃఖమునకు వికాసములేదు—స్ఫుటత్వము లేదు; కేవల మాంతరికమై యుండెను—అందుచేతనే యామెనుజూచిన గుండె పగిలిపోవును—అందువలననే యామెదుఃఖము దుస్సహమై యుండెను. ఆమె

మొగము చూచినచో నెట్టి కఠినహృదయుల కైనను గన్నీరు రాకమా
నదు.

సరళ తనకుమారుని నొకనిమిషమైన విడువక తనచెంతనే యుం
చుకొనుచుండెను ; తుదకు వకుళ కైన నిచ్చుటలేదు. ఈప్రపంచమున
విశ్వసింపఁ దగిన వారామె కెవ్వరును లేరు. మందభాగ్యురాలగు నా
మె రేయుంబవలు కుమారుని నొడియందుంచుకొని యేడ్చుచుండును.
ఆమెకుఁ బుత్రుఁడే జీవితావలంబనము—సరళ పుత్రుని నొకనిమిష
మైనఁ జూడక యుండఁజాలదు—కుమారు నెప్పుడు నెత్తుకొనియే యుం
డుటచే నామెశరీరమంతయు మలినమై పోయెను. శిశుసంరక్షణమునం
దే నిరంతరము నిమగ్నయై యుండుటచే నామె శరీరస్వాస్థ్యము చెడి
పోయెను. సరళకు మునుపటిరూపము లేదు—మునుపటి సౌందర్యము
లేదు—మునుపటిలావణ్యము లేదు—ఒకప్పు డానందసుఖస్వరూపిణి
యై యున్నయామె యిప్పుడు దుఃఖస్వరూపిణియై యుండెను.

ఈసంగతు లన్నియును విని నరసింహారాయలు చాలవిచారిం
చెను. అప్పు డాతఁడు తనలో 'ప్రేమావతారమూర్తి యగునిట్టి తల్లి
యొడినుండి యీముద్దుబిడ్డను నేనెట్లు వేఱుసేయఁ గలుగుదును? ఇట్టి
మందభాగ్యురాలికి మఱియు నిట్టిపుత్రశోకదుఃఖమును నేనెట్లు కల్పిం
పఁ గలుగుదును? ఆమెకష్ట మీవఱకే పరిపూర్తి నందియున్నది. ఆమె
శోకము పరమావధి నందియున్నది—ఇఁక నామె యించుక కష్టము
నైనను, నించుక శోకమునైనను సహింపఁగలదా? ఆమె నిశ్చయము
గ మరణింపఁ గలదు. అప్పుడు నన్ను శిశుహత్యాపాపమే కాక స్త్రీ
హత్యాపాతకము కూడఁ జుట్టఁబెట్టుకొనును—నేనింతటి దారుణకృత్య
మును జేయఁజాలను' అని భావించుకొని యాతఁడు సరళను జూడకుం
డఁగనే మరలిపోవుట కుద్యుక్తుఁ డయ్యెను.

కాని యాతఁ డట్లును జేయఁజాలక పోయెను. మఱలఁ దనలో “నేనీకార్యమును సాధింపకుండ రాజధానికిఁ దిరిగిపోయినచో మురళ నాపై దారుణక్రోధమును వహింపఁగలదు. నిశ్చయముగ నామె యేదియో మిషకల్పించి నాయుద్యోగము నూడఁబెఱికించును. నన్నుఁ గారాగారములోఁ గూడఁ ద్రోయింపవచ్చును. ఆమరణము నేను నిర్బంధితుఁడనై యుండవలసినదే. ఎట్లాలోచించినను నాకీకార్యము చేయుటకంటె గత్యంతర మేమియు నగపడుటలేదు.’ అని భావించుకొనియెను.

అతఁ డెట్లో ధైర్యము తెచ్చుకొని యెన్నియోవిధముల నాలోచించుకొని తుదకు సరళను గర్హించుటకు నిశ్చయించుకొనియెను. ‘ఎట్లయిన నాశిశువు నామెయొద్దనుండి మఱియొకచోటికిఁ దీసికొనిపోయినచోఁ గార్యసిద్ధి యగును—ఆశిశువును జంపకపోయినను బాధలేదు. పెంచుకొనుట కెవ్వరికైన నిచ్చి మురళతో నాశిశువును జంపివచ్చితినని చెప్పవచ్చును. ఇప్పుడేమైన మిషపెట్టి యాశిశువును సరళ యొద్దనుండి తప్పింపవలయును. బలవంతముగ నామె చేతులలోనుండి యాబిడ్డను దీసికొనఁ జాలను’ అని యీవిధముగ నిశ్చయించుకొని నరసింహరాయలు సరళాదేవికిఁ దనయాగమనమును దెలియఁజేసెను.

దాసివచ్చి ‘రాజకుమారీ! రాజధానినుండి నగరాధ్యక్షుఁ డగు నరసింహరాయలు వచ్చియున్నాఁడు. ఆవశ్యకంబగు రాజకార్యవిషయమున మాటాడుటకై యాతఁడు మీదర్శనమును గోరుచున్నాఁడు’ అని మనవిచేసెను. సరళ యాదాసిమాటలను బాగుగఁ దెలిసికొనఁజాలక వ్యాకులిత నయనములతో నామెవంకఁ జూచుచుండెను. అప్పుడు దాసి మఱియేమియు మాటాడఁ జాలకపోయెను.

అప్పుడు వకుళ సరళం జూచి ‘సఖీ! ఇంచుక ధైర్యము వహింపుము. అధైర్యపడవలదు. ఈవిధముగ నున్న నిన్నుఁజూచి లోకు లే

మనుకొందురు. యువరాజు రాజ్యమున లేకుండినపుడు నీవే నిముఁబోగిలుమహారాజ్ఞి వనుమాట మఱచియుంటివా యేమి?' అనియెను. 'మహారాజ్ఞి' అనుమాట వినుటతోడనే సరళ మెల్లఁగఁ దలయూఁచి తన యంగీకారమును సూచించుచుండును. ఇప్పుడుకూడ నామె యట్లే చేసెను. ఇంతేకాక యిప్పుడు తనపసిబిడ్డను వక్షమునం జేర్చుకొని దాఁచుకొనియెను—తనముద్దుబిడ్డ నెవ్వరో యెత్తుకొనిపోవుటకు వచ్చియుండి రని యామె మనసున బోధ యగుచుండెను—ఆమె యేమియు మాటాడకుండుటం జూచి వకుళ 'సఖి! దర్శనమునకై నరసింహరాయని రమ్మని చెప్పవచ్చునా?' అనియెను.

ఇంతసేపటికి సరళ "నరసింహరాయ లెవ్వరు?" అనియెను.

వకు—ఆతఁడు నగరాధ్యక్షుఁడు—ఏదియో రాజకార్యము కొఱకు వచ్చియున్నాఁడు.

సరళ కొంతసేపటివఱకు మౌనముతో నుండి "సఖి! నేను మందభాగ్యురాలను. నాతో రాజకార్యము లేమున్నవి? నీకుఁ దెలియుట లేదా? నాముద్దుబిడ్డను నాయొడిలోనుండి లాగుకొని పోవుట కెవ్వరో వచ్చియున్నా రని నామనసే చెప్పుచున్నది—" అనియెను.

వకు—సఖి! నీకన్నిటికిని భయమే. నీయొడిలోనిబిడ్డ నెత్తుకొని పోవునంతటి క్రూరరాక్షసుఁ డెవఁడుండును?

సరళ కొంతసేపటివఱకు మాటాడక యాలోచించి పిమ్మట "రమ్మని చెప్పుము" అనియెను.

దాసి నరసింహరాయనిఁ దీసికొనివచ్చుటకై వెడలిపోయెను.

పదుమూఁడవప్రకరణము.

నరసింహరాయలు వచ్చెను. మూర్తీభవించిన శోకదేవతవలె నున్న సరళాదేవిం జూచినతోడనే యాతనిహృదయము భగ్నమై పోయెను—ఆకస్మికముగ నాతనితలపైఁ బిడుగుపడినట్లయ్యెను. ఆతని హృదయకందరమునఁ దటాలున నొకభయంకరాగ్నిజ్వాల యుదయించి ప్రజ్వలించుచుండెను; ఆపాదమస్తకమును సర్వాంగకములును విద్యుత్ప్రవాహపూరితములైనట్లుండెను. ఆతఁ డప్పుడు తాను భావించుకొన్నదానికంటె సరళదుఃఖము శతగుణము లధికముగనే యున్నట్లు ప్రత్యక్షముగఁ దెలిసికొనియెను. ఇంతకంటె నధికదుఃఖములను, నెవ్వరు నెన్నఁడు ననుభవించి యుండ రని యాతఁడు భావించుకొనియెను. ఆతఁ డామెం జూచి కొంతసేపటివఱకును గొయ్యవలె నిలువఁబడి పోయెను.

పిమ్మట నాతఁడు “నేనెంతటి పాషండుఁడను!—ఎంతటి నరాధముఁడను! ఎంతటి క్రూరజంతువను! ఈమందభాగ్యురాలి యొడిలోని పసిబిడ్డను—ఈమెప్రాణముల కేకమాత్రావలంబస్వరూపమై యున్న యీచిన్నశిశువును—ఈమె హృదయసర్వస్వమై యున్న యీపసిపాపను—ఈచిన్నిబిడ్డను నిర్దయుఁడనై యపహరించుకొనిపోవుటకై వచ్చితినే!—నాకు సేనాపతిత్వ మక్కఱలేదు—నిమ్మఁబ్రోలురాజ్యము నం దేకాదు—జగత్తునందలి సకలసామ్రాజ్యముల యందును గల సకలైశ్వర్యములను నాకొసంగినను నేనిట్టిదారుణకృత్యమును జేయఁజాలను—చేయఁజాలను—” అని యనుకొనియెను.

ఆతని హృదయము నిండిపోయెను. ఇఁక నాతఁడు సహింపఁజాలక బిగ్గరగ నేడ్చుచు రాణి యగుసరళాదేవి సమ్ముఖమున మోకాళ్ళ

పై వంగి “ మహారాజ్ఞీమణీ ! నేనిప్పు డొకదారుణకృత్యమును గావించుటకై యిచ్చటకు వచ్చియుంటిని. ఆమాటలతో నీకుఁ బ్రయోజనము లేదు. భగవంతుఁడు నన్నా భయంకరకూపమునం బడిపోవకుండఁ గటాక్షించినాఁడు—దేవీ ! నేఁడు మొదలు నరసింహరాయలు నీ దాసానుదాసుఁడు—ఇప్పుడే నేను యువరాజుతోఁ గలియుటకై పోవుచున్నాఁడను—ఇఁక భయములేదు. ఆతఁడు శతసహస్రాశ్వసైనికసమేతుఁడై రాజధానికి వచ్చుచున్నాఁడని నేను విశ్వాసపాత్రు లగు వారిమూలమున వినియున్నాఁడను—ఆతఁ డచిరకాలముననే వచ్చి నీ దుఃఖములను దొలఁగింపఁ జేయఁగలఁడు ” అనియెను.

సరళావకుళ లిరువురును నరసింహరాయల చర్యలకు విస్మితలై పోయిరి. వారికేమియును బోధపడలేదు ; అట్లే యాతనివంకఁ దదేకదృష్టితోఁ జూచుచుండిరి. అప్పుడు నరసింహరాయలు “ మహారాజ్ఞీమణీ ! అనుజ్ఞ యైనచో సేవకుఁ డిప్పుడే సెలవు గైకొనుచున్నాఁడు—ఒకమాట—రాజకుమారుని జాగరూకతతోఁ గాపాడుకొనవలయును-ఆశిశువును నీయొడినుండి వేఱుసేయుటకై యెన్నియో కుతంత్రములు జరగుచున్నవి ” అనియెను.

సరళ భయముతోఁ జిన్నిబిడ్డను వక్షమునం జేర్చి దాఁచుకొని కన్నీటితో వకుళం జూచుచు “ సఖీ ! వింటివా ? నామనసు చెప్పుచున్నట్లే యైనది ” అనియెను. వకుళకూడఁ గన్నీరుపెట్టుకొనియెను. “ సఖీ ! నాప్రాణము లుండఁగా నెవ్వరికైన నింతపని చేయనిచ్చెదనా ? ” అనియెను—

అప్పుడు నరసింహరాయలు సన్మానపూర్వకముగ “ దేవీ ! నేనిప్పుడే యువరాజునొద్దకుఁ బోవుచున్నాను. ఏమైనఁ జెప్పవలసియున్నచో ననుజ్ఞ యీయవలయును ” అనియెను.

సరళ చాలసేపటివఱకు మాటాడఁజాలక పిమ్మట 'నీకాయన దర్శనమైనచో నిట్లు చెప్పవలయును. 'సరళ యింక నెంతయో కాలము జీవింపదు—ఆమె మీతోఁ జెప్పవలసిన దేమియును లేదు—మీరు సుఖముగా నున్నట్లు వినుటయే సరళకు సుఖము—కాని—నీచిన్నికుమారుఁడు—'

సరళ యింక మాటాడఁ జాలకపోయెను; వకుళ కంఠమును కౌఁగిలించుకొని యామెవక్షమున మొగ మానుకొని యేడువసాగెను. వకుళయును సరళను కౌఁగిలించుకొని యేడ్చుచుండెను. ఆదుఃఖమును జూడఁజాలక, నరసింహరాయలు సత్వరముగ నటనుండి వెడలిపోయెను.

ఇట్లు జరిగినకొలఁదికాలమున కొకదినమునఁ బ్రాతఃకాలమునందు రాజధానీనగరమంతటను నొకప్రవాదము బయలుదేరెను—నగరాధ్యక్షుఁడగు నరసింహరాయ లైదువేల యశ్వసైన్యముతో నగరమును విడిచిపోయె నని యందఱును జెప్పుకొనుచుండిరి. యువరాజగు రామరాయనితోఁ గలయుటకే యాతఁ డట్లు పోయియుండు నని యందఱును భావించిరి. ఈవార్త వాయువిక్షిప్తం బగువగ్నిజ్వాలవలె నొకగృహమునుండి యొకగృహమునకు నగరమంతటను వ్యాపించెను. చూచుచుండఁగనే యీవార్త నగరమంతటను బ్రాఁకెను. నగరమంతయు నీవార్తతోడనే సంక్షోభించిపోవుచుండెను. అందఱును విజయరాయునిచేఁ బీడింపఁబడి కష్టముల నొందుచున్నవారే. కాని యింతవఱకు బహిరంగముగ నిట్లు శత్రుపక్షమున నిర్భయముగఁ జేరుటకు సాహసించినవా రొక్కరును లేరు. అందువలన నాతఁడే ప్రథమవిద్రోహిగాఁ బరిగణింపఁబడియెను—ఆతఁడు సామాన్యుఁడు కాఁడు—నగరాధ్యక్షుఁడు! రాజసైనికులలోఁ బ్రధానుఁడు—మహారాజునకు విశ్వాసపాత్రులగు నంగరక్షకులలో నొకఁడు—నరసింహరాయని యిట్టిసాహస

పరివర్తనమును కంటలు నాశ్చర్యనిమగ్నులైరి.

ఈవార్త క్రమముగ మురారికిఁ దెలియవచ్చెను. నరసింహరాయలు మురారియాజ్ఞప్రకారము చేయకుండుటయేగాక శత్రువులలోఁ గూడఁ జేరిపోయెనే! ఈసంగతి వినినంతనే మురారి క్రోధమత్సరాభిమానములచే నున్మత్తప్రాయఁ డైపోయెను.

ప్రమోదోద్యానమునందలి విజయరాయనికిఁగూడ నీవార్తం దెలుపుటకై యొకప్రధానోద్యోగి వచ్చి “ మహారాజా ! నరసింహరాయలు పంచసహస్రాశ్వసైనికులతో రామరాయనిపక్షమునఁ జేరుటకై పోయినాఁడు” అని చెప్పెను. అప్పుడు విజయరాయలు మదవిభ్రమముతోఁ దేలగన్నులనైచుచు “ విరిబోఁడీ! పాడవేబోఁడీ!” అనియెను.

పదునాలుగవప్రకరణము.

ఎచ్చటనుండియో యొకగాయిక వచ్చినది. ఆకోకిలకంఠ స్వరమునకు సాటి లేదు. దేశమం దంతట నాగాయికనామము వ్యాప్తమై యుండెను. అపూర్వంబును నసాధారణంబును నగునామె మధురసంగీతము నాలకించుటకై, బాలురును వృద్ధులును, స్త్రీలును, బుధులును సర్వజనులును వేడుకపడుచుండిరి. కాని సులభముగ నట్టియదృష్టము లభించుట కుపాయము లేదు! ఆమె యింటింటను గానము చేయు గాయిక కాదు. లక్షనిష్కముల నిచ్చినఁగాని యామె సభారంగమునఁ బ్రవేశింపదు!

ఆమెరూప మపరూపమైనది—అంతటిసుందరీమణి యీలోకమునందే లేదు—ఆమెవదనమండలము నొక్కసారి చూచినచో నాయతిలోకరామణీయకమున కెంతవారలైన నింతలో విముగ్ధహృదయులు కాకమానరు—ఆమెవదనమునుండి నిరంతరము నమృతము వర్షించుచుండును—ఆసుందరవదనమండల సందర్శనముచే హృదయకమలమాశాతరంగసంచలితమైపోవును. జనులందఱు నామెను జూచి యున్మత్తులై పోవుచుండిరి—ఆమెమధురమోహన సంగీతశ్రవణమునకై యువ్విళ్లూరుచుండిరి—కాని యామెదర్శనమైన లభియించుట లేదు—ఆమె రాజమార్గమున బయలుదేఱుట లేదు—తనయింటి కెవ్వరిని రానిచ్చుటయును లేదు—తానెవ్వరి యింటికిని బోవుటయు లేదు.

ఆమెకీర్తియును గానకౌశలమును బ్రతిగృహమునందును బ్రతిధ్వనించుచుండెను. కాని యింతవఱ కెవ్వరు నామెను జూచి యుండలేదు—ఎవ్వరు నామెగానమును వినియుండనులేదు—ఆమె యప్పుడప్పుడు తనయింట నొంటిగఁ గూరుచుండి పాడుచు వీణవాయించుచుండును—అందుచే నామెగానమును దూరమునం దుండియైనఁ గొందఱుకొందఱు వినఁగలిగిరి. ఆమె యప్పుడప్పుడు మందిరగవాక్షద్వారముకడ నిలువఁబడి రాజమార్గమును దిలకించుచుండును. అందువలనఁ గొందఱుకొంద ఱామెను జూడఁగలిగిరి. అట్లామె గానమును విన్నవారే యట్లామెరూపమును గన్నవారే తమతమమిత్రులతోఁ బ్రశంసించుచుండిరి. ఈవిధముగా నానోటనానోట నామెప్రతిభ దేశమందంతటను వ్యాపించెను.

నిడుఁబ్రోలునగరమునకు మునుపటిదినములు పోయినవి. ఇప్పుడాయానందవిలాసములు లేవు. పూర్వమువలె నిప్పుడింటింటను నృత్తగీతములు లేవు. దేశమంతటను భయమే రాజ్యము చేయుచుండె

ను. మహారాజగు విజయరాయలు స్వయముగ రాజకార్యములఁ జూచుకొనకున్నను మురళ పరిబలపరాక్రమముతో రాజ్యశాసనములఁ గావించుచుండెను. అంతఃపురమునందే యున్నను నామెతేజము దేశమంతటను వ్యాపించి యుండెను. సకలరాజోద్యోగులు నామె పిడికిటిలో నుండిరి. సకలసైనికులు నామెకు దాసానుదాసులై యుండిరి. సకలసామంతులు నామెకు భయపడుచుండిరి. ఎల్లప్పుడు నామెగూఢచారులు దేశమందంతటను దిరుగుచునే యుందురు. ఎవ్వరేమియనుకొన్నను నిమిషములో నామెచెవిని బడుచుండెను. ఎవ్వఁ డెట్టి యపరాధముచేసినను, నెవ్వఁ డెట్టిరాజద్రోహముచేసినను దక్షణమే మహారాజ్ఞి యట్టివారిని గఠినముగ దండించుచుండెను. ఇతరులకుఁగూడ భయము కలుగుటకై యామె సూక్ష్మాపరాధములకైనను గఠినదండనములఁ గావించుచుండెను.

ఈవిధముగఁ గొందఱు రాజోద్యోగులు కారాగారమున బంధింపఁబడిరి. చాలమందిప్రజలకు మరణదండనమయ్యెను. ఒకరిద్దఱు సేనానాయకులుకూడ నవమానింపఁబడి చంపఁబడిరి—ఏమని చెప్పదుము! ఒకసామంతప్రభునికూడ బహిరంగముగ నామె శిరశ్ఛేదము గావింపఁజేసెను. ఇంతేకాదు—ఆమెచే నియమింపఁబడిన ఘాతుకులు, గుప్తచారులై తిరుగుచుండిరి. రాణికోపమునకు గుఱియై రహస్యముగఁ గూడఁ జాలమంది యకాలమరణమువాతఁ బడిపోయిరి.

ఇన్నికారణములవలన నిడుఁబోలురాజ్యమునం దెవ్వరిహృదయమునను నానందము లేదు—ఉత్సాహము లేదు—అందఱును భయవిహ్వలులై కాలముగడపుచుండిరి. ఎప్పుడెవ్వరిప్రాణములఁ దీయుంచునో, యెప్పుడెవ్వరిని గారాగారముఁ బెట్టించునో, యెప్పుడెవ్వరిని దేశమునుండి వెడలఁగొట్టించునో యెట్లు తెలియును! ఇద్దఱొక్కచోఁ

జేరి రాజ్యమునుగూర్చిగాని రాజసింహాసనమునుగూర్చిగాని మాటాడుటకు భయపడుచుండిరి. ఇట్టి దురాచారములు దుస్సహములై పోయెను—కాని నివారించుట కుపాయములేదు. ఈదుష్టత్వములం దలఁచుకొన్నంతనే గుండెలు పగిలిపోవుచుండెను.

మురళి యీవిధముగ రాజ్యమును బరిపాలించుచుండెను. నిమఁబోరిలు గాజ్యమిప్పు డింతటి కష్టస్థితిలో నున్నది. ఇఁక దేశమునం దానందవిలాసము లెక్కడనుండును ? దేశ మిట్టియవస్థలో నుండఁగా నాయపూర్వప్రతిభాశాలిని యగుగాయిక రాజధానిం బ్రవేశించెను. కాని యెవ్వరిహృదయములయందును నిప్పు డుత్సాహములేదు. మహారాజు కూడ నిరంతరము సురాపానలోలుఁడై ప్రమోదోద్యానమునఁ గాలము గడపుచుండెను. అతఁ డెప్పుడును వారవనితాగణపరివేష్టితుఁడై యుండెను. ఎట్లయిన నాతని కాగాయికసంగతి తెలిసినచోఁ దప్పక రప్పించుకొను ననియు, నామెగానము నాలకించినచో మహారాజునకుఁ దమ యెడల గౌరవము తగ్గిపోవు ననియు నూహించి యావారాంగన లామె మాటయే విజయరాయలకుఁ దెలియకుండఁ జేసిరి. రమణీమాయజాలములం దగులుకొన్నవానికి వివేక మెక్కడనుండును !

గాయికవృత్తాంతము సమస్తజనులకును దెలిసెను. కాని మహారాజగువిజయరాయని కించుకంతయుఁ దెలియలేదు. దేశమునందలి ధనికులగువారందఱు నామెగానమునాలకింపవలయునని వేడుకపడు చుండిరి. కాని యెవ్వరును మురళిభయమునలన నామెను బిలిపించుటకు సాహసింపఁజాలకపోయిరి. తుదకు సామంతరాజగునారాయణరాయ లామెను దనమందిరమునకుఁ బిలిపించెను. నారాయణరాయలు నవయౌవనుఁడు. ఆతనికింకను నిరువదియేండ్లు నిండలేదు. ఇప్పు డాతఁడు పితృమరణానంతరమున రాజ్యలాభమును బొందియుండెను. ఇంతవఱకు

నాతఁడు రాణిభయముచే నెట్టి వినోదములను గావించుట లేదు. ఇఁక నట్లూరకుండఁజాలకపోయెను. ఆతఁడు తనలో ‘ నేను నామందిరమున వినోదోత్సవములఁ జేసికొందును—అందువలన రాణికేమినష్టము—నే నొకగాయికగానము నాలకింతును—అందువలన రాజ్యమున కేమినష్టము ? ప్రజలకింతమాత్రము స్వాతంత్ర్యమైనలేనిరాజ్యమున నుండుట వలన నేమి ప్రయోజనము ? ’ అని భావించుకొనియెను.

ఆతఁడు గాయికను బిలుచుటకు స్వయముగనే యామెయింటి కిఁ బోయెను. నారాయణరాయ లామెనుజూచి ముగ్ధుఁడై పోయెను. ఆమెరూపము జగన్మోహనకరమైయుండెను. ఆతఁ డప్పుడు ‘ నీవొక సారి మామందిరమున గానము చేయవలయును. నీవు కోరినంతధనమి చ్చెదను ’ అనియెను.

గాయి—ఆర్యా! గానమే నావృత్తి—నీసభలో గానముచే యుట కేమి ?

నారా—నీకేమి కావలయునో చెప్పుము !

గాయి—నేనెంతయో యాశతో నిచ్చటకు వచ్చియుంటిని—ఎంతయోధనము సంపాదింపవచ్చునని యనుకొంటిని—ఈమాసములో పల నొకసభయైనఁ గాలేదు.

నారా—ఈనగరమునకు మునుపటిదినములు పోయినవి. మును పటివలెనే యున్నచో నీకిప్పుడును విశ్రాంతియే లేకుండును.

గాయి—అందువలననే నేనిఁక నిట నుండఁగూడదని నిశ్చయించుకొంటిని.

నారా—కాని మాయింట నొకసభచేసి మఱిపోవలయును—ఈపాటిభాగ్యము నాకుఁ గల్పింపఁగూడదా ?

గాయి—ఈదాసియెడల మీవంటివారి యనుగ్రహ ముండవల

యును. ఇట నింతమంది గొప్పవారున్నారు. కాని యెవ్వరు నీటోసి నను గ్రహించినవారు లేకపోయిరి. కేవలము గుణగ్రహణపారీణులు మీరొక్కరే యగపడుచున్నారు. అందుచే నేనొకనాఁడు మీసభలో గానము చేయుదును. అందునిమిత్తమై మీరు నాకేమియు నీయనక్కఱలేదు. కాని యొక కోరికయున్నది.

నారా—అది యేమో చెప్పుము! ఆవశ్యకముగ నట్లే కావింతును.

గాయి—నేను గానము చేయుదినమున నాసభకు రాజధానియందలి పెద్దమనుష్యులనందఱ నాహ్వానము చేయవలయును. కేవలము పిలుచుటయే కాదు—తప్పక వారు వచ్చునట్లుకూడఁ జేయవలయును—ఇట్లు చేయకున్నచో నేనొక్కగీతమైనఁ బాడను—మీరు నాయెత్తుధనముపోసినను నేను గానము చేయఁబోను.

నారా—నేడందఱ నాహ్వానము చేయుదును—వారు వచ్చెదరో రారో యిప్పుడెట్లు చెప్పఁగలను?

గాయి—ఎట్లు వచ్చెదరో యట్టి ప్రియత్నమునే చేయ వలయును—

నారాయణరాయ లించుక యాలోచించి „అట్లే చేసెదను—ఎట్లయినను వారిల నందఱను సమావేశము గావించెదను,’ అనియెను.

పదునేనవప్రకరణము.

మహోత్సాహముతో నారాయణరాయల మందిరమున గొప్ప గానసభ జరగును. అతఁ డిందుకొఱకు విశేషప్రయత్నములను జేసి

యుండెను. నగరమునం దాతఁ డాహ్వానముచేయనిగొప్పవా రెవ్వరును మిగిలియుండలేదు. రాజబంధువులు మురళభయముచే రాఁ జాలమని ముందుగనే చెప్పిపైచిరి. కానినారాయణరాయ లందఱ యిండ్లకును బోయి వారలతో “ఇంతటియస్వతంత్రులమైనచో నీరాజ్యమునందుం డుట యెందులకు?,' అనియెను. ఈమాట యందఱహృదయములను నాటెను. అందువలన నెల్లరును రాణిభయము విడిచి యానందముతో నారాయణరాయలసభకుఁ బోయిరి. ఆనాఁడు మహానందముతో సభావినోదములు సంపూర్ణముగ జరగెను.

అందఱును సభకు వచ్చిరి. కాని యెవ్వరికిని మనస్స్థైర్యములేదు. రాణి యేమని తలంచునో యిందఱు నిచ్చటఁ జేరి సభచేసిన సంగతి యామెకుఁ దెలిసిన నేమిచేయునో యెట్లు తెలియును? గానమారంభమయ్యెను.

ఆగానమున నామేయమృతమును గురియించెను; ఆత్మవిస్మృతి యొదవించెను; ఆనందమును బ్రసాదించెను; కుసుమములఁ గ్రుమ్మరించెను; తావులఁ దరలించెను. వెన్నెలల వెలయించెను; మెఱుపుల మెఱయించెను; ఆమధురవీణాస్వనములందా మోహనకలకంఠస్వనములం బోలి యాభావగీతములలో నాసభ్యులహృదయభావములు లీనములైపోయెను. అందఱహృదయములును గానము చేయుచుండెను. ఆమధురనాదబ్రహ్మమానందబ్రహ్మమున లీనమగుచుండెను. సభ్యులందఱును తదేకధ్యానమునం దుండిరి.

అప్పుడాసంగీతసరస్వతి యీక్రిందివిధముగ గానము చేయ నారంభించెను.

“ ధరణీధరమునెత్తి ♦ దావాగ్ని మ్రింగి
చెలువుగండకయుండఁ ♦ జిన్నికృష్ణుండు

రాసమండలములో ♦ రమణులందఱకు
వినిపించుచున్నాఁడు ♦ వేణుగానంబు
కన్నులున్న ఫలంబుఁ ♦ గనుఁగొందమమ్మ!
కామినీమణులార! ♦ కలసిరారమ్మ!

*　　*　　*

దెసలెల్లఁ దెలివందెఁ ♦ దిమిరంబుడిందెఁ
జలువతెమ్మెర వీచె ♦ జాబిల్లిదోఁచె
మనసులోఁ గుందుచు ♦ మానదర్పమున
నెన్నాళ్లిటులున్న ♦ నేమగునమ్మ?
జగదేకవిభుఁడైన ♦ శ్యామసుందరుని
సుందరీమణులార! ♦ చూచిరారమ్మ!

ఇట్లు గానముచేయుచు నామె వృద్ధుఁడగు సదాశివరాయని సమ్ముఖమున హస్తాభినయముం గావించుచు నృత్యముచేయసాగెను. ఆవృద్ధుని దృష్టియామె కోమలహస్తముపైఁ బ్రసరించెను. క్రమముగ నా దృష్టి యామె యమూల్యాంగుళీయకముపైఁబడియెను. అప్పుడాతఁడదరిపడి చటాలున లేచి నిలువఁబడియెను. అంతలో సిగ్గుపడి మెల్లమెల్లఁగ నెప్పటి యట్లు కూర్చుండెను. యువతి తన సమ్ముఖమున నృత్యము చేయుటచే నావృద్ధుఁ డట్లదరిపడియె నని భావించి యందఱును నవ్విరి. ఆగాయిక యట్లే యగ్రవర్తు లగు మాన్యసభాసదుల యందఱియెదుటను బోయి నృత్యముచేయుచు నభినయింపసాగెను.

అప్పుడుసభ్యు లొకరిమొగ మొకరు చూచుకొనఁదొడంగిరి. అందఱిహృదయములును జలించిపోవుచుండెను. అంతలో గానముకూడ నాఁగిపోయెను. అప్పుడు సదాశివరాయలు లేచి ‹‹ఓసంగీతసరస్వతీ! నీమోహనగానములో ముగ్ధులమైయున్న మాకు శ్రీకృష్ణుఁడు గోపబా

లికలతోఁగలసి మురళీగానము చేయుచు సాక్షాత్కరించియున్నట్లుతోఁచుచున్నది—ఇది సత్యముగనే భావించుచున్నాము” అనియెను.

అప్పు డాగాయిక యవనతవదనయై “రసగ్రహణపారీణులగు మీామూలమున నాపరిశ్రమ సఫలమైనది” అని సెలవు దీసికొని వెడలిపోయెను. క్రమముగ నందఱును వెడలిపోయిరి. కాని యేదియో మిష పెట్టుకొని రాజబంధువులుమాత్ర మచ్చటనే నిలిచియుండిరి. అప్పుడు వృద్ధుఁ డగు సదాశివరాయలు స్వయముగఁ బోయి మందిరద్వారములను గవాక్షములను మూసివచ్చెను. అప్పుడు సదాశివరాయలు మిగిలినబంధువులం జూచి “నిశ్చయముగ యువరాజు జీవించియున్నాఁడు! మనము విన్నమాట సత్యమే. అతఁడే బుద్ధిమతి యగు నీగాయికను దనదూతగా మనయొద్దకుఁ బాపియున్నాఁడు. అతఁడు కోయలతోఁగలసి వచ్చుచు మన కీవిధముగ వార్తనంపియున్నాఁడు. రామరాయనామాంకిత మగుఁగాయిక యంగుళీయకముం బట్టియే యిది యంతయు సత్యమని మనము నిశ్చయింపవచ్చును. మన మిదివఱకేచాలఁ బొరపాటుపడి తగినఫలమునననుభవించుచున్నాము. ఇట్టి పాపమునకుఁ బ్రతీకారముగ నిప్పుడు మన మందఱము నేకీభవించి యేసుగుణరాశి కీసింహాసనము న్యాయముగ లభింపవలసి యుండెనో యాతనిపక్షమునఁ బ్రాణములనైన విడిచి ప్రభుఋణమునుండి విముక్తులముకావలయును. ఈవిషయమున నాబంధువులగుమీాయభిప్రాయ మేమియో వెల్లడింతురుగాక !” అనియెను.

అప్పు డందొకఁడు “మీారు చెప్పినమాటలు బాగుగనే యున్నవి. కాని రామరాయలు మహారాజును హత్యగావించి పలాయితుఁడయ్యెనుగాదా ? అట్టి వాని పక్షమున మనముచేరుట న్యాయముగనుండునా ?” అనియెను.

సదా—వృద్ధమహారాజును రామరాయలు చంపెననుమాటయు సత్యము!

ఒకఁడు—మఱియెవ్వరు చంపిరి?

సదా—విజయరాయలు—

ఒక—విజయరాయలు తండ్రి నెందులకుఁ జంపుకొనును? ఈ మాట విశ్వాసార్హముగ లేదు.

సదా—లోకమందఱ నిట్టిబుద్ధిహీనులను జేయవలయు ననియే మురళి యీయంత్రమును బన్నినది.

ఒక—మురళి యేమిచేసినది?

సదా—విజయరాయని గాఢిదం జేసి యాతనిచేఁ దండ్రిని జంపించినది.

ఒక—ఈసంగతి మీకెట్లు తెలిసినది?

సదా—వృద్ధమంత్రి తనమరణకాలమునందు నాకీసంగతియంతయుఁ జెప్పియున్నాఁడు.

ఒక—పాపమాతఁ డావిచారముచేతనే యాకస్మికముగ మరణించియుండును. అప్పుడు విద్యాధరుఁడుకూడ నీవిషయముం గూర్చి వాదించియున్నాఁడు. సభ్యులప్రశ్నములకు బదులుచెప్పక యూరకుం డేమి?

సదా—ఏమని చెప్పును? ప్రప్రథమమున మురళి చెలియగు కమల యాతనికీవృత్తాంతముం జెప్పినది. ఆమెపేరు బయటఁబెట్టినచో నామె కొంప మునుఁగునని యెంచి స్వార్థత్యాగి యగు విద్యాధరుఁడు కారాగారమునఁ దానే బంధింపఁబడినాఁడు. అందువలననే యాతనికట్టి కష్టమువచ్చినది—అందువలననే మనకిట్టికష్టము వచ్చినది—

అందఱు నామాటల నాలకించి పశ్చాత్తప్తహృదయులును గో

పోదిరిక్తహస్తులునై పోయిరి అందఱును రామరాయలపక్షమునఁ జేరుట కేర్పఱిచికొనిరి. ... జేసెను. ఇట్టి నొకసారి యాగా యితం దర్శించి యువరాజసమాచారములం దెలిసికొనుటకై సదాశివ రాయలు నియమింపఁబడియెను.

పదునాఱవప్రకరణము.

మురళి యత్యంత క్రోధముచే రాక్షసియై పోయెను. ఆమెకు గౌరవపాత్రుఁడును, విశ్వాసపాత్రుఁడు నగు నగరాధ్యక్షుఁడు నరసింహరాయలు శత్రువులతోఁ గలసిపోయెను. ఇంతేకాదు—ఆమె యనుమతి లేకుండ నారాయణరాయలు గానసభ గావించెను. రాజబంధువులందఱు నామెయాజ్ఞలేకుండ నాసభకుఁ బోయియుండిరి. ఇంతవఱ కెవ్వరు నామె యనుమతిలేకుండ దినకృత్యములను గూడఁ జేసికొనుటకు సాహసింపలేదు. అట్టివారిప్పు డామె నుపేక్షించి వినోదక్రీడల మెలంగు చుండిరి. ఇంతేకాక సభానంతరమున రాజబంధువు లందఱును గలసి యేదియో యేకాంతాలోచనము గావించినట్లుకూడ నామెకుఁ దెలియవచ్చెను.

ఆఁడుసింగము పలలోభమున యతికోపోద్ధతముతోఁ దనశరీరము నెట్లుకొట్టికి పాలునైచుకొనునో యట్లే మురళియుఁ గ్రోధముచే నోరు గఱచుచుఁ గాలుసేతులఁ గొట్టుకొనుచుఁ బండ్లుపటపటఁ గొఱుకసాగెను. ఎవ్వరు నామెయెదుటఁ బడుటలేదు. ఆమె భయంకరచేష్టలచేఁ బ్రాసాదమంతయుఁ గంపించిపోవుచుండెను. ఇప్పు డేదియో మహాదారుణకృత్యము జరుగనై యున్నదని యందఱును భయపడసాగిరి.

మురళ క్రోధపరవశయై పోయెను. ఏమిచేయవలయునో యామె కేమియుఁ దోఁచుట లేదు. రాజధానియందలి సమస్త ప్రజలకును మరణదండనము గావించినను నామెకోపము తీరునట్లగపడుట లేదు. అంతశక్తియే యున్నచో నిప్పుడామె నిమిషములో రాజ్యమంతయును భస్మీభూతము చేసివేయును. ఆమె క్రోధ మంతయు నరసింహరాయనిపై నున్నది—కాని యాతని దండించుట కేక నుపాయములేదు—ఆమె క్రోధమంతయు నారాయణరాయలపై నున్నది. తెల్లవారుటకు ముందే యామె నారాయణరాయలను బట్టి బంధింపవలయు నని యాజ్ఞను బ్రకటించియుండెను—ఇంకను కోపము చల్లారలేదు—వృద్ధసదాశివరాయలు మొదలు రాజబంధుల నందఱ నేక కాలమునందే దండింపవలయు నని యామె మండిపడుచుండెను—కాని యది యెట్లు సాధ్యమగును?—ఆమె క్రోధాగ్నిజ్వాల యంతయు మందభాగ్యురాలగు సరళమీఁద—సరళతల నరములతో నూడఁబెఱికించినను మురళ కోపము చల్లారదు—అన్నిటిని మించిన క్రోధ మామెకు తనభర్తమీఁదనే—విజయరాయలే మనుష్యుఁడైనచో నాతనియెదుట నిందఱ కిట్టి యాటలు సాగునా? అట్లయినచో నారాయణరాయలు గానసభ గావింపఁ గలఁడా? అట్లయినచో రాజద్రోహులగు రాజబంధువులు రాత్రివేళ రహస్యాలోచనములం జేయుటకు వారికెన్ని గుండె లున్నవి?—అట్లయినచో నగరాధ్యక్షుఁ డగు నరసింహరాయ లింతపని చేయఁగలఁడా?—మురళ కేమిచేయుటకును దోఁచుట లేదు. ఆమె హృదయాంతరాళమునం దప్పుడెట్టి యగ్నిజ్వాలలు ప్రజ్వరిల్లుచున్నలో యెట్టి యుల్కాపాతము లగుచున్నవో, యెట్టిధూమకేతువులు విజృంభించుచున్నవో యెవ్వరు గ్రహింపఁ గలరు?

సంధ్యాసమయమున మురళ కొలఁదిపరివారముతోఁ గేతకీదుర్గ

మునకుఁ బ్రయాణ మాయెను. సఖుల నెవ్వరిని దీసికొనిపోలేదు. పోవునప్పు డామె ' నామనసు చెదరిపోయినది. సరళను జూడవలయు నని యున్నది. ఆమె నిచ్చటికిఁ దీసికొనివచ్చి కొన్నాళ్ళిరువురమును గలసి యుండవలయు నని యున్నది ' అని చెలికత్తెలతోఁ జెప్పెను. సఖులామాటలను విశ్వసించిరో లేదో మేము చెప్పఁజాలము—కాని వారేమియు మాటాడలేదు. మురళ కేతకీదుర్గమునకుఁ బోయెను. పోవునప్పుడు నగరరక్షణమునకుఁ గఠినశాసనములఁ గావించి మఱిపోయెను.

చాలదినములకు మురళ తనచిన్నికోడ లగు సరళను జూచుటకై బయలుదేఱిపోయెను. ఆమె బయలుదేఱిన వేళకు సరిగ నక్కడ సరళ వకుళను కౌఁగిలించుకొని యేడ్చుచుండెను. వకుళ యామె నూఱడించుచుండెను. కాని సరళహృదయము తేఱుకొనుట లేదు. సరళ యేడ్చుచు వకుళం జూచి " సఖీ! నేనిఁక బ్రదుకను—నాస్వామి నిఁక నీకన్నులతోఁ జూడను—నాచిన్నిబిడ్డను—" అనియిఁక మాటాడఁజాలకపోయెను. వకుళకూడ నేడ్చుచు ' సఖీ! నేనెంతని చెప్పుదును?' అనియెను.

సర—చెప్పవలసిన దేదియును లేదు. నాముద్దుబిడ్డ నెవ్వరు పెంచెదరు?

వకు—ఇంత యధైర్య మెందులకుఁ దల్లీ!

సర—ఇంతయధైర్య మెందులకా?—ఇఁక నేను బ్రదుకను—సఖీ! నాబిడ్డను జూచుకొనుచుండుము!

వకు—సఖీ!—సఖీ!—ధైర్యము తెచ్చుకొనుము!

సర—నేనిఁక బ్రదుకను—

సరళ చేలతనముంజూచి వకుళకూడఁ గళవళపడిపోయెను. సరళ యిఁక నేమనఁజాలకపోయెను. అప్పు డప్పు డామెకు స్మృతి తప్పిపోవు

చుండెను. కాని యాసమయములోఁ గూడ నామె పుత్త్రిని వక్షము నఁ జేర్చి పట్టుకొనియే యుండెను. ఎంతప్రయత్నించినను వకుళ యాశిశువు నామె చేతులలోనుండి తీసికొనఁజాలకపోయెను. శిశువుకూడ నేడువసాగెను—ఆశిశురోదనము చెవులఁ బడినప్పుడుమాత్రము సరళ కించుక స్మృతి కలుగుచుండెను. అప్పు డామె వ్యాకులహృదయముతో నలుగెలంకులఁ జూచుచు బిడ్డ నూపడించుచుండెను. సరళదేహము శుష్కించిపోయెను. ఆమెశరీరము రక్తవిహీనమైపోయెను—చంపకకుసుమసదృశం బగు నామెశరీరకాంతి పాంసురచ్ఛాయాపరిణత మైపోయెను. వకుళ చాల భయపడుచునే యుండెను. కాని యామె యేమి చేయఁగలదు? ఎక్కడకుఁ బోవఁగలదు? ఎవ్వరితోఁ జెప్పఁగలదు?—

మఱునాఁటి యుదయమున వకుళాసరళ లిరువురును గూరుచుండి చిన్నికుమారుని బాలక్రీడలఁ గాంచుచుండిరి. ఎవ్వరునేమియు మాటాడుటలేదు. అప్పుడు సరళ యేడ్చుట లేదు. ఆమె బిడ్డనెత్తుకొని యాతనితో నాడుకొనుచుండెను. చిన్నియానందరాయలు తల్లిగొడిలో నవ్వుచు నవ్వుచు నాడుకొనుచుండెను. పాపము! తల్లిహృదయమునందలిదుఃఖ మాతని కేమి తెలియును? ఆపసిపాపనియాటలఁజూచి వకుళకూడఁ బరమానందము నందెను. సరళ యిట్టి యానందభావమును వకుళ కొలఁదిసేపుమాత్రమే చూడఁగలిగెను.

ఆకస్మికముగ వెనుక నేదియొకపదశబ్దము వినవచ్చెను. ఇరువురును జకితలై వెనుకకుఁ దిరిగిచూచిరి. ఎట్టయెదుట మురళి—నిమిషములో సరళ బిడ్డ నక్కునం జేర్చుకొని భయముతో మేనత్తవైపు చూచి గడగడ వడఁకుచు నేడువసాగెను. అట్లు యేడ్చుచు నామె లేచి నిలువఁబడియెను. పిమ్మట సరళ తనముద్దుబిడ్డను దనయత్తయొడిలో నుంచుట కుద్యుక్తయై ' అత్తా! నేనిఁక బ్రతుకను—ఇఁక నాకెవ్వరు

న్నారు? నాబిడ్డను దీసికొనుము! ఈతని యపరాధమేమియునులేదు—ఇఁక—ఇంక—ఈచిన్నిబిడ్డనే నాకు మాఱుగఁ జూచుకొనుము! ఈప్రపంచమున నీకుఁదక్క—ఇఁక నాబిడ్డ నెవ్వరి కొప్పగించి పోవుదును?" అనియెను.

ఇన్నిమాటలొక్కసారిగా సరళ యెన్నఁడును జెప్పలేదు—ఇఁక నామె కంఠస్వరము రుద్ధమైపోయెను. సరళ యిప్పుడు సంజ్ఞాహీనయై పడిపోయెను. అంతలో వకుళ చటాలునలేచి సరళను శిశువును బట్టుకొనియెను. మురళ యాపాదమస్తకమును గంపించిపోవుచుండెను. ఆమె నిశ్చేష్టయు, నీరవయు, స్తంభితయు నైపోయెను. ఒక్కనిమిషములో నామెప్రాణము లెగిరిపోయి నట్లయ్యెను. ఆకస్మికముగ నామెతలపై నేదియోపిడుగుపడిన ట్లయ్యెను. మురళ గోలుగోలున నేడువసాగెను. ఆమె వదనమండలమున నొక భయంకరభావము ప్రతిభాసిత మగుచుండెను.

మురళ బాలికవలె నేడ్చుచుండెను. అట్లేడ్చుచు నున్మాదినివలె నటనుండి వెడలిపోయెను. ఆమెరోదనధ్వని సరళచెవులఁ బడియెను. అప్పుడు సరళకన్నులఁ దెఱచి వ్యాకులభావముతో 'సఖీ! నాయానందము—నాబిడ్డ—' అనియెను.

వకుళ సుస్వరముగ నాశిశువును సరళయొడియందుంచి 'ఇదిగోఁ జూడుము! నీచిన్నియానందుఁడు!' లనియెను.

సరళ భయముతో నలుపంకలఁ దిలకింపసాగెను. పిమ్మట బిడ్డను వక్షమునం జేర్చుకొని పదివేలముద్దులు పెట్టుకొనియెను. తరువాత నామె వకుళం జూచి "సఖీ! నేను కలఁగంటిని—అది భయంకరస్వప్నము! అత్తనాబిడ్డను నాయొడినుండి లాగికొనిపోవుటకై వచ్చినది! సఖీ! ఈస్వప్నము సత్యమే యగునా?" అనియెను. సరళమాటలకు

వకుళహృదయము దద్దరిల్లసాగెను. అప్పుడు వకుళ మురళవచ్చిన సంగ
తి సరళతోఁ జెప్పుటకు సాహసింపఁజాలక యేడ్చుచు నేడ్చుచు "సఖీ!
స్వప్నము లెన్నఁడైన సత్యము లగునా?" అనియెను. సరళ మఱి
మాటాడలేదు; చాలసేపు వకుళవంకఁ జూచుచుండెను. అంతలో
నామెకన్నులు నీరు నిండుచుండెను. అప్పుడు సరళ వకుళను గౌఁగిలిం
చుకొని వెక్కి వెక్కి యేడువసాగెను.

పదునేడవప్రకరణము.

మురళ తనజీవితకాలములో నెన్నఁడు నింతటి పరితాపము నను
భవించియుండలేదు. ఆమె నిజముగ సరళహృదయరత్నమగు నానందు
ని నపహరింపవలె నని వచ్చియున్నది—పాపమాచిన్నియానందకుమా
రునిఁ దనపొట్టఁ బెట్టుకొని తానే యెన్నఁటికైన రాజమాత కావలయు
నని భావించియుండెను. కాని యామె నిజముగ రాకుసియే యైనను
స్త్రీప్రకృతి— సరళ సరళత్వమును, వాత్సల్యమును, విశ్వాసమును, ప్రే
మమును మురళహృదయమునఁ దీవ్రముగ నాటికొనియెను. అప్పు
డామెహృదయము సహస్రసహస్రనిశితభల్లములచే విదారితమైపోవుచు
న్నట్లుండెను. అందుచే నామె వచ్చినపని చేయఁజాలకపోయెను—సర
ళనుగూడ నిఁకఁ జూడఁజాలకపోయెను. ఆమె యానిమిషములోనే కేత
కీదుర్గమును విడిచి పోఁదలంచెను.

కాని హృదయోద్దేశమును మాత్రము మార్చుకొనలేదు. కఠి
నాత్ము లగునిరువురు ప్రతీహారుల రహస్యముగఁ బిలిచి "మీరు సర
ళకుమారు నెట్లయిన సంహరింపఁగలిగినచో నేను మీకున్నతోద్యోగ

ముల నొసంగెదను. మఱియు బహుమానముగ లక్ష నిష్కముల నొసంగెదను. ఇప్పుడు మీకీహారము నొసంగుచున్నాను" అని చెప్పెను. అమూల్యంబగు నారత్నహారమును బడసి ప్రతీహారులు పరమానందము నందిరి. కార్యసిద్ధింగాంచినచో లక్షనిష్కములు—ఎన్నిజన్మములెత్తిన వారికింతధనము లభించును? ఇంకను పెద్దయుద్యోగము—ఇన్నాళ్ళకుఁ దమయదృష్టము ఫలించినదని భావించి వారు విశేషానందమునందిరి. ఇంతటి సుఖమును, నింతటి యానందమును వారెన్నఁడు ననుభవించి యుండలేదు. మరణదండనమును విధించి న్యాయాధిపతి యాస్థానమునుండి సత్వరముగ నెట్లు వెడలిపోవునో యట్లే మురళ యట్టి దారుణకృత్యమున కాజ్ఞాపించి యంతటిభయంకరవ్యాపారమును జూడఁజాలక వేగముగ నాస్థానమును వదలిపోయెను.

అప్పుడు ప్రతీహారులు సురాపానమున కారంభించిరి. వారెంత కఠినాత్ములైనను మనుష్యులు—వారు సరళను జూచియుండిరి—అట్లు దుఃఖించుచున్న యామె యొడిలోని పసిబిడ్డను వారెట్లు లాగికొనఁగలుగుదురు? అందుచేతనే వారు సురాపానమును జేయుచుండిరి. ఒడలు తెలియకుండ నున్నప్పు డట్టి దారుణకృత్యమునైనఁ జేయవచ్చునని వారి యుద్దేశము—కాని వారి సురాపానముతోఁగూడ హృదయభావమును వర్ధిల్లుచుండెను—ఇంచుకంతయు నావేశము కలుగుట లేదు—మరల మరల నట్లే యింకను ద్రాగుచుండిరి. కాని సాహసము కలుగుటలేదు.

అప్పు డందొకఁడు హతాశుఁడై "నావలనఁగాదు—ఈపని నావలనఁ గాదు. నేనిట్లే దరిద్రుఁడనై యుండెదను—కాని యిట్టి దుష్కృత్యముచేసి ధనికుఁడను గాఁజాలను" అనియెను.

రెండవ—అదేమిరా! అట్లయినచో నిస్సందఱును బిటికివాఁడనుకొనరా?

ఒక—అనుకొననిమ్ము! నాకేమి నష్టము?

రెండ—ఈపని చేయకున్నచో మహారాజ్ఞి మనలను బ్రతుకనిచ్చునా? మనతల లూడిపోవును.

ఒక—ఔనురా! ఆమాటనిజమే—

రెండ—ఇఁకఁ జంకుట యెందులకు? చేసియే తీరవలయును.

ఒక—అయినచోఁ గొంచెము గంజాయి కూడఁ ద్రాగుదము.

రెండ—సరిగఁ జెప్పితివి! వహ్వా!

ఇరువురును కూర్చుండి తీవ్రముగ గంజాయినిగూడ సేవించిరి. పిమ్మట వా రిరువురును రెండువాఁడికత్తులను దీసికొని సరళమందిరమునకుఁ బోవుచుండిరి. అట్లుపోవుచు నొకఁడు 'ఆయిరువురు నొక్కచోటనే యుందురు. వారిరువురు మనల నడ్డగింతురేమో' అనియెను.

రెండ—ఓరిగాడిదా! ఇరువురు నాఁడువాండ్రేగా?

గంజాయిపొగ వారితలల కెక్కిపోయెను. వారికన్నులు నెత్తురుముద్దలవలె నుండెను; శరీరము బిగుసుకొనియుండెను. వారి మొగములపైఁ బైశాచికచ్ఛాయలు తాండవమాడుచుండెను. వారిప్పుడు విఘూర్ణితనయనులై తూలుచుఁ దూలుచు వక్రగమనములతో సరళగదివైపునకుఁ బోవుచుండఁగా ముందుగ ఫకుళ వారికంటఁ బడియెను. అప్పు డామె సరళ కాహారమును దీసికొనిపోవుచుండెను. అప్పుడు వారిరువురును లేడిం జూచిన బెబ్బులులవలె రాక్షసులవలె నొక్కయుదుటున వకుళపైఁ బడిరి. ఒకఁ డామె గొంతును బట్టుకొనియెను. రెండవ వాఁ డామె హృదయమధ్యమునం దానిమిషముననే తీవ్రముగఁ గత్తితోఁ బొడిచెను. అప్పుడు వకుళ 'సఖీ!' యని యఱచి భూమిపై

బడిపోయెను: ఆఘాతుకు లిరువురు నాకత్తిని లాగుకొని సత్వరముగ నటనుండి వెడలిపోయిరి. ఆయిల్లంతయు రక్తసిక్తమైపోయెను.

ఒకసారి నరశోణితము నాలికించినచో నిరంతరముఁ దలలో నదియే తాండవమాడుచుండును—ఒకసారి యొకహత్యను గావించినచో నింకను బదిహత్యలు గావింపవలయు ననియే పిచ్చియెత్తుచుండును—ఆనరఘాతుకు లిరువురును వకుళరక్తపాతముఁ గావించి యింకను నరశోణితముం బ్రవహింపఁజేయ వలయు నని యావేగపడఁ జొచ్చిరి. వారిఁక నొకనిమిషమైన నాలస్యముచేయకుండ సత్వరముగ సరళ గది యొద్దకుఁ బరుగెత్తిరి.

సరళ యొంటిగఁ గూరుచుండి యానందముతో నాడుకొనుచుండెను. ఆబిడ్డ యామె యొడిలోఁ గిలకిల నవ్వుచు నాడుకొనుచుండెను. అంతలో నడుగులచప్పుడు వినవచ్చుటచే ‘సఖీ! ఇంత యాలస్యము చేసితివేమి?’ అని సరళ వెనుకకుఁ దిరిగిచూచెను—తిరిగిచూచినది—ఎదుట రక్తసిక్తాంగు లగు నిరువురురాక్షసులు—అప్పు డామె మనసు మనసులో లేదు—ఆమె తనచిన్నిబిడ్డను వక్షమున గానుకొని వారివంక భయముతోఁ జూడసాగెను—క్రమముగ నామెకన్నుల శ్రుజలపూరితములైపోయెను—కాని యామెనోటినుండి యొక్కమాటైన వచ్చుట లేదు.

ప్రతీహారు లిరువురును నావిషాదవికల విగ్రహముం గాంచి స్తంభితులై పోయిరి—ఆకస్మికముగ నెవ్వరో వారిని ఱాతిబొమ్మలుగఁ జేసివైచిరి—ఆకస్మికముగ నెవ్వరో వారిహృదయములం బ్రవేశించి ప్రబలాఘాతములం గావించుచుండిరి—వారిఁక నొకయడుగైనఁ గదలఁజాలకపోయిరి. కాని కొంతసేపటికి వారికిఁ జైతన్యము కలిగినది—అప్పుడొకఁడు రెండవవానిని వెనుకకుఁ ద్రోసివైచి ముందఱికి

రాజోయెను. రెండవవాఁడందులకుఁ గోపించి కఠినస్వరముతో 'నీవు పోవలదు' అని యదలించెను. మొదటివాఁడు మఱింతకోపముతో 'నీవును బోవలదు!' అని ధిక్కరించెను. అప్పుడు రెండవవాఁడు 'నీ చేతఁగాదా? నేను నీవంటి యాఁడుదాననుగాను!'

అని గర్జించుచుఁ బోయి సరళయొడిలోని శిశువును బట్టుకొనియెను. సరళ తనబిడ్డ నొడిలో దాఁచుకొనుచు బలవంతముగ నారాటును నష్టగించి యాకసము బ్రద్దలగునట్లు నొక వెఱ్ఱికేక వైచెను. అప్పటి యామెదుఃఖమయభయంకరధ్వని యాదుర్గమునందలి ప్రతిగృహమునందును బ్రతిధ్వనించెను. ఆదుఃఖస్వరప్రతిధ్వని ప్రతివాయుతరంగమునను బ్రతిధ్వనించుచుఁ బోయి ప్రపంచమునంతను శోకపూర్ణముగఁ జేసివైచెను.

అప్పుడు రెండవవాఁడు 'నీవు రావా? ఈమెను బట్టుకొనవా? అట్లే యుండుము! మహారాజ్ఞితో నీసంగతి మనవిచేయకుండ విడిచిపెట్టనులే!' అనుటయుఁ జేయునదిలేక మొదటివాఁడుకూడఁ బోయి యాశిశువును బట్టుకొనియెను. అప్పుడాయిరువురును గలసి తల్లియొడిలోని బిడ్డను దీసికొనుటకై పెనఁగులాడిరి. కాని సరళ శిశువును గట్టిగఁ బట్టుకొని విడువక 'సఖీ! సఖీ! వకుళా! నాబిడ్డను దీసికొనిపోవుచున్నారు. నీవు వచ్చి రక్షింపుము! ఆఁపుటకు నాకిఁక శక్తిలేదు—రక్షింపుము! రక్షింపుము!' అని కేకలు వైవసాగెను—ఎవ్వరును బ్రత్యుత్తర మీయలేదు—ఆకఠినాత్ములగుపాషండులహృదయములును గరఁగలేదు—ఉన్మత్తప్రాయులై యున్న యాదుర్గాత్ముల కామాటలు వినఁబడనే లేదు. వారింకను నట్లే పెనఁగులాడుచుండిరి. కాని సరళ తనకడుపుఁ గన్నబిడ్డను జేతులార నెట్లు విడిచిపెట్టఁగలదు?—ఆమె శిశువును విడుచుట లేదు—

ఇఁక నామె యోపలేదు—ఆదుష్టరాక్షసులతో నెంతసేపు పెనఁగులాడఁగలదు ?—అయిన నామె విడువలేదు. అప్పు డొకఁడు 'కత్తితోఁ బొడిచినఁ గాని విడిచిపెట్టదు' అనియెను.

రెండవ—ఈమెను జంపుట యెందులకు? మనకట్టియాజ్ఞ లేదు.

అను నంతలో నాతఁ డాశిశువు నువ్వెత్తుగ లాగుకొనియెను. శిశువు కాతరస్వరముతో నేడువసాగెను. అప్పుడు సరళకూడ నేడ్చుచు 'నాథా! నాథా! ఇఁక నాకు శక్తిలేదు. నీయూఁపందుని రక్షించుకొనుము!—' అని తరుచ్యుతకుసుమమువలె—మూలచ్ఛిన్నరసాలమువలె—శరతాడితకురంగివలె సరళ యవసన్నయై భూమిపైఁ బడిపోయెను. ఆరాక్షసులిరువురును శిశువును దీసికొని యొండొరులంజూచుకొనుచు నిలువఁబడిరి. అప్పు డొకఁడు 'ఇఁక నాలస్య మెందులకు?' అనియెను.

రెండవ—ఆలస్యము లేదు.

వా రిరువురును శిశువును బట్టుకొని తమ వాఁడికత్తులతో నా నెత్తురుకందును ఖండించుటకు సిద్ధముగ నుండిరి.

పదునెనిమిదవప్రకరణము.

ఆఘాతుకులు తీవ్రహృదయములతో నాబిడ్డను ఖండించుటకుఁ గత్తి నెత్తునంతలో నెచ్చటినుండియో రివ్వు రివ్వున రెండుబాణములు వచ్చి వారిమస్తకముల భేదించివైచెను—వికటధ్వనులు చేయుచు నాదురాత్ము లల్లే నిలువునఁ గూలఁబడిపోయిరి. అప్పుడు శిశువుకూడ వారిచేతులనుండి జాఱి క్రిందఁబడిపోయెను. అంతలో నొకవీరపురుషుఁ

డచ్చటికి వచ్చి యాబాలకు నెత్తుకొనియెను. అతఁ డెవ్వరు ?—వనరా జు—

అతని బాణాఘాతములచే నాదురాత్ము లిరువురు నొక్కసారిగ మరణించిరి. వనరాజు శిశువు నూఱడించుచు సరళను లేవనెత్తుటకై సత్వరముగ నామెయొద్దకుఁ బోయెను—కాని—యిఁక నెక్కడి సరళ !—సరళకుసుమము వృంతచ్యుతమై పడిపోయినది—ఒడిలో బిడ్డ నూడఁబెఱికికొన్నంతనే యామె హృదయము వ్రీలిపోయినది !

వనరాజుకన్నుల నీరు నిండిపోయెను. అప్పు డాతఁ డాబిడ్డ నొడిలో నుంచుకొని బాలునివలె నేడువసాగెను. కాని యిఁక నచ్చట నాతఁడుచాలసేపుండుట మంచిది కాదు—అతఁ డొంటిగ నుండెను—నలువంకలను రాజభటులు కావలియున్నారు—ఇట్టిస్థితిలో నాతఁ డచ్చట నొంటిగ నుండఁగూడదు—కాని యాతఁ డాశిశువును దీసికొనిపోయి యేమిచేయఁ గలఁడు ? ఎక్కడనుండి సంరక్షింపఁ గలఁడు ? ఇచ్చటనే యెవ్వరికైన నొప్పగించినచో నాశిశువును మృత్యుముఖమునం దుంచినట్లే యైపోవును. ఇఁక బ్రదికించుట యెట్లు ?—

ఏడ్చియేడ్చి యాబిడ్డ నిద్రించెను. వనరాజు నిద్రితశిశువు నెత్తుకొని యతిజాగరూకతతోఁ గేసరీదుర్గమును విడిచి పోయెను. ఆతఁ డితరుల కంటఁ బడకుండ నాదుర్గమునం దెట్లు ప్రవేశించెనో యట్లే వెడలిపోయెను. దుర్గముదాఁటి కొంతదూరమువఱకును బోయి యాతఁడు వంశీధ్వని గావించెను. అప్పు డిరువురుకోయ లొకగుఱ్ఱముం దీసికొని యాతనియొద్దకు వచ్చిరి. అప్పు డాతఁ డాశిశువుతోఁగూడ వశ్వారోహణముం గావించి భద్రారణ్యాభిముఖుఁడై వెడలిపోయెను; అక్కడక్కడ బిడ్డకుఁ బాలిప్పించుచు నెక్కడ నాఁగకుండ దేవీమందిరాభిముఖుఁడై పోయెను. మందిరమున శారదానందస్వామి దర్శనమయ్యెను.

శారదానందుఁడు వనరాజు నొడినున్న శిశువుంజూచి "వనరాజా! ఈ శిశువెవ్వరు?" అని యడిగెను.

వన—నిషఁబోలు రాజ్యమునకు మహారాజు—

శార—నిషఁబోలుమహారాజా?

వన—ఔను—సరళాదేవి తనయుఁడు—ఆనందరాయఁడు.

శార—నీకీబిడ్డ యెట్లు లభియించెను?

వనరాజు సమస్తవృత్తాంతమును స్వామికి నివేదించెను. అప్పుడు స్వామి "ఏయుద్దేశముతో నీవీతని నిచ్చటికిఁ దీసికొని వచ్చితివి?" అనియెను.

వన—ఇంకెవరి కొప్పగింతును? ఈతని నిఁక నెవ్వరు రక్షింతురు?

శార—మంచిపని చేసితివి— కాని యీపనిని బోషించుట యెట్లు?

వన—మీరీతని బోషింపఁగల రను నుద్దేశముతోఁ దీసికొని వచ్చితిని.

శార—ఒకశిశువును బెంచుటకు నాయోగసాధనము లన్నియుఁ జెడిపోయినవి—మరల నిప్పుడింకొక శిశువా?

వన—అది శిశువు దోషము కాదు—

స్వామి కొంతసే పాలోచించి "నేనీబిడ్డను మరల నీకెప్పుడొప్పగించిన నప్పుడు తీసికొనవలయును—అట్లంగీకరించితివేని నీ శిశువును బరిగ్రహింతును." అనియెను.

వనరా జిప్పు డాశిశువు నెట్లు పెంచఁగలఁడు—— —— —— దే యుద్ధమునకుఁ బోవలసియుండెను—అందుచే గత్యంతరములే రాజు స్వామిమాటల కంగీకరించి యాశిశువును సన్న్యాసి చేత

వెల్లి యప్పుడే నిడుఁబ్రోలుపురాభిముఖుఁడై బయలుదేఱి పోయెను.

శారదానందస్వామి యాచిన్నయానందరాయల నందికొని దేవీమందిరముఁ బ్రవేశించెను.

పందొమ్మిదవప్రకరణము.

సరళయును వకుళయును మరణించినవార్త కేతకీదుర్గ మంతటను వ్యాపించెను. అది యెట్లు జరిగెనో దుర్గరక్షకున కెంతమాత్రమును దెలియలేదు. ఆతఁడు తనకుఁ దెలిసినవృత్తాంతమును మహారాజునకు వార్తపంపించెను. నియమానుసారము సరళావకుళలమృతకళేబరములకు సంస్కారములు జరిగిపోయెను. రాజకుమారుఁడగునానందరాయల కొఱకు దుర్గాధ్యక్షుఁ డనేకవిధముల వెదకించెను. ఆతఁడుకూడ మరణించినచో మృతదేహము దొరకియే యుండును. అట్లు దొరకలేదు. మఱల కన్నిసంగతులును దెలియవచ్చెను. క్రమముగ నీదారుణవృత్తాంతము నగరమునం దఱిదఱును జెప్పుకొనసాగిరి. సరళ మరణించుటయు నామెకుమారుఁ డగపడకుండుటయు భావించి యనేకు లనేకవిధములుగఁ జెప్పుకొనుచుండిరి. రాజబంధువులు చంచలహృదయులై పోయిరి. ప్రజలు లోలోపలనే దుఃఖింపసాగిరి.

అప్పుడొక ప్రతీహారి పోయి ప్రమోదోద్యానమందున్న విజయరాయనితో “ మహారాజా ! కులవృద్ధుఁ డగు సదాశివరాయలు రెండువేలయాశ్వికసైన్యముతోఁ బోయి శత్రుపక్షమునఁ జేరినాఁడు ” అని మనవిచేసెను. మఱియొకఁడు ‘ మహాప్రభూ ! మంత్రికుమారుఁడగు విద్యాధరుఁడును, సామంతప్రభువగు నారాయణరాయలును గారాగృ

హాముననుండి పలాయితులై పోయినారు. కారాగృహాధికారి యగుగోవిందరాయలు వారిని విడిచిపెట్టి వారలతోఁగలసి పాఱిపోయినాఁడు’ అని చెప్పెను.

అప్పుడు మహారాజు మాటిమాటికి సురాపానము చేయుచు ‘ అందఱును బోయినఁ బోనిమ్ము ! రాగము నాలాపింపుమనుము ! గానము నాఁపవలదు’ అనియెను.

అప్పు డింకొకప్రతీహారి ‘ మహాప్రభూ ! ఏఁబదివేలకోయసైన్యముతో రామరాయలు రాజధానిని ముట్టడింపవచ్చుచున్నాఁడు” అనియెను.

విజయరాయ లతికష్టముతోఁ గన్నులను విప్పి ‘ ఎవరురా !’ అనియెను.

ప్రతీ—రామరాయలు—

విజయరాయలు మఱియొకసారిమద్యపాత్రనుబూరించి త్రాగుచు ‘ గానము సాగనిమ్ము !’ అనియెను !

ప్రతీహారి మరల వినీతుఁడై ‘ మహారాజా ! నగరరక్షణమునకెట్టి ప్రయత్నములను జేయనక్కఱలేదా ?’ అనియెను.

విజయరాయలు విరక్తభావముతోఁ గనుబొమలు ముడివైచుచు ‘ అన్నియును మహారాజ్ఞియే చేసికొనును—సంగీతము సాగనిమ్ము !’ అనియెను.

సంగీతములు చెలరేఁగిపోవుచుండెను. గాయికలమధురకంఠస్వరములును, నర్తకీజనపదమంజీరనిస్వనంబులును వేణువీణామృదంగమధురధ్వనులును, నాప్రమోదోద్యానమందిర మంతయును మాధురీమయముగఁ జేసివైచుచుండెను. కాని యెవ్వరిహృదయములందును నానందములేదు. భయముచేతనే గాయిక గానము చేయుచుండెను; నర్తకి

నాట్యము చేయుచుండెను; వాదకుఁడు వాద్యముచేయుచుండెను. కాని యందఱిహృదయములును భయపరికంపితములై యుండెను. అందఱి హృదయములయందును గోయలవృత్తాంతమును, రామరాయల యోగ మనవార్తయును సంచారము సేయుచుండెను. అచిరకాలముననే రాజధానియంతయు భయంకరముగ రక్తప్లావితమైపోవును. ఇట్టి యవస్థలో నీమేళతాళములు, నీసంగీతములు నెవ్వరికి రుచించును? కాని విజయరాయనికిమాత్ర మాభావమే లేదు—ఆయాందోళనమే లేదు! అతఁడు మద్యపాన నిమగ్నుఁడై పడియుండెను—మనోబలము తగ్గుచున్న కొలఁది నాతఁడు సురాపానమును గావించుచుండెను.

ఆకస్మికముగ మురళ యచ్చటికి వచ్చెను. నిమిషములో నాటపాటలును వాద్యములు నాఁగిపోయెను. అప్పుడు విజయరాయలు 'సంగీతము సాగనిమ్ము' అనియెను. మురళ హస్తసంజ్ఞచే వారల నందఱిను బంపివైచి విజయరాయనింజూచి క్రోధగద్గదస్వరముతో 'ఇదియేమి! కన్నులు మూసికొనిపోయియున్నవి?' అనియెను. విజయరాయలు చకితుఁడై కన్నులను విప్పి 'ఎవరు? మురళయా?' అనియెను.

ముర—ఔను. నేనే—ఇంకను నీకుఁ దెలివిరాలేదా?

విజ—ఇంకేమి తెలివి; తెమ్ము! మద్యపాత్రము నిటు తెమ్ము.

ముర—ఏమీ! వృద్ధమహారాజురక్త మీవిధముగ మద్యమైపోయినదా యేమి?

విజ—నోరుమూయుము.

ముర—నోరు మూయుట యెందులకు? త్రాగుము! ఇదిగో! పాత్ర—వృద్ధమహారాజును జంపుట కేవలము మద్యపానముచేయుటకా?

విజ—ఊరకుండుము. మురళా! నన్ను క్షమింపుము. ఎవ్వరైన వినియెదరు.

ముర—విన్నచో నీకేమి నష్టము? ఇంకను గొంచెము త్రాగుము.

విజ—నాకుఁ బిచ్చియెత్తి పోవుచున్నది.

ముర—నీవు క్రమముగఁ బశుప్రాయుఁడ వై పోవుచున్నావు.

విజ—మురళా! నీవు నన్ను నిందింపకుము. నేనిఁకఁ ద్రాగను.

ముర—ఇదియెక్కడిమాట? నీవింతటి పిరుఁడవా? ఇంకను నాకుఁ దెలియనేలేదు!

విజ—నీవు రాక్షసివి.

ముర—నేను నాతండ్రిని జంపి కల్లుతోఁ గాలక్షేపముచేయుచున్నానా?

విజ—చాలింపుము! నీకించుకంతయును దయలేదా?

ముర—ఎవ్వరిపై నుండవలయును?

విజ—ఉస్!—హృదయము—మనస్సు—ప్రాణము—సర్వశరీరమును మండిపోవుచున్నది—తెమ్ము! తెమ్ము! ఒకసారి త్రాగి మఱి చచ్చెదను.

ముర—లోకులందఱును బశువుకంటె నధముఁ డని యసహ్యించుకొనుచున్నారు—ఇంకను జావవలయునా?

విజ—మురళా! నన్నేమి చేయుమనియెదవు?

ముర—మైకము వదలనిమ్ము మాటాడవచ్చును.

విజ—నీమాటలు విషబాణములవలెఁ దాఁకుచున్నవి ఇంకను మత్తెక్కడ?

ముర—ఇంకను నొకమాట యున్నది. సరళకుమారుఁ డిఁకలేఁడు.

విజయరాయ లొక్కయుదుటన లేచి నిలువఁబడియెను. ఒక్క

నిమిషములో నాతనిమైకము వదలిపోయెను—ఆపాదమస్తకమును బ్రి కంపితమైపోవుచుండెను. అదియంతయును జూచి మురళ నిందాగర్భితంబును గఠోరంబును హాలహాలవికీర్ణంబు నగుచిఱునవ్వు నవ్వుచు “ మత్తువదలిపోయినదా ? పోకున్నచో నిఁక వదలిపోవును ’ అనియెను.

విజయరాయలు కాతరస్వరముతో “ మురళా ! నీకు నామీఁదఁ గోపమేయున్నచో—నన్ను దండింపవలయు నని నీకుఁ గోరికయేయున్నచో—నీయిష్టము వచ్చినట్లు నన్ను శిక్షింపుము—కాని నీభయంకరవిషవచనములను నేనిఁక విని సహింపఁజాలను—నన్ను శూలములచేఁ బొడిపింపుము—కుక్కలచేఁ దినిపింపుము—శ్మశానమునఁ జితాగ్నిచే భస్మము చేయింపుము—కాని యిట్టి నీమాటలను విని సహింపఁజాలను. ” అనియెను.

ముర—ఇప్పటికి మైకము వదలినది. ఇఁకఁ గార్యాలోచనము కావచ్చును.

విజ—మరల నేమి? కార్యాలోచనమనుమాట విన్నతోడనే నా హృదయము కంపించిపోవుచున్నది.

ముర—భయము లేదు—దుర్జయబలపరాక్రమతేజోధురంధర విజయరాయమహారాయా ! భయములేదు—

విజ—ఇంకనైనను నీకు జాలి కలుగుట లేదా ?

ముర—ఇఁకఁ గార్యాలోచనమునకు రండు !

విజ—చెప్పుము! నేను నీదాసానుదాసాధముఁడను ! చెప్పుము.

ముర—నీకిష్టము లేకపోయినను, నిరంతరము మద్యపానాసక్తుఁడ వైపోయినను నీవు నాస్వామివే—

విజ—ఏమి చేయవలయునో చెప్పుము !

ముర—కోయదళములో రామరాయలు యుద్ధముచేయుటకు

వచ్చుచున్నాఁడు—ఒక్కఁడోయలే యైనచో నంత భయములేదు. నరసింహరాయలును సదాశివరాయలునుగూడ నాతనితోఁగలసినారు. నారాయణరాయలును, నాసోదరుఁడును జెఱసాలనుండి విడివడి పాఱి పోయినారు. గోవిందరాయలుకూడ వారితోఁగలసినాఁడు. ఇంకను నెంతమందియో కలయుట కుద్యుక్తులగుచున్నారఁట! ఎవ్వరిని నమ్ముటకును వలను గాకున్నది.

విజ—ఇఁక నుపాయము! సేనానాయకు లేమనుచున్నారు?

ముర—వారినిగూడ విశ్వసింపరాదు.

విజ—ఇఁక నెట్లు?

ముర—ఏమియును మాటాడకుండ రామరాయలపాదములపైఁ బడవలయును. ఇఁక మీకున్నయుపాయ మిది యొక్కటియే.

విజ—మురళా! విజయరాయలింకను మరణింపలేదు!

ముర—నేనుమాత్ర మట్లనుకొనుటలేదు.

విజ—మురళా! యుద్ధముచేయుదును—విజయరాయలు మరల మునుపటి విజయరాయలే యని లోక మెఱుంగును గాక!

ముర—అట్లయినచో నిఁక లెమ్ము!

విజ—పద! ఎట్టిభయంకరకార్యము చేసి సింహాసనమును సంపాదింపఁగలిగితినో యంతకంటెను భయంకరకార్యముఁ గావించి యీ సింహాసనమును రక్షించెద నని తెలిసికొనుము.

ముర—నాథా! ఇవి నావిజయరాయనిమాటలే. నీవొకసారి యస్త్రమును బట్టినచో విద్రోహిగణమంతయు వాత్యాప్రభంజితవాలుకాగణముం బోలి పంచబంగాళమైపోవును.

అప్పు డాయిరువురును గలసి ప్రమోదోద్యానమును విడిచి పోయిరి.

ఇరువదియవప్రకరణము.

———:౦:———

మహాసభ గావించుట కాహ్వానము లంపఁబడియెను. మహారాజు ప్రమోదోద్యానమును బరిత్యజించి వచ్చెనని నగరపౌరుల కందఱకును దెలియవచ్చెను. ౧౦ సంవత్సరములకుఁ దరువాత నిప్పు డాతఁడు కొలువుకూటమునకు వచ్చుచుండెను. కొందఱు భయముతోడను, కొంద ఱాశతోడను, కొందఱు వేడుకతోడను దర్బారునకు వచ్చుచుండిరి. పూర్వ మొకప్పు డొకనాఁడు నిమ్మఁబ్రోలు రాజసభామంటప మావిధముగనే జనసంకులమై యుండెను. మహారాజాజ్ఞచే సమస్తసైనికులును సభాప్రాంగణమునఁ బ్రవేశించియుండిరి. సామంతరాజులు కూడ భయముచే సేనాసమన్వితులై వచ్చియుండిరి. అప్పుడు రాజధానియందంతట నీమాటలే చెప్పుకొనుచుండిరి.

మహారాజగు విజయరాయలు యోధవేషాలంకృతుఁడై కొలువుకూటమునకు వచ్చి సింహాసనముపైఁ గూరుచుండెను. కాని మునుపటిజయధ్వనులు లేవు. కొంతమంది జయధ్వనులను గావించిరిగాని యాధ్వనులలో జీవకళ లేదు—ఉత్సాహకళ లేదు—విజయరాయలాసంగతి గ్రహించి హృదయభావమును గోపనము చేసికొని యెప్పటివలె వచ్చియున్న రాజోద్యోగులతోడను సామంతులతోడను సమాదరపూర్వముగ సంభాషించెను. పిమ్మట రాజకార్యము లారంభమయ్యెను. అప్పుడు విజయరాయలు సభాసదులం జూచి « మహారాజును హత్య గావించిన రామరాయలు విద్రోహియై యుద్ధమునకు వచ్చుచున్నాఁడు- మనమాలస్యము చేయకుండ నాపాపాత్మునకుఁ దగినదండనముం గావింపవలయును. రాజద్రోహులై యాబాలకునితోఁ జేరిపోయినవారి కందఱకును మరణము తగినశిక్ష గావింపవలయును. అసహ్యులగు నారణ్య

కలకంఠమును దగినశాస్తి జేయవలయును. మీరు భయపడవలసిన పనిలేదు. సేనాసహితుఁడనై యుదయముననే పోయి వారిని బాఱఁద్రోలివచ్చెదను. దేశాభిమానులందఱు నీసమయమున నాకు సహాయులై యుండి నిన్నుఁబోలిఖరాజ్యసౌఖ్యమును గాపాడెదరని విశ్వసించుచున్నాఁడను” అనియెను.

ఇప్పుడును జయధ్వనులు లేవు. విజయరాయనివదన మప్పుడు విషాదచ్ఛాయావృతమైపోయెను. క్రోధాతిరేకముచే సర్వాంగములును గంపించిపోవుచుండెను. అతఁ డతికష్టముతో హృదయభావమును బయలుపడనీయక “ఇఁక మీరు మీయిండ్లకుఁ బోవచ్చును. నేను సేనలఁ బరామర్శించెదను” అనియెను. అందఱు నిశ్శబ్దముగ సభవదలిపోయిరి. మహారాజుకూడ నిశ్శబ్దముగ వెలుపలనున్న సేనలయొద్దకుఁ బోయెను. కాని యచ్చటను జయధ్వనులు లేవు—ఎవ్వ రాతని దైవముగ భావించుకొనుచుండిరో, యెవ్వ రాతని నామశ్రవణమాత్రమున జయజయధ్వనులం గావించుచుండిరో యట్టివా రిప్పు డాతనిం జూచి నిశ్శబ్దముగ నూరకుండిరి. అందఱు నవనతమస్తకులై నిలిచియుండిరి. ఇఁక విజయరాయనిహృదయ మెట్లుండెనో వేఱుగఁ జెప్పవలయునా?

అతఁడు సైనికులం జూచి “మీరు మీసేనానాథుని గుర్తింపలేదా? ఇప్పుడు మీరందఱు నిట్లుంటిరేమి?’ అనియెను. అప్పు డొక వృద్ధసైనికుఁడు ముందఱికి వచ్చి ‘మహారాజా! ఇది మాయపరాధము కాదు—ఎనిమిదిమాసములనుండి మాకు వేతనములు లేవు. పూర్వము మాకెంతయో గౌరవమున్నది—ఆదరమున్నది—అభిమానమున్నది. ఇఁక నిప్పుడో కఠినశాసనములును గష్టజీవనములును, వచ్చినవి’ అనియెను.

విజయరాయలు కొంతసేపటివఱకు మాటాడఁజాలక నిలువఁబ

డిపోయెను. ఏమి చెప్పవలయునో యాతనికిఁ దోఁచినదికాదు—పిమ్మట నాతఁడు ‘ యుద్ధము సిద్ధమైయున్నది. ఇట్టిస్థితిలో నిడుఁబ్రోలురాజ్యగౌరవమును గాపాడుభారము మీతలపై నున్నది. మీరీసమయమునఁ దోడుపడకుండినచో నిఁక రాజ్యరక్షణమున కుపాయము లేదు. విజయరాయనియాశయును లేదు. మీకష్టముల నన్నిటిని మఱచిపొండు! మీలోపముల నిప్పుడే తీర్చివైచెదను. మీకు నాయెడల నసంతుష్టియేమైన నున్నచో స్పష్టముగఁ జెప్పుఁడు—నేనిప్పుడే యీరాజకిరీటము దీసివైచి మీహస్తసంపుటములఁ బ్రతిష్ఠించెదను. మీయిష్టమువచ్చినవారి కీకిరీటము నర్పింపవచ్చును. ఇష్టమున్నచో రాజద్రోహియు, నరహంతకుఁడును, బాపాత్ముఁడు నగురామరాయలకైన నీయవచ్చును. నాయాతంకమేమియును లేదు ’ అని చెప్పి మహారాజు కిరీటమును దీయుట కుద్యుక్తుఁ డయ్యెను. అంతలో నాకాశము బ్రద్దలగునట్లు సైనికులజయజయధ్వనులు చెలరేఁగెను. చాలకాలమునకు వారందఱును మరలఁ దమవిజయరాయనిం గాంచి యాతనిగంభీరమధురాలాపముల నాలకించి సకలదుఃఖములను, సకలకష్టములను, సకలావమానములను నొక్కసారిగ మఱచిపోయిరి. జయజయధ్వనులతో నగరమంతయు నిండిపోయెను.

విజయరాయనిహృదయ మానందపరిపూర్ణ మయ్యెను. అప్పుడాతఁడు సైనికుల సంబోధించి ‘ మనము రేపటిప్రాతఃకాలముననే దండయాత్ర గావింపవలయును. ఇఁక మీరందఱును మీనివాసములకుం బోవచ్చును ’ అని యాజ్ఞాపించెను.

సైనికులందఱును మరల జయజయధ్వనులం గావించుచు దుర్గాభిముఖులై వెడలిపోయిరి. మహారాజంతఃపురమునకు వచ్చెను. మురళ యుత్కంఠితయై యాతనికొఱ కెదురు చూచుచుండెను. అప్పు

డామె భర్తనుజూచి సంభ్రమముతో 'ఏమైనది?' అని ప్రశ్నించెను.

విజ—అంత బాగుగలేదు. రాజకోశమున ద్రవ్యమున్నదా?

ముర—ఒక చిల్లిగవ్వయైన లేదు.

విజ—అయినచో నింక నాశ లేదు. సైనికులకు వేతనము నీయవలయును.

ముర—నాయలంకారములున్నవి. వానిని విక్రయింపవచ్చును.

విజ—బాగుగఁ జెప్పితివి—ఏమి చేసియైనను సింహాసనమును గాపాడుకొనవలయును.

ముర—అట్లే కానిచో నింతకష్టమును—ఇంత పరిశ్రమమును—సర్వమును నిరర్థక మైపోవును.

విజ—ఔను. ఇప్పుడే యలంకారములను విక్రయించి ద్రవ్యమును గూర్పవలయును.

ముర—ఆపనియంతయు నేను చేయుదును.

ఇరువదియొకటవప్రకరణము.

నిమ్నఁబ్రోలురాజధానిని సమీపించి కోయలు శిబిరములను స్థాపించిరి. వారిశిబిరములు నిత్యోత్సవములతో నిండియుండెను. వారందఱును యుద్ధమునకై వచ్చియుండిరి—అందఱును రణరంగమున విజయలక్ష్మికిఁ దమప్రాణముల నర్పించుటకై వచ్చియుండిరి—అందఱును జగజ్జననియగు భూదేవిహృదయతాపమును దమకోర్కెత్తుటెవె ల్లువలచే శమింపఁజేయుటకై వచ్చియుండిరి. ఆయుత్సాహములో వారి

కేమియును దెలియుటలేదు. ఆడుచుండిరి—పాడుచుండిరి. వాద్యముల మ్రోగించుచుండిరి—సురాపానములఁ జేయుచుండిరి. మహాదేవిం బూజించుచుండిరి. అందఱు నీవిధముగ నక్కడక్కడ గుంపులుగఁ జేరి వినోదవిలాసములచేఁ బ్రొద్దులు గడపుచుండిరి.

వారితోఁగలసి వనరాజుకూడ నానందనిమగ్నుఁడై యుండెను. ఎల్లప్పుడు నాతఁడు వేణుగానము చేయుచుండెను. ఆమధురమోహన ధ్వనమున సమస్తకాననమును మాధురీమయమగుచుండెను. శిబిరములయందలి కోయలందఱు నాతనిమురళీధ్వనులఁ దదేకధ్యానముతో నాలకించి యానందించుచుండిరి. అందఱు నాయానందముచే మైమఱచిపోవుచుండిరి. అందఱు నావేణుగానానందరాజ్యమున కధీశ్వరులై యుండిరి. ఒకప్పుడు వనరాజు వీణాగానముకూడఁ గావించుచుండెను. ఆశ్రీవీణ యాప్రపంచమునం దెవ్వరు నెప్పుడును మ్రోయించి యుండదు. ఆవీణాతంతువులనుండి మధురామృతవాహినులు పొంగిపొరలుచుండెను. ఆయమృతవాహినులలోఁ బ్రేమతరంగములు నాట్యము చేయుచుండెను. అంతయు నమృతమయమై, మాధురీమయమై, ప్రేమమయమై యానందమయమైయుండెను—ఆయానందములో, యుద్ధమును దమ్మును సమస్తమును మఱచి కోయలందఱును దన్మయులై యుండిరి.

ఒక్కొక్కప్పుడు వనరాజు వేణువును మించి వీణ నతిక్రమించి కలకంఠస్వరమున గానము చేయుచుండెను. ఆ మధురస్వరములు సకల తరుపల్లవములతోడను సమ్మిళితములై సంగీతరసతరంగిణుల దిగంతవ్యాప్తములుగఁ జేసివైచుచుండెను. ఆమధురమోహనసంగీతస్వరములు మధురవాయుమండలమునఁ బ్రచారముచేయుచు ననంతమధురాకాశమున విలీనములై పోవుచుండెను—ఆకోమలకలస్వన మనంత

మూర్తమై యనంతప్రతిస్వనములతో ననంతప్రకృతి నానందరూపము న నారాధించుచుండెను. అంతయు నానందవిలాసక్రీడామయమై యుండెను. వనరాజు నానందమునకుఁ బరిమితి లేదు.

ఇట్టివారు యుద్ధమునకై వచ్చిరని యెవ్వరనుకొందురు—ఇట్టివారు రక్తధారాప్రవాహముల నీఁదులాడవచ్చి రని యెవ్వరుభావింతురు? ఇట్టివారు కొలఁదికాలములో సమరరంగమున సమసిపోవుటకై వచ్చిరని యెవ్వరూహింతురు?—అందఱు నట్టి యానందమున మునిఁగి యుండిరి.

కాని యందొక్కఁడు మాత్రము మ్రుల్లులేఁడు. వనరాజెంతప్రయత్నించినను రామరాయల కానందము గూర్పఁజాలక పోయెను. ఏవేణుగానమునకు వనజంతువులుకూడ మోహించుచున్నవో, యేవీణామధురస్వరములకు వృక్షములయందలి పక్షులుకూడ నిశ్చేష్టములై పోవుచున్నవో, యేమధురసంగీత గానప్రవాహమున నీభూమండల మంతయు నమృతసాగర నిమగ్న మగుచున్నదో యట్టి మధురమురళీగానము—అట్టిమధురమోహన వీణాగానము—అట్టి యమృతమధురమోహనకలకంఠగానము—రామరాయల కానందమును గూర్పఁ జాలక పోయెను. రామరాయల కది సుఖకరముగ లేకుండుటయే గాక మహాక్లేశదాయకముకూడ నయ్యెను.

అతఁ డెప్పుడు నొంటిగ నుండుటకే కోరుచుండెను. అవకాశమైనప్పుడు నిర్జనస్థలమునం దొంటిగఁ గూర్చుండి బిగ్గరగ నేడ్చుచుండును—అతని కిప్పు డానందింపవలసిన సమయము. అతనికిప్పుడు సుఖదినములు సమీపించియున్నవి—అంత శీఘ్రముగ నిష్కంటకరాజసింహాసనము లభింపఁగలదు—అతనిపక్షమున నరసింహరాయలు వచ్చి చేరెను. ప్రియబంధుఁ డగు విద్యాధరుఁడును, కులవృద్ధుఁ డగు

సదాశివరాయలును, సామంతుఁడగు నారాయణరాయలును గోవిందరాయలునుగూడ నాతనిపక్షమునఁ జేరియుండిరి. ఇంకను గొందఱు రాజబంధువులు రాన్నై యుండిరి. ఇవి యన్నియు నాతని కానందకారణములేగదా! కాని యాతనిహృదయమున కేదియు నానందజనకముగ లేకయుండెను——

సరళ యిఁక లేదు. ఆసంగతి వసరా జతనితోఁ జెప్పకపోయినను నాతఁడు తెలిసికొనియెను. ఈవృత్తాంతమంతటను వ్యాపించినది. సరళ యిఁక లేదు——అగతిక యగునామె పతివియోగమును సహింపఁజాలక యీప్రపంచమును వీడిపోయినది. ఆమె యెంతకష్టపడియెనో యెవ్వరికిఁ దెలియును?——ఎట్టియాతనను సహింపఁజాలక మరణించినదో యెవ్వరికిఁ దెలియును? రామరాయనిహృదయము విదీర్ణమై పోవుచుండెను——ఏమయిన నిఁక నేమిచేయఁగలఁడు——లోకముకొఱకు హృదయావేగము నడంచుకొని యాతఁడు గట్టిగ నేడువఁజాలకుండెను——గట్టిగ నేడ్చినచో నాతనిహృదయపరితాప మించుక యుపశమించియే యుండును. లోక మేమనుకొనునో యని యాతఁ డట్లు చేయఁజాలకుండెను.

ఆతఁడు సమయము దొరకినచో నొంటిగఁ గూరుచుండి బిగ్గరగ నేడ్చియుండును. కాని వసరా జాతని కట్టి యవకాశము లేకుండఁ జేసెను. ఎల్లప్పుడును వసరా జాతనికన్నులయెదుటనే తిరుగుచుండెను. వసరాజుతోఁ గలసిమెలసి తిరుగుచుండుటచే రామరాయనికించుక శాంతి లాభ మగుచుండును. కాని యెల్లప్పుడును వసరా జాతనియొద్దనే యుండుట కవకాశము లేకుండెను. వసరాజు నిరంతరమును గోయలతో నుండవలయును. వారికి యుద్ధవిద్య నేర్పుచుండవలయును. వారికానందముగ గానము చేయుచుండవలయును.

రామరాయనిహృదయమునందలి పరితాప మితరుల కెట్లు తెలి

యెను? శిబిరములకు దూరమునందున్న యొక నిర్జనారణ్యమున రామరాయ లొంటరిగఁ గూర్చుండి యేడ్చుచుండెను. ఆతని నయనద్వయమునుండి యశ్రుధారలు ప్రవహించుచుండెను. కన్నీటిచే నాతనివక్షము తడిసిపోవుచుండెను. అప్పు డాకస్మికముగ నెవ్వరో వచ్చి యాతని వీఁపుపైఁ జేయివైచిరి. అప్పుడు రామరాయ లదరిపడి వెనుదిరిగి చూచెను—ఆతఁడు వనరాజు!

వన—మరల దుఃఖించుచుంటివేమి?

రామరాయ లింక దుఃఖము నాఁపుకొనఁజాలక వనరాజు మెడ పట్టుకొని యాతనిహృదయముపై మొగము నానుకొని 'మిత్రమా! నే నిఁక నీదుఃఖమును సహింపఁజాలను. ఆమె నన్నెంతగఁ బ్రేమించుచుండెడిదో నీవెఱుంగ జాలవు' అనియెను.

వనరాజునకుఁ గన్నీరు మున్నీరయ్యెను. ఆతఁ డతికష్టముతోఁ గన్నీటి నాపుకొనఁ బ్రయత్నించెను. అప్పు డాతని కోమలవదనమండల మెఱ్ఱగఁ గందిపోయెను. అయిన నాతఁడు కన్నీటి నడఁగింపఁ జాలక పోయెను. కొన్ని వేఁడికన్నీటిబిందువు లాతని కన్నులనుండి రామరాయని మెడపైఁ బడియెను. అప్పుడు రామరాయ లుష్ణాశ్రుస్పర్శనముచేఁ జకితుఁడై మొగమెత్తి చూచెను. కాని నిమిషములో వనరాజు కన్నీటిని దుడుచుకొనియెను. రామరాయల కాసంగతి తెలియలేదు. చాలసేపటివఱకు రామరాయలు వనరాజు మొగమువంకనే చూచుచు నిలువఁబడిపోయెను.

ఇరువదిరెండవప్రకరణము.

వనరాజు రామరాయలం జూచి ‘ రాజకుమారా! నీవిట్లన్న-చో యుద్ధముచేయువా రెవరు ?’ అనియెను.

రామ—చెలికాఁడా! నీయెదుట దాఁచుట యెందులకు? నాకు యుద్ధముచేయవలె నని లేదు. అప్పుడప్పుడు శిబిరమును విడిచి రాత్రివేళఁ బాఱిపోవలయు నని తోఁచుచుండును. కేవలము లోకులు నవ్వుదు రని యట్లు చేయఁజాలకుంటిని. నేను సింహాసనముకొఱకు యుద్ధము చేయవలయు నని యెప్పుడు నిశ్చయింపలేదు. నాకెప్పుడును రాజుకావలయు ననుకోరిక కలుగనేలేదు. ఇంతప్రయత్నమును సరళకొఱకై చేసియుంటిని. చాలఁగాలము ఘోరారణ్యములలో నందుకొఱకే చాలఁ గష్టపడితిని. అందుకొఱకే కష్టపడి నీస్నేహలాభమును సంపాదించితిని. వనరాజా! ఇఁక యుద్ధ మెవ్వరికొఱకు?—నాసరళ లేదు.

ఇట్లు చెప్పి రామరాయలు బాలకునివలె నేడ్చెను. వనరాజునకుఁగూడఁ గన్నీరు నిండెను. కాని యాతఁడు హృదయభావమును హృదయమునందే యడంచుకొని ‘ రాజకుమారా! నిముఁబ్రోలు రాజ్యప్రజలకొఱకు—దుష్టశాసనపీడితు లగుదీనులకొఱకు—నీయాప్తమిత్రబంధుపరివారముకొఱకు—నీవు యుద్ధము చేసితీరవలయును ’ అనియెను.

రామ—వనరాజా! అందుకొఱకే యింతకాలమువఱకును మిమ్ములను విడిచి పోఁజాలనైతిని. అట్లే కాని-చో నేదినమున నాసరళ యీలోకమున లేదని వినియుంటినో యానాఁడే గైరికవసనధారినై పోయియుందును.

వన—సరళవంటి భాగ్యవతి యీప్రపంచమునం దెక్కడ నున్నది?

రామ—నీవామె నెప్పుడును జూడలేదు. ఆమెప్రేమ వర్ణనాతీతమైనది. ఆప్రేమకు సాటి లేదు.

వన—రాజకుమారా! నీప్రేమకుమాత్రము సాటి యెక్కడ నున్నది?

రామ—నే నెంతటికష్టముతోఁ గాలము గడపుచుంటినో యెవ్వ రెఱుంగుదురు? నీవు నాకెంతయో యుపకారము చేసితివి. ఇంకెందులకు? నన్ను విడిచిపెట్టుము! ఇంతరక్తపాతము నింకెవ్వరికొఱకు? నానిమిత్త మింక నట్టిపని చేయవలదు- ఇంటికిఁ బొమ్ము! కోయల కందఱకును సెలవిచ్చి పంపుము! నాకుఁగూడ సెల వొసంగుము! నేను ప్రతిశ్మశానమునందును సరళను ధ్యానించుచు జీవితమును గడపివైచెదను.

వన—నీ వెవ్వరికొఱకు యుద్ధము చేయకపోయినను నీకుమారుఁడు—సరళ చిన్నికుమారుఁడు—ఆనందరాయలకొఱకైన యుద్ధము చేయుట నీకుఁ గర్తవ్యము!

రామ—ఆనంద—ఆనందుఁ డిక లేఁడు!

అని రామరాయలు మిగుల దుఃఖింపసాగెను. అప్పు డుత్సాహకరముతో వనరాజు రామరాయలకన్నీరు తుడుచుచు 'ఆనందుఁడు జీవించియున్నాఁడు' అని చెప్పి తా నాచిన్నికొడుకును రక్షించినవృత్తాంతమంతయు నాతనికిఁ దెలియఁజేసెను. ఆనందుఁడు బ్రదికియున్నమాట వినుటతోడనే రామరాయల దుఃఖహృదయాంతరాళమునఁగూడ నానందరేఖ యగపడియెను.

రామ—వనరాజా! యుద్ధముచేయుదును—సరళకొఱకు యుద్ధము చేయుదును—ఆనందుని సింహాసనాసీనుం జేయుటకై యుద్ధము చే

యుదును. ఇట్లు చేయకపోయినచో నరళ నాపైఁ గోపగింపదా? చెలికాఁడా! నేను యుద్ధము చేయుదును.

వస—పద! ఇఁక నిట్లొంటిగఁ గూర్చుండి యెన్నఁడును విచారింపవలదు.

ఇరువురును శిబిరాభిముఖులై బయలుదేఱిరి. వచ్చుచుండఁగా విద్యాధరుఁడు వారి కెదురుగ వచ్చి 'కుమారా! నలువురుసామంత రాజులు పదివేలక్షత్రియవీరులతో మనపక్షమున యుద్ధముచేయుటకై వచ్చియున్నారు.' అని చెప్పెను. ఆసమయమునకు నగర నలువంకలను జయజయధ్వనులు చెలరేఁగెను. అప్పు డందఱు నానందహృదయములతో శిబిరమునఁ బ్రవేశించిరి. యువరాజుం గాంచి సైనికు లందఱును మరలమరల జయజయధ్వనులం గావించుచుండిరి. వారందఱు నానందముతోఁ జేయుచుండు నాజయధ్వనులు రాజధానియందలి యంతఃపురమున నున్నమురళకర్ణములలోఁ బ్రతిధ్వనించుచుండెను.

ఇరువదిమూఁడవప్రకరణము.

నిమఁబ్రోలురాజధాని యిప్పుడు యుద్ధక్షేత్రముగఁ బరిణమించినది. నగరమునకు నలువంకలను దండనాయకులు సేనాసహితులై మిగుల జాగరూకతతోఁ గాచుకొనియుండిరి. నగరరాజమార్గములం దెల్లెడల రాజసైనికు లాయుధహస్తులై తిరుగుచుండిరి. గజబృంహితములు, హయహేషలు, సైనికుల జయజయశబ్దములు, జనసమూహకోలాహలధ్వనులు మొదలగువానితో రాజధానియంతయు నిండిపోయెను. అంగడులు మూసివేయఁబడియెను. కృషికులు స్వకార్యముల

సృజించిరి. శిల్పిగణము శిల్పకార్యములఁ బరిత్యజించెను. రాజపథమున సైనికులుదక్క మఱియెవ్వరును దిరుగుటలేదు. బాలికాబాలకులును స్త్రీలును మందిరముల విడిచి వెలుపలకు వచ్చుటలేదు. అంతటను యుద్ధప్రయత్నములే—అంతటను భయంకరభావములే—ఆకసమున గ్రద్దలాడుచుండెను.

విజయరాయలు జాగరూకుఁడై మెలంగుచుండెను. రెండేండ్లకుఁబూర్వ మాతఁ డెట్టి మహాజయ సేనాధ్యక్షుఁడై యుండెనో యిప్పుడు సరిగ నాతఁ డట్లే యుండెను. రెండేండ్లనుండి యుద్ధకార్యములను మఱచి విశృంఖలులై యున్న సైనికుల నాతఁ డిప్పుడు మరలఁ బరిశ్రమ చేసి నియమబద్ధులుగాఁ జేయుచుండెను. అహర్నిశము విడువకుండ నశ్వారోహియై తిరుగుచు నగరరక్షణమునకుఁ గావలసినకార్యములను యుద్ధమున కావశ్యకంబు లగుప్రయత్నములను జేయుచు రేయుంబవలు శ్రమపడి యన్నియు నాయత్తపఱచుచుండెను. సైనికులందఱు నాతనియెడల మిగుల సంతుష్టులై యుండిరి. మునుపె యమూల్యాలంకారములను విక్రయించి పెద్దద్రవ్యమును సంపాదించి విజయరాయలప్పుడు సైనికులవేతనముల నొసంగుటయే గాక విశేషబహుమానములను గూడఁ గావించెను. ఇంతేకాక విజయరాయలు కార్యస్థలు లగు వర్తకులయొద్ద విశేషధనమును తీసికొనియెను. భయముచే వారేమియును మాఱుమాట చెప్పక ధనము నిచ్చివైచిరి. ఆద్రవ్యమంతయును సైనికులవిషయమున నాతఁడు తృణప్రాయముగ వ్యయపెట్టుచుండెను. ఇఁక నాతనికి సేకలవలసిన భయములేదు. పదివేలమంది క్షత్రియవీరులాతనికొఱకుఁ బ్రాణముల నర్పించుటకు సిద్ధముగ నుండిరి.

అందఱును ధైర్యముతో నుండిరి. అన్నియును సంసిద్ధము లయ్యెను. ఇఁక యుద్ధము జరుపవచ్చును. ఉభయపక్షవీరులును సము

త్యరపడి యుద్ధమున కెదురు చూచుచుండిరి. కాని ముందుగ నెవ్వ రాక్రమింతురో యెవ్వరికిని దెలియుట లేదు. అప్పుడు విజయరాయ లు తనలో "రామరాయ లిప్పుడు యుద్ధము చేయుటకు వచ్చియు న్నాఁడు. అతఁడే ముందుగ దుర్గము నాక్రమించును. అందువలన నేను దుర్గరక్షణముం గావించుకొనవలయును" అని యాలోచించుకొను చుండెను. కాని రామరాయ లాక్రమించు నను చిహ్నము లేవియు నగపడుట లేదు. రామరాయల శిబిరములఁ గేవలమానందవిలాసములు నాటపాటలును జెలరేగుచుండెను. కోయలు నగరము నాక్రమించు టకు భయపడుచుండిరనియు, నందువలన రామరాయ లధీరుఁడై యుండెననియు విజయరాయనికిఁ దెలియవచ్చెను. అందుచే నాతఁడే ససైన్యముగఁ బోయి శత్రుసేనలం దలపడి చీల్చి చెండాడవలయునని విజయరాయలు నిశ్చయించుకొనియెను.

సంధ్యాకాలమైనతరువాత విజయరాయలు తన సైనికులకందఱు [illegible] కముంచే శత్రుశిబిరము నాక్రమింపవలయును. అంద లు సిద్ధముగ సంసిద్ధులైయుండవలయును" అనియాజ్ఞాపించెను. ని మిషములో నా[illegible]సైనికులకందఱకును దెలిసి పోయెను. దండ నాయకులు సైనికులను యుద్ధసన్నద్ధులం [illegible]చుచుండిరి. అన్ని కార్య ములు [illegible] గావింపఁబడుచుండెను. [illegible]సైనికులు లెవ్వరును నిద్రింప లేదు. అందఱును జాగరూకు [illegible]నతరువాత విజయరాయలు సైనికులంద [illegible]గించి విశ్రాంతమార్గమై తననగ్రా సాదమునకుఁ [illegible]మునకుఁ బో యెను. దాసదాసీజను లెవ్వరు నాసమయమున నాతనితో సంభా షణ చేయుటకును భయపడిపోయిరి.

ఇరువదినాలుగవ ప్రకరణము.

గభీరతమంబగు నర్ధరాత్రమున మహారాజ్ఞియగు మురళ స్వామిశయనమందిరమునఁ బ్రవేశించెను. విజయరాయలు శయనింపలేదు; గృహమధ్యమునఁ బ్రచారము చేయుచుండెను. అతఁడు తలవంచుకొని దీర్ఘనిశ్వాసముల విడుచుచుండెను. అతఁడు దీర్ఘచింతానిమగ్నమానసుఁడై యుండుటచే మురళపదశబ్దములను విన లేదు. మెల్లమెల్లగ—నిశ్శబ్దముగ మురళ వచ్చి స్వామివీఁపుపైఁ జేయివైచెను. అదరిపడి విజయరాయలు తిరిగిచూచి "మరల నా కాస్వప్నమే వచ్చినది!" అనియెను.

మురళ వికటముగ నవ్వుచు "ప్రతిరాత్రియు నంధకారమున మీకుఁ బిశాచదర్శన మగుచునేయున్నది." అనియెను.

విజ—నవ్వెదవేమి? నేను నిశ్చయముగఁ జూచుచున్నాను. యుద్ధమునుండి నేనిఁకఁ దిరిగిరాను.

ముర—ఈభవిష్యజ్జ్ఞానము మీకెట్లుకలిగినది?

విజ—కానిచో నాభయంకరస్వప్న మీరాత్రియే వచ్చుటయెందులకు? రేపు యుద్ధము కాఁగలదు.

ముర—మీకాస్వప్నము ప్రతిదినమును వచ్చుచున్నది? చీ! ఇంతభయ మెందులకు?

విజ—మురళా! ఒక్కమాట వినియెదవా? రమ్ము! నిన్నుఁ బట్టుకొనుము! రమ్ము! మనము పాఱిపోవుదము! ఇరువురము నేయరణ్యమునకైనఁ బోయి జీవింతము! నాప్రాణములపై నాకంతటియాశ కలుగుచున్నది—ఇంతశీఘ్రముగ మరణింపఁజాలను—నేను మహాపాపాత్ముఁడను—చచ్చినచో నాకు గతులులేవు—శరణ్యము లేదు—

అందువలనఁ జచ్చుటకు నాకు సాహసము కలుగుట లేదు—చొచ్చిన చో నేను భయంకరశరకాసలజ్వాలలలోఁ బడిపోవుదును!—అందు చేత—ఆభయముచేత—నేను మరణింపఁజాలను! మురళా! నన్నుఁ గొన్నాళ్ళు బ్రతుకనిమ్ము!

మురళ చిఱునవ్వునవ్వుచు "నిన్నుఁ జంపువా రెవ్వరు? మహా వీరుఁడ వగు నిన్నును, నీవీరసైన్యమును మూషములగు నాకోయలే జయించినచోఁ బూర్వుననుదయించు సూర్యుఁడు పశ్చిమమున నుద యింపఁడా? నీమాటలు వినిన నవ్వువచ్చుచున్నది" అనియెను.

విజయరాయలు కాతరస్వరముతో "యుద్ధమున నాకు జయ మైనను కావచ్చును. కాని యుద్ధమునఁ జావుబ్రతుకులంగూర్చి యెవ్వ రు నిర్ణయింపఁగలరు? యుద్ధమునకుఁ బోవునప్పుడే జీవితాశ వదలుకో నవలయును. దూరమునుండి యొకబాణము తగిలినఁ జాలదా? చావ నఁగా నెంత? చచ్చుటకు నాకు సాహసము లేదు" అనియెను.

ముర—ఈవిధముగ బ్రదికి యున్నందువలన నేమిలాభము? నిన్ను వన్యమృగమువలె బోనున బంధించి లోకులందఱును "ఈపి తృహంతకుని జూడుఁడు!" అని పరిహసింపవలయునా యేమి?

విజ—చీ! ఏ! ఊరకుండుము!

ముర—ఏమి! ఊరకుండుట యేమి. ఇష్టమున్నచో నీవు పాఱి పొమ్ము!—నేనుమాత్ర మట్లు చేయఁజాలను! నీస్థానమున నీమాఱుగ నేనే నిలిచి యుద్ధము చేసెదను. అపజయము తటస్థించినను రణరంగ మునుండి వెనుదిరిగిరాను! అప్పుడు లోకులందఱును మురళ వీరపురు షునివలె మరణించినదని ప్రశంసింతురు!

విజయరాయ లేమియును మాటాడలేదు. మౌనముతో నటునిటుఁ దిరుగుచుండెను. కొంతసేపైన తరువాత మురళను సమీపించి

"నీవాభయంకరాగ్నిజ్వాలను జూచియుండలేదు—ఏయగ్నిజ్వాల న
న్నుఁ జిరకాలమునుండి దహించివైచుచున్నదో యాయగ్నిజ్వాలను
నీవు చూచినచో—అందుచేతనే నీకుఁ జావవలసిన భయములేదు—ఆదా
రు [illegible] జూచినచో నీవును మరణింపఁ జాలవు—మురళా! నేను
నీపాదములఁ బట్టుకొనియెదను—నన్నింకను గొన్నాళ్లు బ్రదుకనిమ్ము!
నిశ్చయముగ నేనోడుదును—యుద్ధమునకుఁ బోయినచో నింక మ
రలిరాను!" అనియెను.

ముర—ఏమియీవ్యక్తి! నిన్నుఁజంపువా రెవ్వరు? గ్రహాగణ
నముచేసి సన్న్యాసి చెప్పినమాట లప్పుడే మఱచిపోయితివా?

విజయరాయ లటునిటుఁ దిరుగసాగెను. అప్పుడు మురళ "పితృ
హంతకుఁడు, నరరూపరాక్షసుఁడు ననిపించుకొనుచు, ననహ్యాకరపదార్థ
మువలెఁ, బ్రత్యక్షహాలాహలమువలె లోకులందఱకు నగపడుచు నీవిధ
ముగ జీవించియుండుటకంటె మరణించుటయే మేలు!" అనియెను.

విజ—నేను పాఱిపోయినచో నన్నెవ్వరు పట్టుకొనఁగలుగుదురు?

అప్పుడతిగంభీరభావముతో—అతిభయావహస్వరముతో ముర
ళ "విజయరాయా! నీవు యుద్ధమున కంగీకరింపక పాఱిపోవఁదలఁచిన
చో నితరు లెందులకు?—పితృహంతకుఁడని యందఱకును జెప్పి నేనే
నిన్నుఁ బట్టి యొప్పగించెదను" అనియెను.

విజయరాయుని సర్వాంగకములును బ్రకంపితములై పోవుచుం
డెను. అతఁడు విస్ఫారితనయనములతో మురళం జూచి "ఛీఛీ! నో
రు మూయుము!" అనియెను.

ముర—విజయరాయా! నీవు సమరముచేసి తీరవలయును—
కాకున్నఁ జచ్చితీరవలయును—అట్లు కానిచో నేను మరణించెదను.
అంతియకాని నేను జీవించియుండఁగా నీనిముఁబోలురాజ్య[illegible]హారాజ్ఞీవ

దమును మఱియొకరి కీయఁజాలను" అని మురళి క్రోధావేశముతో నటనుండి వెడలిపోయెను. చాలసేపటివఱకును విజయరాయ లక్లో భ్రూగృహమునఁ బ్రచారము చేయుచుండెను. అంతలో నాతఁ డాక స్మికముగ నులికిపడి నలువంకలఁ దిలకించుచు వెలుపలఁ బ్రవేశించె ను. తోడనే యశ్వారోహియై సైన్యములయొద్దకు బయలుదేఱిపోయె ను. సైనికులందఱును జాగరూకతతో యుద్ధసన్నద్ధులై నిలిచియుండిరి. నిమిషములో మహారాజునాజ్ఞ యంతటను వ్యాపించెను. తత్క్షణమె సేనలన్నియును శత్రుశిబిరముల నాక్రమించుటకై దాడివెడలెను.

ఇరువదిమూఁడవప్రకరణము.

:0:

రామరాయని శిబిరమునందందఱును రణవేషములతోడనే నిద్రిం చుచుండిరి. వనరాజునాజ్ఞచే వారందఱును విశ్రమించియుండిరి. ఉద యముననే నిశ్చయముగ యుద్ధము జరుగు నని వనరాజెఱుఁగును. అందుచేతనే యారాత్రి విశ్రమించుట కాతఁ డాజ్ఞయొసంగెను. కాని వనరాజుమాత్రము నిద్రింపలేదు. రామరాయలును నిద్రింపలేదు. మురళి విజయరాయని యుద్ధమునకుఁ బురికొల్పుచున్న సమయమునకు సరిగ నిక్కడ వనరాజును రామరాయలును గూర్చుండి మాటాడుకొ నుచుండిరి.

వన—రాజకుమారా! నీవు నాకొకవరము నీయవలయును—

రామ—చెలికాఁడా! ఈప్రపంచమున సరళతరువాత నాకుఁ బ్రేమింపఁదగినవాఁడవు నీవొక్కఁడవే—ఇంతేకాక నేను నీకు విశేషి-

చి యనేకవిధముల ఋణపడియుంటిని. నీవు నన్నుఁ గోరుటయననేమి? చెప్పుము! నీవు చెప్పినట్లే చేసెదను.

వన—నీవు రేపటిదినమున రణరంగమునకుఁ బోవలదు—ఇది నాయాజ్ఞ—ఇది నాయాచన—

ఆమాటలనాలకించి రామరాయలు విస్మితుఁడయ్యెను. చాల సేపటివఱకు వనరాజునంకఁ జూచుచు "అది యేమి వనరాజా? నీవే నన్ను యుద్ధమునకుఁ బురికొల్పితివి—మరల నీవే యుద్ధమునకు రావల దని నిషేధించుచున్నావు!" అనియెను.

వన—నీమాఱుగ నేనే యుద్ధము చేయుదును—నీవు రణరంగమునకు రావలదు—ఈనాయాజ్ఞను నీవు పాలింపఁజాలవా?

రామ—నెచ్చెలీ! అట్లు చేసినచో లోకులేమనుకొందురు? ఇది యెట్లు సాధ్యమగును? యుద్ధసమయమున నేనగపడకున్నచో మహాపటుమునఁ జేరినక్షత్రియవీరు లెవ్వరును యుద్ధము చేయఁజాలరు—అందు చే సుశిక్షితులగు రాజసైనికుల చేతులలోఁ బడి కోయలందఱును నిర్మూలమైపోవుదురు. నే నేమొగము పెట్టుకొని యుండఁగలను? నీయాజ్ఞను బాలింపఁజాలను.

అప్పుడు వనరాజు చకితుఁడై "రాజకుమారా! శత్రుసైన్యము వచ్చుచున్నది. సైనికులపదశబ్దములు వినవచ్చుచున్నవి" అని చెప్పి వనరాజు మురళీధ్వని నారంభించెను. ఆమధుర మురళీధ్వని యంతరాళమున మధురతరంగాయిత మగుచుండెను. కోయలందఱు నామోహనధ్వనులనాలకించిరి. మంత్రబలముచేతనుంబోలె వారందఱును లేచి యుద్ధసన్నద్ధులై నిలువఁబడిరి. నిమిషములోఁ గోయలందఱును జంగరూకులైరి; అందఱును యుద్ధసన్నద్ధులైరి.

అప్పుడు వనరాజు మురళీగానమునాఁపి సంభ్రమముతో రామ

రాయలహస్తములం బట్టుకొని కాతరస్వరముతో "రాజకుమారా! నా యాజ్ఞను పాలింపుము! నీవు యుద్ధము చేయవలదు" అనియెను.

అప్పుడు రామరాయలు నవ్వుచు "మిత్రమా! నీవు నన్ను మిగులఁ బ్రేమించుచున్నందులకు నేనానందించుచున్నాను. భయము లేదు—నేను మరణింపను" అనియెను.

ఇంతలో విజయరాయని సేనలు కోయశిబిరములను సమీపించి జయధ్వనులం గావించుచుండెను. తోడనే రామరాయని సేనలును గగనవిదీర్ణంబులగు జయధ్వనులం గావించుచుండిరి. ఇంక మాటాడుచుఁ గూర్చుండుట కవకాశము లేదు. రామరాయలును వనరాజును గూడ నొక్కయుదుటున నశ్వముల నధిరోహించిరి. ఆయంధకారములో నాయిరువురివాఁడికత్తులును మిలమిలమెఱసెను. మరలమరల జయధ్వనులు భూనభోంతరాళముల నిండిపోవుచుండెను.

ఇరువదిమూఁడవప్రకరణము.

భయంకరయుద్ధ మారంభ మయ్యెను. సైనికులధిక్కారములును, శస్త్రాస్త్రముల ఝణఝణాధ్వనులును, ధనుష్టంకారస్వనంబులును, గజబృంహితగభీరనిస్వనంబులును, నశ్వహేషారవంబులును, దండనాయకుల యుత్సాహవాక్యములును, నాహతులయార్తనాదములును దిక్కుల నిండిపోవుచుండెను. కోయసైన్యము నలువంకలను ముట్టడింపఁబడియుండెను. ప్రత్యేకమొకప్రక్కను బదివేలమంది క్షత్రియవీరులతో విజయరాయలు కోయల నుఱుమాడుటకు సంసిద్ధుఁడై యుండెను.

కాని సుస్థిరపర్వతమాలికంబోలి చెక్కుచెదరక రామరాయని క్షత్రియవీరగణంబును, కోయగణంబును నిలిచి శత్రువులతోఁ బోరాడుచుండెను. విజయరాయనియశ్వసైన్యము వారిని ముట్టడించుచు మరలఁ జెదరిపోవుచుండెను. రామరాయనిసైన్యమొక్కయడుగైనఁ జలింపక శత్రువుల నెదిరించుచుండెను.

వనరాజు ప్రౌఢవ్యూహరచనాప్రభావము శాత్రవులకు దుర్భేదముగ నుండెను. అప్పుడు వనరాజే సర్వసేనాధ్యక్షుఁడు. కౌరవసేనావ్యూహమును భేదించుటకై యగ్రవర్తియగుచున్న యభిమన్యుకుమారునింబోలి వనరాజు శత్రుభయంకరుఁడై యుండెను. ఆతని సైన్యమాతని యుద్ధవ్యూహరచనచే నొక్కయడుగైనఁ గదలుట లేదు—అంగుళమైనఁ జరుగుటలేదు—నిమిషమైనఁ జలించుటలేదు. గాలివానకు సముద్రముప్పొంగివచ్చునట్లు విజయరాయని సైన్యము మాటిమాటికి నాతనిసైన్యముం దాఁకుచుండెను—కాని యెంతమాత్రమును గదల్పఁజాలకుండెను—వనరాజునాజ్ఞ కెవ్వఁడు నడుగుదాఁటుట లేదు. రామరాయనిపక్షమునం జేరిన క్షత్రియవీరులుకూడ నాతని యాజ్ఞను బాలించుచుండిరి. అంతయు నియమబద్ధముగ నుండెను. కౌశలమయమై యుండెను—అంతయు సుందరమై యుండెను.

కోయసేన యర్ధచంద్రాకారముగ నిలిచియుండెను—ఎదుట-అంతటను పార్శ్వములను వెనుకనుగూడఁ గోయలు మహాసంరంభముతో నిలిచియుండిరి. వెనుకనొక యర్ధచంద్రవ్యూహమునకు మధ్యస్థలమున సేనాసమేతుఁడై సదాశివరాయలును, నాశ్వికవీరులతో నాతని పార్శ్వముల నరసింహరాయలును, త్రివిక్రమరాయలును నిలిచి యుండిరి. ఆవైపునఁ గేతకీమహాధ్యక్షుఁడు ప్రబలసైన్యముతో వారి నెది

రించి యాక్రమించుచు వెనుకకుఁ దగ్గుచు మహాసంరంభముతో యుద్ధము చేయుచుండెను.

ముందఱనున్న యర్ధచంద్రవ్యూహమధ్యమున రామరాయలును నాతనిపార్శ్వమున నశ్వారోహియై వనరాజును నిలిచియుండిరి. విద్యాధరుఁడును—నారాయణరాయలును గజారూఢులై యువరాజున కిరుగెలంకులనుండి రాజచ్ఛత్త్రమును బట్టియుండిరి. అయిదువేలమంది క్షత్త్రియవీరు లశ్వారూఢులై యాతని యుభయపార్శ్వముల నిలిచి రక్షించుచుండిరి.

రెండుయామముల వఱకును మహారణము జరగినది. కాని విజయరాయలు శత్రుసైన్యము నించుకంతయును భేదింపఁజాలకపోయెను; గోయసేన నొక్కయడుగైనఁ గదలింపఁజాలకపోయెను. రాజకులకళంకుఁడగు నావిజయరాయనిపై నొక్కసారిగఁ బడి యాతని దండింపవలయు నని యున్న నా జెట్టిమోసారులు విజృంభించెను గాని వనరాజు నాజ్ఞ లేకపోయెను. కేవలము రామరాయలకు మాత్రమే యట్టియావేగము కలుగలేదు—ఆపక్షమునందలి యెల్లక్షత్త్రియవీరులకును గోయలకునుగూడ నట్టియుద్రేకమే కలుగుచుండెను—వారు మాటిమాటికి వనరాజు మొగమువంకఁ జూచుచు నాజ్ఞకొఱకు నిరీక్షించుచుండిరి. కాని వనరాజు చలించుటలేదు—

విజయరాయలు మిగుల నధీరుఁడై పోయెను. రెండుజాములు యుద్ధముచేసినను గోయసైన్యము చెక్కుచెదరలేదు. మాటిమాటికి నాతని హృదయమునఁ గ్రోధానలము వర్ధిల్లిపోవుచుండెను. తనసైన్యము మిగుల నలసిపోవుచున్నట్లుకూడ నాతనికిఁ దోఁచెను. ఇంకను నిట్లే కొంతసేపు యుద్ధమైనచోఁ దనకుఁ బరాజయము తటస్థించుననికూడ భయము కలిగెను. ఒక్కసారి కడసారిప్రయత్నము చేయవలయు నని

యాతఁడు సైన్యసమేతుఁడై మహాసంరంభముతో శత్రుసైన్యముపైఁ బడియెను. మేరుపర్వతము స్థానచ్యుతమై యాకస్మికముగ నాకోయలపైఁ బడిన భయమ్యెను—ఈసారి యాసైన్యము చెదరిపోయెను.

ఆసంకుల సమరమునం దొకటిరెండుబాణములు వచ్చి విద్యాధరుని యేనుఁగు శరీరమునం గ్రుచ్చుకొనియెను. ఆబాధచే నావారణము ఘీంకరించుచు మావంతుఁ డెంతయాఁచిన నాఁగక శరవేగముతో శత్రుసైన్యమధ్యమునం బ్రవేశించి చెల్లాచెదరు చేయుచుండెను. ఆప దాఘాతములచే ననేకశత్రుసైనికులు పడిపోవుచుండిరి. అప్పుడు విజయరాయని సైనికులు జయధ్వనులం జేయుచుఁ జాలమంది యావిద్యాధరునిం జుట్టుముట్టిరి.

ప్రియబంధుఁడగు విద్యాధరుఁడు ప్రాణములపై నాశవదలుకొని శత్రువులతో యుద్ధము చేయుచుండుటను దూరమునుండి రామరాయలు కనుఁగొనియెను. అప్పుడు విద్యాధరుఁ డాత్మసంరక్షణమునకై చేయవలసినంత యుద్ధము సేయుచు నమితపుట వ్యాకులభావముతో రామరాయలవైపుఁ జూచుచుండెను—రామరాయ లిఁక నూరకుండఁజాలకపోయెను. ఆతఁడు వనరాజువైపునకుఁ జూచి "చెలికాఁడా! ఇఁక నీయాజ్ఞను బాలించుట కవకాశము లేదు—ప్రాణమునిచ్చినయైన బంధువును రక్షించుకొనియెదను. కానిచో మరణింతును" అనియెను.

ఇట్లు చెప్పుచుండఁగనే రామరాయని యశ్వము శరవేగమునం బోయి శత్రుసేనామధ్యమునఁ బ్రవేశించెను. అప్పుడు వనరాజు భయప్రకంపితుఁడై "రాజకుమారా! ఇదయేమి! ఇదియేమి?" అనియెను. ఆమాటలు రామరాయల చెవులఁ బడుటకుఁ బూర్వమే యాతఁ

డు బంధురక్షణమునకై శత్రుసైన్యమునఁ బ్రవేశించెను. అందువలన నాతనికి వనరాజుమాటయే వినఁబడలేదు.

ఇరువదియేఁడవప్రకరణము.

వనరా జొక్కసారి వెనుకకుఁ దిరిగి తనసేనావ్యూహముం దిలకించి యొక్కదీర్ఘనిశ్వాసమును విడిచి మొగముపైఁ జెమ్మటలం దుడుచుకొనుచు "సైనికసోదరులారా! రాజకుమారుని రక్షించుకొనుఁడు!" అని బిగ్గరగఁ బలుకుచు నాతఁడు తనయశ్వమును దాఁటించుచు శత్రుసేనారంగమధ్యమునఁ బ్రవేశించెను. పదివేలమంది కోయసైనికు లాతని వెనువెంటనే త్రోసికొని వచ్చుచుండిరి. రెండువేలమంది యశ్వసైనికులతో నారాయణరాయలుకూడ వనరాజు ననుసరించి వచ్చెను.

నిమిషములోఁ గోయలవ్యూహమంతయుఁ జెదరిపోయెను. ఉభయవ్యూహములును మొదట నేరీతిరూపమున నిలిచియుండెనో యిప్పు డ్లు లేవు. ఎవరి యిచ్చవచ్చినట్లుగ వారు మహారణరంగమునం బడి విజృంభించుచుండిరి. సంకులసమరము జరగిపోవుచుండెను. కేకలు, గర్జనములు, హాహారవములు మొదలగుధ్వనులన్నియు [illegible] లైపోయెను. శత్రుమిత్రనిర్ణయమున కుపాయముగపడుట లేదు. ఎదుటఁబడినవారితో నెల్ల యుద్ధము గావించుచుండిరి. రణరంగమంతయు రక్తసిక్తమైపోయెను.

రామరాయలు విద్యాధరుని రక్షింపఁజాలకపోయెను. చాలమం

ని క్షత్రియవీరులచే ముట్టడింపఁబడి విద్యాధరుఁడు రణభూమిం బడి పోవుటకు సిద్ధముగ నుండెను. ఆతని చేతియందలి కృపాణము క్రిందఁ బడిపోయెను. శత్రువు లాతని యేనుఁగును జుట్టుముట్టియుండిరి. రామరాయ లాతని సమీపముననే యుండెను. బంధు విపత్తుం జూచి యాతఁడు తన్నే మఱచిపోయెను. ఒక్కయుదుటున వారిపైఁబడి నుఱుమాడవలయు నని శరవేగమునఁ బోవుచుండెను. విద్యాధరుఁ డాతనిం జూచి "కుమారా! తొందరపడకుము! లాభము లేదు. ఆత్మరక్షణముం గావించుకొనుము! నేను మరణించినచో లోపము రాదు; నీవు లేకున్నచో సర్వనాశనమై పోవుదు" అని కేకవైచుచు నేనుఁగుపైనుండి క్రిందఁబడిపోయెను.

అప్పుడు విజయరాయనిసైన్యమున జయధ్వనులు చెలరేఁగెను. రామరాయలు తనకును విపత్తు కలుగనున్న దని తెలిసికొనియెను. ఆతనిచుట్టును శత్రువులు ముట్టడించి యుండిరి. వారింతవఱకును విద్యాధరునితో రణము చేయుచు రామరాయనిఁ జూడలేదు. ఇప్పుడు యువరా జొంటిగఁ దమ కగ్గమైయుండుటం గాంచి వారందఱును దెసలు బ్రద్దలగునట్లు సింహనాదములఁ గావించుచుండిరి. విజయరాయలు దూరమునందుండి రామరాయలం గాంచి సింహమువలె గర్జించుచు నాతనిపైఁ బడుటకు వచ్చుచుండెను. రామరాయ లప్పటితనయవస్థం గాంచి భయపడలేదు. ఆతనికిఁ బ్రాణములపై నాశ లేదు. ఆతఁడు యుద్ధమునుండి వెనుదీయువాఁడు కాఁడు; అందుచే నాతఁడు తెగించి శత్రుసైన్యముల నుఱుమాడుచు నొకసారి వెనుకకుఁ దిరిగి చూచెను. వనరాజును గోయలును మహాసంరంభముతో శత్రుసైన్యములఁ జెండాడుచు భేదించుకొని తనవైపునకే వచ్చుచుండిరి. రామరాయని రక్షించుకొనుటకై వనరాజావేశముతో వచ్చుచుండెను. అప్పటియా

తనయంతటిసౌందర్యము రామరాయ లెప్పుడును జూచియుండలేదు.

వనరాజశ్వారూఢుఁడై వచ్చుచుండెను. ఆతనివినీలకుంతలములు విడివడి వెన్నునను, వక్షోభాగమునను జీరాడుచుండెను. ఆతని దక్షిణహస్తమునందలి శాణితకృపాణము రక్తాక్తమై రౌద్రికిరణప్రతిభాషిత మగుచుండెను. ఆతనిదుస్తు లన్నియును జెదరియుండెను. ఆతని మోహనపీఠ యెచ్చటనో పడిపోయినది—ఆతని రుద్రాక్షమాలికయును, కృష్ణాజినమును నిప్పుడు లేవు—కాని వనరాజు తనమధురమోహనమురళినిమాత్రము విడువలేదు—ఆతనివామహస్తమునం దిప్పటికిని నాచిరపరిచితం బగువేణువు విరాజిల్లుచున్నది!

విజయరాయనిసైనికులు ప్రాణములనైన లక్ష్యముచేయక యాతని నడ్డగించుచుండిరి. కాని యెవ్వరు నాతని నిశితకృపాణమునెదుట నిలువఁజాలకుండిరి. పర్వతమును భేదించి వేగవతియగుసరస్వతి యెట్లు ప్రవహించునో యట్లే వనరాజు శత్రుసైన్యమును భేదించుకొని రామరాయని సమీపించుచుండెను. రామరాయలు వనరాజును దదేకధ్యానముతోఁ జూచుచు ముగ్ధుఁడై పోయెను. అంతలో నొకశత్రువీరుఁ డాతనిశిరమును ఛేదించుటకై తనకరవాలమును పైకెత్తెను. అప్పుడు వనరాజు "రామరాజా! సావధానుఁడ వగుము!" అని హెచ్చరించెను. ఆప్రళయకోలాహలమధ్యమునఁగూడ నామధురస్వరము యువరాజునకుఁ గర్ణగోచర మయ్యెను. ఆతఁడు చటాలునఁ దిరిగి యాత్మసంరక్షణము గావించుకొనియెను.

కాని యాతఁ డేకాకియై యెంతసేపటివఱకు నాత్మసంరక్షణము చేసికొనఁగలఁడు! ఒకటిరెండు నిమిషములు గడవఁగలిగినచో వనరా జెంతయో దూరమున లేఁడు—కాని యట్లు జరగినది కాదు—ఆకస్మికముగ నప్పుడు విజయరాయలే ససైన్యముగ వచ్చి యువరాజు

నాక్రమించెను. ఆతనిఁ జూచి రామరాయలు క్రోధావేశవివశుఁడై యున్మత్తునివలె యుద్ధము చేయనారంభించెను. ఆతని యూపస్థి త్యపుం జూచి వనరాజు రాక్షసునివలెఁ దనయిరుగెలంకులం గల శత్రువీరుల మస్తకములను నిశితఖడ్గమున కొరసేయుచు మహామా క్రీడోన్మత్తుఁడై ముందంజక సత్వరముగ వచ్చుచుండెను.

అంతలో నచ్చట భయంకరకోలాహలము బయలుదేఱె నత్తరక్షణముననే రక్తార్ద్రకళేబరుఁడై యున్న యొకయోధుఁడు వ పార్శ్వమునకు వచ్చుచుండెను. ఆతని వెనుకనే విజయరాయ నాసహితుఁడై త్రోసికొనివచ్చుచుండెను. వనరా జొక్కసారి ము చూచెను—తన పార్శ్వమున నున్నయోధుఁడు యువరా తలో రామరాయలు గుఱ్ఱముపైనుండి క్రిందఁ బడిపోయెను. వనరాజు గుఱ్ఱమునుండి క్రిందికుఱికి యాతని బట్టుకొనుట త్నించెను—కాని సమీపముననే త్రోసికొనివచ్చుచున్న విజయరాయ నిం జూచి చేయునదిలేక వెనుకకుఁ దిరిగి కోయల సంబోధించి రులారా! మీరు నన్నుఁ బ్రేమించుమాట సత్యమేయైనయెడల జనుమారుఁ డశ్వపదాఘాతములం బడిపోకుండ వచ్చిరక్షించుకొం అని కేకవైచెను.

నిమిషములో నైదువేలమంది కోయవాండ్రువచ్చి యువరా రివేష్టించి చుట్టును బర్వతప్రాకారముం బోలి నిశ్చలులై నిలిచిరి. అంతలో మెఱపుమెఱసినట్లుగ గుఱ్ఱమును బరుగెత్తించి వన యరాయనిపైఁ బడియెను.

ఇరువదితొమ్మిదవప్రకరణము.

వనరాజుం జూచి విజయరాయలు తప్పించుకొని పోవుచుండెను. నిమిషములో వనరాజాతని నెదిరిచి యడ్డగించి 'రాక్షసా! క్రూరరాక్షసా! ఇప్పుడు నేనే నీకుఁ దగినశిక్షగావించెదను.' అని గర్జించుచు విజృంభించెను. విజయరాయలు గుఱ్ఱమునాఁపి క్రోధముతో 'ఓయరణ్యబాలకా! నీవు విజయరాయ లన నేమియో యెఱుఁగవు' అనియెను. వనరాజు ధిక్కరించుచు 'ఎఱుఁగ కేమి? నీవు నిముఁబ్రోలు రాక్షసుఁడవు' అనియెను. విజయరాయ లిఁక సాహసింపఁజాలక క్రోధముతో 'ఓబాలకా! నిన్నుఁ జంపి నాహస్తమును గళంకితముగఁ జేసికొనఁజాలను. ఇంకను మించిపోలేదు—ప్రాణముల నఱచేత నుంచుకొని పాఱిపొమ్ము! ఇఁక నెవరికొఱకు యుద్ధము చేసెదవు? రామరాయ లిఁక లేఁడు!' అనియెను.

వనరాజు మఱి మాటాడకుండ విజయరాయనిపైఁ బడియెను. ఆతని యుద్ధకౌశలముం గాంచి విజయరాయలు నవ్వుచు 'బాలకా! నీవు యుద్ధవిద్యాపారంగతుఁడ వని నేను మెచ్చుకొనుచున్నాను. నీవు నన్నేమియును జేయఁజాలవు—నేనెట్టిపురుషుని మూలమునను మరణించువాఁడను గాను' అనియెను. వనరాజు క్రోధోద్రేకముతో నవ్వుచు పితృహంతకుఁడా! నరరూపరాక్షసుఁడా! నేను పురుషుఁడను గాను—కోయలశ్యామలను!' అనియెను.

'శ్యామలయా?' అని పలుకుచు విజయరాయలు కొన్నియడుగులు వెనుకకు వైచెను. నిమిషములో నాతని కన్నులయెదుట నాభయంకర స్వప్నము ప్రదర్శిత మయ్యెను. ఆతని కృపాణము చేతినుండి

జారిపోవుచుండెను. కాని యాతఁడతికష్టముతో ధైర్యము తెచ్చుకొని 'నీవు నిజముగ శ్యామలవే కావచ్చును. అయినను నీచేతులలో నేను మరణింపను. స్త్రీహస్తములయందుఁగూడ నాకు మరణము లేము' అనియెను.

వన—నన్నింతవఱ కెవ్వరును స్త్రీయని యెఱుంగరు.

ఆమాటల నాలకించినంతనే విజయరాయుని కన్నులు చీకటులు గ్రమ్మెను. కాని యింతలో నాతనికి మరల సాహసబలము వచ్చెను. ఆతఁడు గుఱ్ఱమును దాటించి వనరాజు విశీర్ణకుంతలముల వామహస్తములతోఁ బట్టుకొని బలవంతముగ నాతనితలవంచి కంఠమునకు గుఱిచూచి నఱుకుటకై కరవాలమును పైకెత్తెను—ఇఁక నొక నిమిషము—.

ఆకస్మికముగ విజయరాయలే వికటధ్వనిచేయుచు గుఱ్ఱమునుండి క్రిందికిఁ బడిపోయెను. విజయరాయలు శ్యామలను నఱుకుట కుద్యుక్తుఁడై యున్న నిమిషములోనే శ్యామల తనమొలనున్న శాణితచ్ఛురికం దీసి విజయరాయని వక్షమునఁ బిడివఱకు దూసికొనిపోవునంతటి బలముగఁ బొడిచెను. తోడనే యాతఁడు పడిపోయెను. ఆకస్మికముగ మహారాజు పడిపోవుటం జూచి క్షత్త్రియవీరు లందఱును బలాయితులైరి.

అప్పుడు శ్యామల గుఱ్ఱమునుండి క్రిందికి దుమికెను. కోయలామెకుఁ ద్రోవ యొసంగిరి. అప్పుడామె యున్మాదినివలె రాయరాయల యొద్దకుఁ బరుగెత్తుకొనిపోయి యాతని మస్తకమును దనయంకమునం జేర్చుకొని కూర్చుండెను. అప్పుడామెకుఁ గన్నీరు మున్నీరై పోవుచుండెను. ఆమె యేడ్చుచు నేడ్చుచు ,, నాథా! ప్రాణేశ్వరా! ఒక్కమాట మాటాడుము! నిన్నాదరించుటకు నాకెప్పుడును నవకాశము దొరకలేదు ” అనియెను.

రామరాయలు మూర్ఛితుఁ డయ్యెనేగాని యింకను మరణించి యుండలేదు—ఆతనికర్ణకుహరములయం దస్పష్టముగ శ్యామల మధుర కంఠస్వరము ప్రవేశించెను. ఆ మధురస్వరామృతలహరిమూలమున నా తనివ్రితిరక్తనాళమునందును సంజీవనిసుధ ప్రవహించెను. ఒక్కనిమిష ములో నాతనికిఁ దెలివివచ్చెను. ఆతఁడు మెల్లమెల్లఁగఁ గన్నులను విచ్చి శ్యామలవంకఁ జూచుచు మెల్లమెల్లఁగ "వ—న—రా—జా!" అనియెను.

శ్యామల వికలహృదయయై యేడ్చుచు "నాథా! నేను నీదాసిని—శ్యామలను—" అనియెను.

రామరాయలు మరల "శ్యామ—లా?" అనియెను. అంతలో నాతఁడు కన్నులు మూయుటం జూచి శ్యామల యేడ్చుచు "స్వామీ! ఒక్కసారి పలుకరింపుము! నాథా! ఒక్కసారిమాత్రము— నిన్ను నేను పొందియు నీయిహజీవనమున నీసేవాభాగ్యమును బొందఁ జాలకపోయితిని" అనియెను.

రామరాయలు మరలఁ గన్నులు విచ్చి యతికష్టముతో మెల్ల మెల్లఁగ "వనరాజును శ్యామలయు నొక్కరే యని నేనెన్నియోసారు లనుకొంటిని—కాని నిశ్చయించుకొనఁజాలకపోయితిని! శ్యామలా! ముందుగనే యీమాట చెప్పినచో నేను చావకుండఁగనే యుందునే!— ఆనంద—" ఇఁక నాతనికి వాక్యస్ఫురణ మగుటలేదు—ఇఁకఁ గంఠస్వర ముబుకుట లేదు. రామరాయలు కన్నులు మూసికొనియెను— తోడనే యాతని ప్రాణవాయువులు ప్రేమవాయుతరంగములఁ గలసి పోయెను.

అప్పుడు శ్యామల బాలికవలె—అజ్ఞానశిశువువలె—అధీరయగు నబలవలె స్వామివక్షమునం బడి దొరలుచు నేడువసాగెను—

ఇఁక నావనరాజు లేఁడు—ఇఁక నాకోయల సేనానాయకుఁడు లేఁడు—ఇఁక నారక్తమయి యగుశైలానేశ్వరియును లేదు—శ్యామల యిప్పుడు పతివిహీనయు—కాతరయు—విహ్వలయునై ప్రాణేశ్వరునివక్షముపైఁబడి యేడ్చుచుండెను. ఎంతటి శిక్షాలాభముం బడసిన నేమి? నారీహృదయమునందలి నారీత్వ మెక్కడకుఁ బోవును? సమీపమునం దున్నకోయలందఱు నిదియంతయుం గాంచి స్తంభితులై నిలువఁబడి పోయిరి. ఎవ్వ రేమనుటకును సాహసింపఁజాలకుండిరి.

రామరాయ లగపడకుండుటచే నీపక్షమునందలి క్షత్రియవీరులందఱును నిరుత్సాహులై యుద్ధమును మానినైచిరి. విజయనాయనిం గానక యాపక్షమునందలి సైనికులందఱును యుద్ధమును విరమించిరి. వనరాజుం గానక కోయలందఱును బలాయితులై పోవుచుండిరి.

ఇరువదితొమ్మిదవప్రకరణము.

మహారణరంగమధ్యమున, రక్తతరంగమధ్యమున, హతాహతసైనికజనమధ్యమున శ్యామల భర్తకొఱకు దుఃఖించుచుండెను. రామరాయనిమృతకళేబర మురమునం జేర్చుకొని యామె యేడ్చుచుండెను. ఆసమయమునం దెవ్వరో వచ్చి యామెను "వనరాజా!" అని పిలిచిరి. శ్యామలయామాట నాలకింపలేదు. మరల నావ్యక్తి 'శ్యామలా!' అని పిలిచెను. ఈసారి శ్యామల తలయెత్తిచూచెను. ఎదుట నొకవీరపురుషుఁడు నిలువఁబడియుండెను. శ్యామల యాతఁ డెవ్వరో తెలిసికొనఁజాలకపోయెను.

పురు—శేను నీతండ్రి యగుశూరసేనుని మంత్రిని—శారదానందుఁడను.

శ్యామల « తండ్రీ! నాయవస్థం జూచితివా? నాస్వామి యిఁక లేఁడు—" అని యేడువసాగెను.

శార—శ్యామలా! ఎందులకు దుఃఖించెదవు? విధివిధానమట్లున్నది. నాకు మాత్రము సర్వనాశనము కాలేదా? అయినను నేను బాలకునివలెనాఁడుదానివలె నేడ్చుట మాత్రములేదు. నీదుఃఖము నాదుఃఖము కాదా? ఇన్నాళ్ళు నిన్నుఁ బెంచుట యిందుకొఱకే కాఁబోలును!

శ్యామల యేడ్చుచు « తండ్రీ! నేనాఁడుదానను గాక మఱియేమగుదును? మీరు నన్నుఁ బురుషునిగాఁ జేసితిరి. మీయాజ్ఞానుసారముగఁ బురుషునివలె యుద్ధముచేసితిని—మీరు చెప్పినట్లు ద్వంద్వయుద్ధముచేసి విజయరాయులను సంహరించి పితృఋణమును దీర్చుకొంటిని—ఇంకను నన్నేమి చేయుమనియెదరు? నాస్వామికొఱ కించుకసేపు శోకింపఁగూడదా?" అనియెను.

శార—నీవు పితృఋణము తీర్చుకొన్నమాట నిజమే—కాని స్వామికొఱ కేడ్చుట కిది సమయము కాదు తల్లీ!

శ్యామ—తండ్రీ! మీపాదములఁ బట్టెదను—నన్నించుక సేపేడువనిండు! అట్లు కానిచో నేను పిచ్చిదాననై పోయెదను. నాహృదయము పగిలిపోవుచున్నది. ఈస్థానముననే నాస్వామిపాదముల చెంతనే నన్ను సుఖింపనిమ్ము!—హా! నాథా! నాతో నొకసారి మాటాడవేమి?

శార—శ్యామలా! ఆనందరాయకుమారుని నేనొప్పగించి సన్న్యాసము తీసికొందు నని నీవు నాకు మాట యిచ్చిన సఙ్గతి మఱచిపోయితి

హా ? ఇదిగో ! తీసికొనుము ! ఈకుమారు నీకొప్పగించుటకే యిచ్చటికి వచ్చితిని.

అని చెప్పి యువ్వెలవంటిసంచిలోఁ బరుండియున్న బిడ్డను పైకిఁ దీసి శ్యామలయొడిలో నుంచి “శ్యామలా! సుక్షత్రియావంశసంభూతుండును, సర్వారణ్యాధీశ్వరుండును, కోయల కందఱకును బ్రత్యక్షదైవస్వరూపుఁడును, గిరిదుర్గప్రభుండును నగు మీతండ్రి శూరసేన మహారాజు సబంధుమిత్రముగ విజయరాయనిచే రణరంగనిహతుఁడైన యానాఁటిరాత్రి స్వామివియోగముచే గుండెలుపగిలి మరణించిననీతల్లి వక్షముపై నేడ్చుచున్న రెండేండ్లచిన్నబిడ్డ వగునిన్నుఁ దీసికొనివచ్చి యిన్నాళ్లవఱకుఁ బెంచితిని. ఉత్తమక్షత్రియవీరబాలిక వగునీవు నాయాజ్ఞను బాలించి విజయరాయని సంహరించి పితృఋణముం దీర్చుకొంటివి—నిన్నుఁ బెంచి నీమూలమున నేనును నాస్వామిఋణముఁ దీర్చుకొంటిని. తల్లీ ! నీతండ్రిని సింహాసనభ్రష్టునిం జేసినయాతనిసింహాసనముపై నిన్నధిష్ఠింపఁజేసితిని ! పౌరుషము ఫలించినది—కాని దైవము సంపూర్ణముగఁ దోడుపడలేదు—ఇఁక నే నీప్రాపంచికపరిణామమూలం జిక్కి కష్టసుఖముల ననుభవింపఁజాలను—నాఋణము తీఱిపోయినది. కాని, బిడ్డా ! నీకు నీస్వామిఋణముమాత్రము మిగిలియున్నది. నీవు సర్వవిద్యల నభ్యసించితివి—సమస్తధర్మములు నెఱింగితివి-ఇఁక నీకు నేను చెప్పవలసిన దేమియును లేదు. తల్లీ! నీవిఁక నన్నుఁ జూడఁజాలవు—నేనిఁక నీప్రపంచమును మనుష్యులతోఁ జూడఁజాలను” అని చెప్పి శారదానందుఁ డదృశ్యుఁడై పోయెను.

శ్యామల నిశ్చేష్టయై యొకసారి యొడిలోని కూనం బసిమొగము వంకను మఱియొకసారి స్వామివదనమువంకను సజలనయనములతోఁ జూచుచు నిట్టూర్పులు విడుచుచుండెను. పిమ్మట శ్యామల యాబిడ్డ నెత్తుకొని రణరంగమున నలువంకలను బరికించెను— దూరమునుండి యేనుఁగుపైనున్న నారాయణరాయలు శ్యామల కెదురు వచ్చుచుండెను.

శ్యామల సత్వరముగఁ బోయి యాతనియేనుఁగుపై నెక్కికూరుచుండి "నారాయణరాయా! రాజచ్ఛత్రిమును బట్టుము. ఇదిగో! నిడుఁబ్రోలుమహారాజు! నాయొడిలో నున్నాఁడు! అనియెను.

నారాయణరాయలు శ్యామలం జూచి యామెయొడిలోనికుమారునిం జూచి విస్మితుఁడై పోయెను. అప్పుడు శ్యామల వనరాజవేషముం దీసివైచి "నారాయణరాయా! చూచుటలేదా యీచిన్నియానందరాయలను?" అనియెను. నారాయణరాయలకు సంపూర్ణముగ నీసంగతియుఁ దెలియలేదు. అయిననాతఁడు సత్వరముగ లేచి నిలువఁబడి శ్యామలతలపై రాజచ్ఛత్రిమును బట్టెను. అకస్మికముగ నాభద్రగజముపై రాజచ్ఛత్రిముం గాంచి యుభయసైనికులును సత్వరముగ నాచోటికి వచ్చిమూఁగిరి.

అప్పుడు శ్యామల యేనుఁగుపై నిలువఁబడి యానందరాయల నందఱకుం జూపుచు "రాజబంధువులారా! సామంతప్రభువులారా! సైనికులారా! కోయనాయకులారా! ఈకుమారుఁడు మీమహారాజు! పితృహంతకుఁడగువిజయరాయనిమూలమున నిడుఁబ్రోలురాజ్యమునకుఁ దుదకిట్టియవస్థవచ్చినది. ఈయానందరాయలు నాస్వామి యగు రామరాయలకుమారుఁడు—సరిఖాదేవిచిన్నికుమారుఁడు! కేతకీదుర్గమున ఘాతుకులచేతులఁ బడకుండ నీతనిఁ గాపాడితిని. మీరాజవంశమును మీనిడుఁబ్రోలురాజ్యసింహాసనమును వెలయింపఁగల యీచిన్నికుమారుఁడే మీమహారాజు!" అని హెచ్చరించెను.

అప్పు డందఱు నేకగ్రీవముగ "చిన్నయానందరాయమహారాయలకు జయము! శ్యామలామహారాజ్ఞికి జయము!" అని యుత్సాహసూచకముగ జయజయధ్వనులం గావించిరి.

పరిశేషము.

౧

శ్యామలాదేవికరుణచే నిడుఁబ్రోలుమహారాజ్యమునకును, సమస్తారణ్యరాజ్యమునకును జన్నియానందరాయలే మహారాజయ్యెను. రాజబంధువుఁడును సామంతప్రభువు నగునాయరాణారాయ లాతనికి సంరక్షకుఁడుగనుండి రాజకార్యముల నిర్వర్తించుచుండెను. ఆనందరాయుని మహారాజుగఁ బడసినప్రజల కందఱకును మరల నెప్పటి యానందము కలిగెను.

జగదేకసుందరి యగుశ్యామల యిఁక లేదు—నిడుఁబ్రోలురాజ్యసింహాసనోద్ధారిణి యగుశ్యామల యిఁక లేదు—కోయలకనకప్రతిమామూర్తి యగుశ్యామల యిఁక లేదు—మధురమురళీగానమోహిని యగుశ్యామల—ప్రేమానందైకస్వరూపిణి యగుశ్యామల స్వామిమృతకళేబరముతోఁ జితారోహణముం జేసి ప్రజ్వలితపవిత్రాగ్నిజ్వాలాసాన్నిధ్యమున, స్వామిశరీరముతోఁ దనశరీరమును సమ్మిళితముగఁ జేసివైచినది—స్వామిప్రాణములలోఁ దనప్రాణముల నైక్యముగఁ జేసివైచినది—స్వామియనిందితప్రేమసాగరమునఁ దనయనంత ప్రేమప్రవాహమును విలీనముగఁ జేసివైచినది !!

మురళి చావలేదు. ఆమె యున్మాదినియై వీథులవెంటఁ దిరుగుచుండెను. ప్రజలందఱు నామెను జూచి భయపడి యోసరిల్లిపోవుచుండిరి. అర్ధరాత్రివేళ నామెగుండెలుబాదుకొని యేడ్చుచుండెడిది. చిరకాల మట్లే యామె తనపాపఫలము ననుభవించుచుఁ బిశాచమువలె సం ంచుచుండెను. బ్రదికియుండియే పిశాచమైయున్న యీమురళి [illegible] తరువాత నేమగునో యని ప్రజలందఱును భయపడుచుండిరి.

శ్యామలాదేవిసహగమనము గావించిన పవిత్రస్థలమున శ్యామలావిగ్రహమును, వీరపురుషవిగ్రహములను బ్రతిష్ఠించి ప్రజలందఱు పూజించుచుండిరి. కొంతకాలమునకా పవిత్రక్షేత్రమునం దొక తింత్రిణీవృక్షము బయలుదేఱెను. నిమ్మఁబ్రోలు ప్రజలందఱును దాని వీరులచింతయని పూజించుచుండిరి. ఆవీరులచింతయును, ఆవీరయోధవిగ్రహములునుగూడ నిప్పటికిని బ్రజలచేఁ బూజింపఁబడుచున్నవి. చాలకాలమువఱకు నాదివ్యస్థలమున నిశ్శబ్దనిశీథరాత్రుల యందీక్రిందిదివ్యగానము కోమలకలస్వనముతో వినవచ్చుచుండెను.

“ నెత్తుటివసంతమునఁ దోఁగి ♦ నెనరుఁదీగ
జీవమోహనకరమైన ♦ చిగురుదొడుగఁ
జన్నిచిగురాకుపీటపై ♦ వన్నెగులుకఁ
గోరకము రాజసంబునఁ ♦ గొలువుదీర్చె”

సమాప్తము.